

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE MODERNLEŞEN
BİR SANAYİ YAPISI ÜZERİNDEN
KENTSEL VE MEKÂNSAL OLARAK OKUNMASI:
AYDIN TEKSTİL YERLEŞİMLERİ**

Fatma KOLSAL
Yüksek Lisans Tezi

Mimarlık Anabilim Dalı,
Ocak 2015

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEME SANAYİ YAPISI ÜZERİNDEN KENTSEL VE MEKÂNSAL OLARAK OKUNMASI: AYDIN TEKSTİL YERLE KESİ

Fatma KOLSAL
Anadolu Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı,

Danışman: Doç. Dr. Berna ÜSTÜN

2015, 137 sayfa

Sanayileme ve modernleme, kentsel ve mekânsal kurgular, radikal bir biçimde dönüşümleri sağlayan ve birbirini motive eden iç içe geçmiş kavramlardır. Daha çok bir devlet politikası, olarak uygulanan Cumhuriyet Dönemi Modernleşme de sanayileme gayretinde farklı dinamiklerden beslenerek kendine has kentsel ve mekânsal dönüşümleri içeren süreçlere neden olmuştur. Özellikle erken Cumhuriyet Döneminde, modernitenin rasyonalitesiyle planlanan ve üretimin gerçekleştirildiği sanayi yerleşimleri, sergiledikleri bütüncül yaklaşım ve barındırdıkları üretim alanları, birimlerle, bu dönüşümlere sahne olmuş, modern yaşam, tıbbi ve örnekte küçük ölçekte bir kent gibi davranan unsurlar olarak belirlemektedir.

Bu tezde 1950'lerde kurulan Aydın Tekstil yerleşimi, Cumhuriyet dönemi modernleşme ve sanayi yapıları, bağlamında ele alınacaktır. Yerleşimin, devlet sermayesi ile kurulmadığı, halde, Cumhuriyet dönemine ait sanayi yapıları, paralellikler taşıyan ve bunu yerleşim ve bina ölçüsünde yansıyan nitelikleri olduğunu düşünülmektedir. Aydın Tekstil, öncül yerleşimlerin modern yaşam, tıbbi gayesinde, kentle kurdukları ilişkileri de belirli ölçülerde yakalayan, bu bakımdan Cumhuriyet dönemi modernleşmenin uzantısı, niteliğinde bir yapılanma olarak görülmektedir. Aydın Tekstil'in önem taşıdığı, düşünülen bu sürekliliğe katkı, kendi özgün değerleri de ortaya konularak aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi Sanayi Yapıları, Cumhuriyet Dönemi

Modernleşme Hareketi, Aydın Tekstil Yerleşimi

ABSTRACT

Master of Science Thesis

**URBAN AND SPATIAL READING OF REPUBLICAN
MODERNIZATION THROUGH AN INDUSTRIAL SETTLEMENT:
AYDIN TEXTILE**

**Fatma KOLSAL
Anadolu University
Graduate School of Sciences
Architecture Program**

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Berna ÜSTÜN

2015, 137 pages

Industrialization and modernization are two mutual concepts which caused radical changes and transformations in urban and spatial organizations. Modernization of Republican Era, which was rather introduced and applied by means of state policies with a special emphasis on industrialization, generated some sort of periods having specific urban and spatial transformations. Especially in Early Republican Period, the industrial settlements designed with a modern rational approach, which had a total organizational understanding containing a variety of functional units besides productive units, are extensive building types through which modernization is introduced and promoted.

In this study, Aydn Textile Settlement founded in 1950s will be scrutinized with respect to the modernization and industrialization of Republican era. Although it is not established within a governmental investment, this settlement is considered as a reflection and extension of the Republican spirit regarding its qualities both in building and settlement scale. Moreover it shows a continuous approach same as Republican period, repeating the sensitive relations between the industrial settlement and the city. The contributions of Aydn Textile to this special era will be enlightened discovering the original and specific values of the Settlement.

Keywords: Industrial Settlements of Republican Era, Modernization Movement
of Republican Era, Aydn Textile Settlement

TE EKKÜR

Tezi hazırlama sürecinde, çalışmalarımın tamamında büyük bir içtenlikle, benden bilgisini, deneyimini ve sabrını, esirgemeyen, yapıcı, tutumuyla her zaman ilerlememi sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Berna ÜSTÜN ve tezin belirli amaçlarında getirdiği yorumlarla olumlu katkıları sunan Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN'a tekkür ederim.

Yoğun ve tempolu geçen bu süreçte beni yalnız bırakmayarak, moral ve teknik destek sağlayan sevgili dostum A. Deniz BULUT'a; alan çalışmalarıyla, gerçeğe tirirken varlığıyla ve yardımlarıyla bana destek olan babam Ali AKSÜT baba olmak üzere tüm aileme; hayatıma mutluluk katmasıyla, yanında tez özelinde de motivasyon oluşturan ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim sevgili eşi Evren ve uyanık her şeyden habersiz bir şekilde birçok şeyi anlamlı kılan o lum Ouz'a çok tekkür ederim.

Fatma KOLSAL

Ocak - 2015

Ç NDEK LER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
TE EKKÜR.....	iii
Ç NDEK LER.....	iv
EK LLER D Z N	vi
Ç ZELGELER D Z N	xi
KISALTMALAR D Z N	xii
1. G R	1
1.1. Problemin Tan,m,.....	1
1.2. Amaç ve Kapsam.....	1
1.3. Yöntem.....	3
2. ENDÜSTR DEVR M VE MODERNLE ME HAREKETLER N N KENTSEL VE MEKÂNSAL ETK LER N N SANAY YAPILARI ÜZER NDEN OKUNMASI	5
2.1. Endüstri Devrimi ve Etkileri.....	5
2.1.1. Endüstri devriminin kentsel ölçekteki etkileri: Sanayi kenti.....	6
2.1.2. Endüstri devriminin mekânsal ölçekteki etkileri: yeni üretim mekânlar, fabrikalar	9
2.2. Modernle me Hareketi ve Etkileri.....	13
2.2.1. Modernle me hareketinin kentsel ölçekteki etkileri	15
2.2.2. Modernle me hareketinin mekânsal etkileri: fabrikalar ve sanayi yerle keleri	18
3. TÜRK YEÖDE CUMHUR YET DÖNEM NDE MODERNLE ME HAREKETLER ve SANAY YAPILARI	25
3.1. Osmanl, mparatorlu uöndan Cumhuriyete Geçi Süreci.....	26
3.2. Cumhuriyet Dönemi Modernle me Hareketi.....	29

3.3. Cumhuriyet Dönemi Sanayile me Politikalar, ve Ürünleri: Fabrikalar ve Sanayi Yerle keleri	31
4. CUMHUR YET DÖNEM NDE AYDIN KENT VE TEKST L SANAY N N GEL M	41
4.1. Ayd,nön Kentsel Geli imi	43
4.2. Cumhuriyet Dönemi Modernle mesinin Ayd,n Kentine Etkileri	45
4.3. Ayd,n Kentinde Sanayinin Geli imi ve Sanayi Yap,lar,n,n Kentsel Etkileri	47
5. AYDIN TEKST L YERLE KES N N KENTSEL VE MEKÂNSAL ANAL Z	53
5.1. Ayd,n Tekstil (plik ve Dokuma) ve Nebati Ya lar Sanayi letmeleri Anonim Ortakl, , Tarihçesi	53
5.2. Ayd,n Tekstil Yerle kesinin ve Yerle keyi Olu turan Yap,lar,n Mimari Aç,dan ncelenmesi	55
5.2.1. Yerle ke ölçe inde incelemeler	55
5.2.2. Bina ölçe inde incelemeler	59
5.3. Ayd,n Tekstil Yerle kesinin Kentsel Aç,dan ncelenmesi	93
5.4. Ayd,n Tekstil Yerle kesinin Cumhuriyet Dönemi Sanayile me ve Modernle mesi Aç,s,ndan ncelenmesi	105
6. SONUÇ VE ÖNER LER	107
KAYNAKLAR.....	115
EKLER.....	120

EKLER DİZİNİ

2.1. Londra'nın 1872'de Gustave Doré tarafından resmedilmiş hali (URL-1).....	7
2.2. Derby, Lumbeynin ipek fabrikası,, 1717 (Pevsner, 1976),.....	10
2.3. 1910 yılındaki yangından önceki hali (URL-2).....	10
2.4. İlk demir kolon uygulanan fabrika yapısı,, Ditherington'daki, Marshall'un fabrikası, 1796-97,.....	11
2.5. Tamam, demir iskeletten yapılmış, Menier çikolata fabrikası, 1871-72 (Pevsner, 1976, s:277,286).....	11
2.6. Manchester, Amoskeag fabrika dokusu, fabrikaların kenti şekillendiricisi, 1838 (Pevsner, 1976).....	12
2.7. Lowell tekstil yerleşkesinin yerleşim planı, (URL-3).....	20
2.8. Lowell yerleşkesinden genel görünüm (URL-4).....	20
2.9. Lowell tekstil yerleşkesinden güncel fabrika görüntüleri (URL-5).....	20
2.10. Lowell yerleşkesinden güncel görüntüler: kilise ve mahalle (URL-5).....	21
2.11. Pullman Yerleşkesine ait görseller (Alanen, 2007, s:5).....	21
2.12. Pullman Yerleşkesinden güncel görseller (Minnery, 2012; URL-6).....	22
2.13. Saltaire yerleşkesi planı, ve yerleşkenin genel görünümü (URL-7).....	23
2.14. Saltaire yerleşkesine ait güncel görüntüler (Minnery, 2012).....	23
2.15. Port Sunlight yerleşkesine ait görseller (URL-9).....	24
2.16. Port Sunlight yerleşkesine ait güncel görüntüler (URL-9).....	24
3.1. Sümerbank Nazilli basma fabrikasının, kent içindeki konumunu gösteren fotoğraflar ve çizimler (Doğan, 2009, s:79 ve s:81).....	36
3.2. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, Genel Görünümü, 1935 (Şahin, 2011).....	37
3.3. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, Yerleşkesi konumunu gösteren 2014 hava fotoğrafı, (Googleearth).....	38
3.4. Nazilli Sümerbank Fabrikası,: idari bina ve yemekhane (Uzunolu, 2008) ...	39

3.5. Sümerbank Kayseri Fabrikas, üretim birimi (Asiliskender, 2009).....	39
3.6. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikas, üretim birimi (URL-10)	39
3.7. Karabük Demir Çelik Fabrikas, konutlar (Öktem, 2009).....	40
3.8. Ere li yerle kesinde kre yap,s, (Ar,tan, 2009).....	40
3.9. Karabük yerle iminde Kübana evleri (Öktem, 2009)	40
4.1. Ayd,n kenti 1923- 2001 geli imini gösteren harita (U ur, 2003).....	44
4.2. Ayd,n ilinin 1937 y,l,na ait hava foto raf, (Ayd,n Büyük ehir Belediyesi Ar iviðnden elde edilen hava foto raf, yeniden düzenlenmi tir)	46
4.3. Ayd,n iline ait 1958 hava foto raf,, kentteki en büyük sanayi yap,s, Ayd,n Tekstilân kent merkezi, demiryolu ve karayolu ile olan ili kisi ve kentsel veriler (Ayd,n Büyük ehir Belediyesi Ar iviðnden elde edilen hava foto - raf, yeniden düzenlenmi tir)	49
4.4. Ayd,n iline ait 1972 hava foto raf,, (Harita Genel Komutanl, , Ar ivi).....	50
4.5. Ömer Muharrem Sabun Fabrikas, ve zeytinya , fabrikalar,, Ayd,n (Anonim, 1998, s:72).....	51
5.1. Ayd,n Tekstil Yerle kesi genel görünümü- ana üretim binas,ndan kazan daresine do ru bak, . Foto raf,n sa ,ndaki yap, idari bina (Anonim, 1967, s:277)	54
5.2. levsel da ,l,m, gösteren vaziyet plan,- Ayd,n Efele Belediyesi ar ivin- den al,nan hâlihaz,r çizim yap,lan incelemelerle yeniden düzenlenmi tir. ...	57
5.3. Ayd,n Tekstil yerle kesinde yap,lardaki ilavelerin kronolojik da ,l,m,n, gösteren vaziyet plan,	61
5.4. Ayd,n Tekstil fabrikas, ana üretim birimlerine kuzeyden bak, 2008 (Ön- de kazan dairesi, pirina alan, ve im. atöl.) (Karatosun ve Ar,tan, 2010).....	63
5.5. Ana üretim binas, ed çat, ve pencere detay,, ed çat,n,n içerde olu turdu- u , ,k ve mekan kalitesi, Ana üretim binas,na ilave edilen apre ve doku- ma biriminin içerden birle me detay, (Yazar,n ki isel ar ivi)	64

5.6. Üretim binası, dışarıdan ve içeriden görünüşleri (Karatosun ve Ar, tan, 2010).....	64
5.7. Plan teması, (Karatosun ve Ar, tanın verileri tematize edilerek tekrar çizilmiştir).....	65
5.8. Aydın tekstil yerleşkesinin denizli-aydın karayolundan görünüşü ve kazan dairesi (Anonim, 1973, s:257), Kazan dairesi (Karatosun ve Ar, tan, 2010, s:55).....	66
5.9. Aydın tekstil yerleşkesinin denizli-aydın karayolundan görünüşü ve yeşil doku içerisindeki kazan dairesi ve Kazan dairesinin 2014 Ağustos Ayındaki durumunu gösteren fotoğraf (Yazar, kişisel arşivi).....	67
5.10. Kazan dairesinin 2008 yılındaki bir fotoğraf, (Tarihi belgeleri), Kazan dairesinin 2014 yılındaki aynı açıdan çekilmiş fotoğraf, (Yazar, kişisel arşivi).....	67
5.11. Kazan dairesinin içeriden bir fotoğraf, (Karatosun ve Ar, tan, 2010), Kazan dairesinin 2014 yılındaki içeriden fotoğraf, (Yazar, kişisel arşivi).....	68
5.12. 1961 yılında atölyeye ilave edilen kışın, gösteren vaziyet planı, (Aydın Efeler Belediyesi arşivi).....	69
5.13. Yapı, nın 2014 yılında alınmış, rölevesine ait çizimler (Tarihi belgeleri Müdürlüğü arşivi).....	69
5.14. İmalat atölyesinin 2014teki durumunu gösteren fotoğraflar (Yazar, kişisel arşivi).....	71
5.15. Aydın Tekstil Yerleşkesinin idari bina (Yazar, kişisel arşivi).....	72
5.16. İdari bina ile üretim binası arasındaki geçişin sağlanması, mekan uyarı, tabelalar, ve mekânsal ilişkiler (Yazar, kişisel arşivi).....	73
5.17. Aydın Tekstil ana girişi kapısı, sol kanatta satıcılar, ve sağ kanatta henüz tadilat gerçekleştirilmemiş haliyle yapı, mla yapı, sandık, ile görünüşü (Anonim, 1973a),.....	74
5.18. Aydın Tekstil ana girişi kapısı, sol kanatta satıcılar, ve sağ kanatta yapı, mla yapı, sandık, nın tadilat geçirmiş hali (Anonim, 1998).....	74

5.19. 1961'de gerçekle tirilen ilave sat, b3l3m3n3n vaziyet plan, ve plan, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi).....	75
5.20. 1974'te gerçekle tirilen yard,m,la ma sand, ,na ilavenin vaziyet plan, ve plan, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi).....	75
5.21. 1983'te gerçekle tirilen ilave sat, b3l3m3n3n vaziyet plan, ve plan, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi).....	76
5.22. Ana giri kap,s,n,n 2014'teki g3r3n3m3 (Yazar,n ki isel ar ivi).....	76
5.23. Yemekhane binas, genel g3r3n3m3, (Ar,tan ve Karatosun, 2010).....	77
5.24. Yemekhane binas,na ait foto raflar (Ar,tan ve Karatosun,2010), (Tari n . M3d. Ar ivi) ve (Yazar,n ki isel ar ivi).....	78
5.25. Yap,n,n 2014 y,l,nda al,nm, r3l3vesine ait izimler (Tari n . M3d. Ar ivi)	79
5.26. Kre in kuzey cephesine ait g3r3n3mler ,soldaki foto raf: yazar,n ki isel ar ivi, 2014; sa daki foto raf: (Ar,tan ve Karatosun, 2010)	81
5.27. Kre binas,n,n 2014 y,l,na ait r3l3veleri (Tari n . M3d. Ar ivi)	81
5.28. Bekar pavyonunun bat, cephesindeki giri alan,n, g3steren g3r3n3mler (Yazar,n ki isel ar ivi).....	83
5.29. Bekar pavyonuna ait zemin kat ve 1. Kat planlar, (Ayd,n Efeler Belediye- si Ar ivi).....	84
5.30. Bekar pavyonuna ait izimler (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)	85
5.31. Memur lojmanlar,na ait g3r3n3mler (Yazar,n ki isel ar ivi)	86
5.32. Memur lojmanlar, g3r3n3mler ve kesitler (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)	87
5.33. Memur lojmanlar,na ait kat plan, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi).....	88
5.34. Memur lojmanlar, merdiven detay, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)	89
5.35. M3hendis evinden g3r3n3mler (Yazar,n ki isel ar ivi)	90
5.36. M3hendis evi cephe izimleri (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi).....	90
5.37. M3hendis evi plan, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi).....	91

5.38. Müdür evini gösteren foto raflar (Yazar,n ki isel ar ivi)	93
5.39. Ayd,n kentine ait 1954 hava fotosu ve fabrika kurulmadan bir y,l öncesi- ne ait kentsel veriler (Harita Genel Komutanl,)	96
5.40. Ayd,n kentine ait 1958 hava fotosu ve fabrikan,n kuruldu u ilk y,llar (Ayd,n Büyük ehir Belediyesi Ar ivi)	97
5.41. Ayd,n kentine ait 1972 hava fotosunda i çi konutlar, ve Ayd,n Tekstil Yerle kesi (Harita Genel Komutanl, ,øndan elde edilen hava foto raf, yeniden düzenlenmi tir).....	99
5.42. çi konutlar, (Anonim, 1973a, s:226)	100
5.43. çi konutlar, plan, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)	101
5.44. çi konutlar,na ait cephe çizimleri (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)	101
5.45. çi konutlar,n,n 2014 y,l,na ait ekil 5.42ødeki aç,dan çekilmi foto raf, (Yazar,n ki isel ar ivi)	102
5.46. çi konutlar,n,n 2014 y,l,na ait foto raflar, (Yazar,n ki isel ar ivi).....	102
5.47. Ayd,n kentine ait 1993 hava fotosu (Harita Genel Komutanl, ,øndan el- de edilen hava foto raf, yeniden düzenlenmi tir)	103
5.48. Ayd,n kentine ait 2009 hava fotosu (Harita Genel Komutanl, ,øndan el- de edilen hava foto raf, yeniden düzenlenmi tir)	104

Ç ZELGELER D Z N

- 5.1. Ayd,n Tekstil Yerle kesindeki Yap,lar,n levsel Olarak S,n,fland,r,lmas,
Tablosuí .58
- 5.2. Ana üretim binas, tan,t,m föyüü í ..64
- 5.3. Kazan dairesi tan,t,m föyüü í ..68
- 5.4. malat atölyesi tan,t,m föyüü í 70
- 5.5. dari bina tan,t,m föyüü í .73
- 5.6. Giri kap,s, tan,t,m föyüü í ..75
- 5.7. Yemekhane tan,t,m föyüü í .79
- 5.8. Kre binas, tan,t,m föyüü í ..82
- 5.9. Bekar pavyonu tan,t,m föyüü í 84
- 5.10. Memur lojmanlar, tan,t,m föyüü í .88
- 5.11. Mühendis evi tan,t,m föyüü í 91
- 5.12. Müdür evi tan,t,m föyüü í 94
- 5.13. Ayd,n ilinin 1935-1970 y,llar, aras,nda genel nüfus say,mlar,nda olu an
kent merkezi ve köy nüfuslar,n, gösteren tablo. (Türkiye statistik
Kurumunđan elde edilen bilgilerle düzenlenmi tir.)í í í í í í í í í ...96
- 5.14. Ayd,n Tekstil Yerle kesinin Cumhuriyet Dönemi Öncü Sanayi
Yerle kelerinin Genel Nitelikleriyle K,yaslama Tablosuí í í í í í ...108

KISALTMALAR D Z N

- DPT : Devlet Planlama Te kilat,
BBYKP : Birinci Be Y,ll,k Kalk,nma Plan,
BYKP : kinci Be Y,ll,k Kalk,nma Plan,
BBYSP : Birinci Be Y,ll,k Sanayile me Plan,
TAR : Tar,m Sat, Kooperatifle

1. G R

1.1. Problemin Tanım,

Mimarlık politik, ekonomik ve sosyo-kültürel olayların somutlaştığı, bir alandır. Bu nedenle mimarlık ürünleri incelenirken, yapıların hangi tarihsel zeminde olduğu bilgisi, içinde buldukları döneme ait koşulların yansımaları, anlayabilmek ve böylece gibi görünen süreçler arasındaki bağlantıları kurabilmek açısından oldukça kritiktir. Bu bakımdan mimarlık salt bir inşaat nesnesinin ilettiklerine ek olarak birçok alt bilgiyi barındırmakta ve belgelemektedir.

Cumhuriyet Dönemi ve modernleşme sürecinde mimari ürünleriyle bir belgeye dönüştürerek, dönemin içerdiği siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel değerleri kendinden sonraki süreçlere taşıyan, devamlı içeren oluşum, yapıların, özellikle modernleşme ekseninde haiz olduğu niteliklerinin üst ideolojisi olarak, gerek bina ölçeğinde gerekse kentsel/mekânsal örgütlenmede belirgin bir tutum sergilemesine neden olmuştur.

Tezin örneklem alanı olarak belirlenen Aydın Tekstil Yerleşiminin ortaya koyduğu özellikler, mimarlıkta bu devrinedici boyutu açıklatılarak, Cumhuriyet dönemi modernleşme ve sanayileşme çerçevesinde irdelenecek ve farklı bir süreçte kurulmasına rağmen kullanılan dönemsel ortak mimari dilin, politik, ekonomik ve sosyo-kültürel söylemleri hangi oranda içerdiği araştırılacaktır. Bu çalışmanın ilgisi, günümüzde yok olmaya başlayan Cumhuriyetin özgü bir yerleşime niteliğindeki Aydın Tekstiline ait değerlerin ortaya çıkarılması ve bu tür yerleşimlerin kente katkıları tartışılmasıdır.

1.2. Amaç ve Kapsam

Bu tezin amacı, Cumhuriyet Dönemi Modernleşme ve sanayileşme kapsamında, Aydın Tekstil Yerleşiminin önemini ve özgün değerlerini ortaya çıkararak, fabrikanın içinde yer aldığı kent ve ülke için yarattığı varsayılan katkıların tespit etme ve bu katkıların sürdürülebilir bir mecraya taşınmasını temelini oluşturabilmektir. Çalışmanın bir diğer amacı, Aydın Tekstilinin

tarihteki yeri, önemi ve de erini ifade etmek, günümüzde kullanılmayan bir durumda, bakış ve harap bir vaziyette olan yerle kenin taşıdığı, niteliklerle birlikte yok olmadan önce belgelenmesini sağlamak.

Aydın Tekstil Yerleşiminin Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesi ve Sanayileşmesi kapsamında ele alındığında, bu tez çalışması, kavramsal çerçeveyi oluşturdu. 2. Bölümde modernleşme ve endüstriyel uygulamalar, tezin odak noktası olan sanayi yapılarının niteliklerini ortaya koyabilmek açısından endüstri mekânsalları, özelinde, kentsel ve mekânsal açılarından, genelden özele olacak şekilde irdelenmiştir. Kent ölçeğinden bina ölçeğine geçerken tirilen bu incelemeler endüstri devrimi ve modernleşme kavramları, gelişiminde, 2. Bölümün alt başlıklarında ayrı ayrı ele alınmıştır. Böylelikle gerek iki kavramın birbiriyle ilişkisi, gerekse 3. Bölümde aktarılan Cumhuriyet Dönemi Modernleşmenin global bir perspektifte konumlandırılması, nokta, sanayi yapıları, ilgilendiren boyutuyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

3. bölüm, bu anlamda Cumhuriyet dönemi modernleşme ekseninde, tezin genel kurgusuna paralel bir yapılanmayla, başta tarihsel gelişimleri, daha sonra modernleşme ve sanayileşme hareketleri sonucu oluşan kentsel ve mekansal oluşumlar, ve sundukları değerleri aktarmaktadır.

3. bölümün oluşturduğu çerçeve içerisinde çalışılan alanın yer aldığı, Aydın kentine dair detaylara 4. Bölümde değinilmektedir. Tezin örneklem alanı olan Aydın Tekstil'e ait özgün değerlerin ortaya konduğu 5. Bölümde, öncelikle yerle kenin niteliklerini belirtecek, dönemsel konumunun tespitini gerçekleştirebilmek için, tezin genel kurgusunda, kentsel ölçekten mekânsal ölçeye doğru yapılan incelemeler, kendine has bir sıralamada tercih edilmiştir. Tekstil yerleşiminin tarihçesiyle başlayan inceleme, yerleşim ve bina ölçeğindeki analizlerle devam etmiştir. Tavrın, bir bütün olarak ortaya koyulan yapılanmanın, Cumhuriyet Dönemi modernleşmeyle akrabalık, ve başta, tespit edilerek, kentle kurduğu ilişkiler de aynı bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

Sonuç bölümünde ise, ara tirmalardan elde edilen bilgilerin yorumlanmasıyla oluşan tespitler aktarılmaya çalışılmıştır. Aydın Tekstilin hedeflenen çabaları doğrultusunda sahip olduğu değerler, kente ve modernleşmeye sağladığı katkı, özgün nitelikleriyle birlikte açıklanmaya çalışılmıştır.

1.3. Yöntem

Tezin olu turulmas,nda yöntem olarak literatür taramas, ve alan çal, mas, kullan,lm, t,r. Ara t,rman,n kavramsal çerçevesini olu turan ve Cumhuriyet Dönemi modernle mesinin nas,l bir olu um oldu unu anla ,l,r k,lan tarihsel zemin, sanayile me ve modernle me olgular,n,n kentsel ve mekansal olarak etkilerinin ortaya konmas,n, sa layan bir ara t,rmayla gerçekte tirilmi tir. Bu noktada endüstri devrimi ve modernle me kavramlar,n,n ç,k, noktas, olan Avrupa ve Avrupa'daki kentsel/mekansal dönü ümleri aktaran kaynaklardan yararlan,lm, t,r. Özellikle Alanen, Benevolo, Berman, Crawford, Harvey, Mumford, Pevsner ve Touraine'nin yay,nlar,ndan, sanayile menin ve modernle menin tan,tt, , yeni mekansal ve kentsel ürünlerin neden-sonuç ili kisi içerisinde anla ,lmas,n, sa layan bilgiler elde edilmi tir. Ayn, kentsel ve mekansal olu umlar Cumhuriyet döneminde de ara t,r,lm, , modernle me çerçevesinde, Türkiye'nin kendine has ya ad, , deneyimleri kavramak aç,s,ndan Ar,tan, Aslano lu, Bozdo an, Cengizkan, Sözen, Tekeli ve Üstün'ün çal, malar, incelenmi tir.

Örnekleme alan,n, olu turan Ayd,n Tekstil yerle kesine dair literatür taramas,nda özellikle çe itli y,llara ait il y,llklar,ndan faydalan,lm, t,r. Ayd,n ilinin sanayi ve kentsel geli imini anlamak için bu konuda yay,nlanm, kitaplar, raporlar ve makaleler incelenmi tir. Ayn, ekilde il tarihini içeren yay,nlara s,kça ba vurulmu tur. Cumhuriyet dönemi modernle mesi süresinde kentteki dönü ümler Ar,tan, Cengizkan, Azazi, Çelebi, Ortaç, U ur ve Yapucu'nun yay,nlar,ndan izlenmeye çal, ,lm, ; buna ek olarak l Kültür ve Turizm Müdürlü ü ile Sanayi ve Ticaret Odas,na ait konu hakk,ndaki yay,nlardan da oldukça bilgi edinilmi tir. Bir di er önemli kaynak ise ulusal ve yerel gazeteler olmu tur. S,n,rl, ekilde ula ,lan bu kaynaklardan edinilen veriler birçok detay,n netlik kazanmas,na katkı sa lam, t,r.

Tezin odak noktas,ndaki Ayd,n Tekstil Yerle kesine ait bilgiler, yerinde gerçekte tirilen yo un alan çal, mas, ile sa lanm, t,r. Alan çal, mas,, ilgili oldu u dü ünülen kurumlardan belge ve kaynak edinilmesi, ilgili ki ilerle temas ve son olarak söz konusu yerle kenin yerinde gözlemlenmesi, foto raflanmas, çerçevesinde kar ,la t,r, mal, analiz ve ç,kar,m yöntemleriyle gerçekte tirilmi tir.

İlk a amadaki kurum ziyaretleri Aydın Büyükşehir Belediyesi, Aydın Efeler Belediyesi, Aydın Sanayi Odası, Aydın Ticaret Borsası, bünyesindeki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Müdürlüğü, Aydın Valiliği İl Planlama Müdürlüğü, Mercek Gazetesi ve Gazeteciler Derneği olmak üzere yapılmış, t.r. Özellikle belediyelerin arıvlerinden büyük oranda yararlanmış, t.r.

Kişilerden elde edilen bilgiler, yerleşkenin sahibi konumunda görünen S.S. Tari Pamuk ve Yağlı, Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliğindeki, inaat müdürü Fatma Onur ile gerçekleştirilen paylaşımlar; Aydın Tekstil eski elektrik teknisyeni, yeni güvenlik görevlisi Yağar Kocaevli ile yapılan röportaj; yerleşkedeki araçlar ve belirli binaların tescillenmesini sağlamak olan Aydın Eski Belediye Başkanı Hüseyin Aksu ile yapılan görüşmeler kapsamında sağlanmış, t.r.

2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE MODERNLEŞME HAREKETLERİNİN KENTSEL VE MEKÂNSAL ETKİLERİNİN SANAYİ YAPILARI ÜZERİNDEN OKUNMASI

Endüstri devrimi ve modernleşme hareketini irdelemek neden-sonuç ilişkilerini içeren ve tarihsel olarak çok geniş zamana yayılmış, olayların yoğun ve iç içe geçtiği bir süreci analiz etmeyi gerektirir. Bu bağlamda, bir ara tırmay, gerektiren ve birçok alt bağlam, barındıran, birden fazla disiplini ilgilendiren, konunun hangi disiplinler çerçevesinde incelenebileceği çok yönlü bir analizdir. Dolayısıyla, bu bölümde, endüstri devrimi ve modernleşme hareketinin kentsel ve mekânsal ilişkilere etkileri, mimarlık ve şehircilik disiplini temelinden kopmadan, sanayi yapıları ve modernleşme olgusunun birbirini destekleyen ilişkisi ekseninde, tarihsel bir perspektifte ve özellikle Cumhuriyet Dönemi modernleşmesini anlamaya, kolaylaştırarak kavramsal çerçeveyi görünür kılacak şekilde aktarılmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle endüstri devriminin etkileri, kentsel ve mekânsal ölçekte olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenecek, daha sonra aynı bakış açısıyla modernleşme süreci de değerlendirilecektir.

2.1. Endüstri Devrimi ve Etkileri

Endüstri devrimini ve etkilerini kavramak için devrimin bağlamı, yeri, Leonardo Benevolo'nun (1993:188) ifadesiyle on yüzyıllık döneme yayılan kendisinin de bir karakteri, nedensellik sistemiyle bağlanmıştır. Bu süreçte siyasal, ekonomik ve kültürel olayların ürünü olan Avrupa'yı incelemek gerekmektedir.

Endüstri devrimi, 15. Yüzyıldan itibaren Avrupalıların deniz aşırı keşifler ve fetihler yapmaları, sonucundaki nüfus artışı, tarımdaki gelişmeler, yaşam düzeyindeki yükselme, sömürgecilikten ve yamalarda elde edilen finansal güç, dünsel bazdaki akıl ve bilimi ön plana çıkaran dönüşümler ve tüm bunların etkisindeki teknolojik gelişmeler ile oluşmuştur. Birikimli bir sürecin sonucu olan devrim, 1789 Fransız İhtilali'nin tüm Avrupa'yı etkileyen elverişli siyasal zemini ekilleştirici gibi olaylarla da beslenmiştir (Arkan ve Akad, 1976, s:4).

Devrim karşısına geçilen gelişmelerin sonucunda, kapitalist bir ekonomik düzene evrilen yönetimlerde, 18. ve 19. yüzyıllarda başta buhar gücü

olmak üzere yeni buluşların etkisiyle makinelerin gerçeğe dönüşmesi, makinelerin endüstri sonrasında sermaye birikiminin artması, ve zincirleme bir şekilde üretim süreçlerinin de dönüşmesi ile ortaya çıkmıştır.

Söz konusu edilen uygun siyasal, ekonomik ve toplumsal zemine daha kısa sürede erişmesi sebebiyle İngiltere'nin başı, çektiği bu devrimin Avrupa'dan başlıyarak tüm dünyada mimari ortam, etkileyen, kentsel ve mekânsal kurgular, radikal bir biçimde değişimlerin bazı sonuçları olmuştur. Bu sonuçları başlıca iki başlık altında aktarılacaktır.

2.1.1. Endüstri devriminin kentsel ölçekteki etkileri: Sanayi kenti

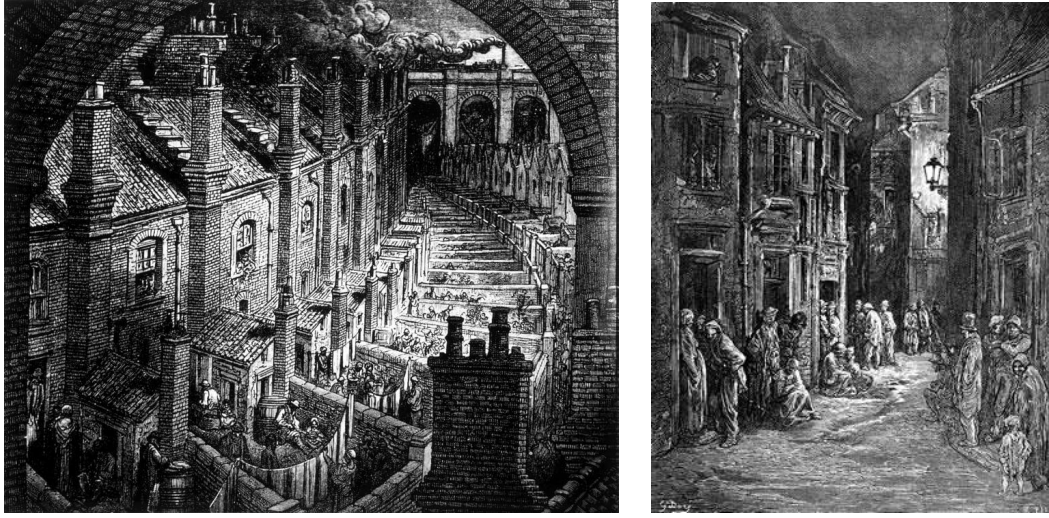
Avrupa'daki kökentö kavramı, geçirdiği dönüşüm ve değişimlerin en hızlısına endüstri devriminin gerçekleştiği 18. ve 19. yüzyıllarda tanıklık olmuştur. Bu ani değişim endüstri devriminin doğurduğu sebep olan koşullarla ve devrimin ürünü olan bir takım olumsuzluklarla çift taraflı olarak beslenmiştir.

Benevolo (1993;188-197), bu değişimi Avrupa Tarihinde Kentler kitabında "Sanayi Kenti"ni tanımladığı bölümde dört temel faktöre bağlamıştır. Bunlar devrim sonrasında dönüşümün üretim teknikleri ve miktarları, doğrudan kentlerdeki nüfus artışı, sebebiyle kentlerin nicel ve nitel yapıları, değişimi; sağlık, bilim ve matematiğin önem kazanması; inşaat faaliyetlerinde birey ile devlet arasında arabuluculuk yapan bütün yasal uygulamaların kaldırılmasıyla kentlerin büyümesi ve değişiminin hızlanması, ve son olarak kentlerdeki altyapının yeniden düzenlenmesine duyulan gereksinimdir.

Aslında kentsel organizasyonu etkileyen en önemli faktör, Benevolo'nun da belirttiği gibi kentlerdeki ani nüfus artışıdır. Diğer etkenler kentlerde yaşanan kişi başına sayısal artışın başlıca olarak geliştiğidir. Bu artış, bir zamanlar evde üretim gerçekleştirilen veya tarımsal faaliyetlerle geçinen, makinelerin etkisiyle işsizleşen kentlere göç etmeye mecbur olmuştur. Kırsal nüfus sebebiyle gerçekleşmiştir. Üretimi sağlayacak gücü ihtiyacı, kente gelen bu nüfus sayesinde karşılanmakta, emek için ücret karşılığında çalışarak geçinen bir sınıf olmaktadır. Bahsedilen göç dalgasıyla kentlerde oluşmuş içişsizlik, geçim odakları olan fabrikalara yakın çevrelerde barınmaya başlamıştır. Çoğu zaman yetersiz artlarda gerçekleşen ve konut sorununu da beraberinde getiren bu

bar,nma eylemi altyap,sal ihtiyaçlar, gündeme getirmi , kentsel mekân,n kurgusunun en çarp,c, belirleyicilerinden olmu tur.

Dolay,s,yla endüstri devriminin h,zl, üretim gibi olumlu getirileri yan,nda, konut sorunu, altyap, sorunlar, gibi kentsel; salg,n hastal,klar, çocuklar,n ve kad,nlar,n a ,r ko ullarda al, t,r,lmas, gibi sosyal a,dan olumsuz bir tak,m sonuçlar, da oldu u söylenbilir.

ekil 2.1. Londra'n, 1872'de Gustave Doré taraf,ndan resmedilmi hali (URL-1)

Lewis Mumford (1961) kentlerin geli imini ilk yerle imlerden ba layarak imdiki zaman,n kentlerine kadar irdeledi i Tarih Boyunca Kentler kitab,nda kentsel de i imlere, süreklili i olan bir birikimin etkisine ve kentin geni toplumsal ili kiler a ,n,n hem yarat,c,s, hem de d m noktas, oldu una inanarak bakar. Sanayi kentini bu ba lamda ele alan Mumford, bu yeni modelde kentin fabrikalar, demiryollar,, yükleme istasyonlar, ve çöp tepelerinden arta kalan yerlerde kurulu anlams,z cadde ve bulvarlarla tuhaf ekilli paral, arazilerden meydana gelen bir yap,ya dönü t nden bahseder .

Kentsel ba lamda, periferideki sanayi yap,lar,n,n, kent yay,lmas,nda sapmalara ve kaymalara sebep olmas,yla çekirdekte yer almaya ba lamalar,n, içeren sonraki süreçlerde ve ayn, zamanda daha önce bahsedilen bulu lar ve elde edilen sermaye birikimlerinin de etkisinde sanayi kentine geçi ya anm, t,r. Mumford (1961) bu kentin do urgan aktörlerini maden oca ,, fabrika ve

demiryolu olarak i aret eder ve ökömürkentö olarak nitelendirdi i bu yeni kenti dünyan,n o güne kadar gördü ü öen yoz kent ortam,ö olarak ele tirir.

Bu durum artan nüfuslar,yla yeni ticaret merkezlerinin yo un toprak kullan,m, h,z,n, da artt,rm, t,r. Kentler ticaret ekseninde ekillendi i bir sürece girmi tir. Spekülatif planlama da bu sürecin bir sonucudur. Buna göre kentler parsellere ayr,lm, , temel birim mahalle veya semt de il, de eri cephe uzunlu uyla ölçülebilen tek ba ,na yap, arsas, olmu tur. Mumforda (1961) göre bu tür ,zgara planlar arazinin h,zl, parsellenmesinden, çiftliklerin h,zl, bir ekilde gayrimenkule dönü mesinden ve h,zla sat,lmas,ndan ba ka bir amaca hizmet etmemektedir. Topografya, bölgelerin farklı i levlere duydu u ihtiyaç ve yerel veriler ticari kentin ,zgara plan,nda göz ard, edilmi tir.

Benevolonun (1993; 209) öpost-liberalö kent olarak adland,rd, , bu planlama yap,n,n soka a bakan cephesinin kesintisizli i ve özel parsellerde tecrit edilmi tek tek yap,lar ile kendini gösterir. Post-liberal kentte kamusal mekân ile özel mekân kesin biçimde ayr,lm, t,r. Ayn, ayr,m eski kent dokusu ile yenisi aras,nda da vard,r. Özellikle 19. yüzy,l ortalar,nda Haussmann döneminde Paris'te halk sa l, , gerekçe gösterilerek asl,nda dar sokaklardaki ba kald,r,lara müdahaleleri kolayla t,rma hedefiyle düz ve geni bulvarlar aç,lm, t,r ve eski dokunun y,k,m,na gidilmi tir. ¹

lerleyen teknolojiler ve ke iflerin getirdi i yenilikler, demiryolu a ,n,n olu umuyla ve buhar gücünden yararlan,lmas,yla üretimde ve üretilen mallar,n da ,t,m,nda h,z art, ,na sebep olurken, hareketlili i de kent ya ant,s,na sokmu tur. Mumford (1961; 561) bu geli imleri öbuhar gücüne dayal, fabrika nüfus art, ,na neden olan etkenlerden ilkiyse, 1830'dan sonraki demiryolu ula ,m sistemi de bu art, , büyük oranda h,zland,ran ikinci etkendirö sözleriyle aktarmaktad,r.

¹ 1853-1869 y,llar, aras,nda Seine Valisi olan Baron Haussmann taraf,ndan, Bonaparte rejiminde Paris'te sa l,ks,z mahallelerin ve çe itli ba kald,r,larda rol oynam, dar sokaklar,n kald,r,lmas, gerekçesiyle, altyap, ve ula t,rma hizmetlerini gerçekle tirebilmek amac,yla sokak a ,nda ve çevredeki kent dokusunda gerçekle tirilen ve tarihi kent merkezinin y,k,lmas,yla, düz ve geni bulvarlar,n aç,lm,yla sonuçlanan dönemi anlat,r (Benevolo,1993, s:199-210)

Demiryolunun varlığı, suya alternatif enerji kaynağı olan kömürün taşınması da alternatifini oluşturur. Fabrikalar bu sayede su kenarlarında oldu u kadar, demiryolu ulaşımına da yakın yerlerde kurulmaya başlanmıştır. Bu durum arsa fiyatlarının ucuz olduğu kent dışı yerlerde kurulan fabrikaların merkezle bağlantısının sağlanmasıdır.

Sonuç olarak siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerdeki değişimlerin topyekûn etkisiyle ortaya çıkan endüstri devrimi, aynı şekilde siyasal, sosyal ve ekonomik hayat, önce çöküş noktası olan Avrupa'da, daha sonra yayıldı, tüm dünyada geri dönüşümsüz olarak farklılaşarak dayandı, sistemin sürekliliğini sağlamak için kendi yaşam tarzını ve bu tarzını fiziki çevrelerini oluşturdu. En küçük yapı biriminden, tamamıyla kentli oluşturan her donatı, bu farklılaşma sürecindeki insan ve yaşamı da etkileyerek yaşamı, almıştır. Kent kurgusundaki farklılaşmadaki en büyük katkı, yeni üretim mekânları olan fabrikalar tarafından olmuştur. Öyle ki fabrikaların konumlandırılması, noktalar kentsel örgütlenmede oldukça kritik bir rol oynamıştır.

2.1.2. Endüstri devriminin mekânsal ölçekteki etkileri: yeni üretim mekânları, fabrikalar

İnsanlar, yaşam biçimlerinde değişime sebep olan üretim döngüsünün hızlanması, kendi mekânları da beraberinde getirmiştir. Öncelikle fabrika yapıları, bünyesinde makinelerle üretimin yapılacağı binalar yeni bir inşaat ihtiyacı ile kent yaşamı içinde önemli bir yer edinmiştir.

Pevsner (1976), fabrikalar, içinde herhangi bir miktardaki üretimin gerçekleştirildiği büyük ölçekteki binalar olarak tanımlar. Bu binaların erken temsilcilerinin basit ve masif görünümlü olduklarından ve yerleşimlerin periferisinde, su kenarlarında yer aldıklarından bahseder. Mumford (1961; 562) bu seçimin özellikle pamuk, kimya sanayi ve demir sanayi fabrikalarının üretim sürecinde duydukları yüksek su miktarına ve üretim sonrasında atıkların suya boşaltılma amacıyla yapılmaktadır.

Fabrika yapılarının ilk örnekleri olan deşirmenler, ambarlar ve su depoları, daha sonra tekstil ve madencilikteki gelişmelerle gerek içerik gerekse ölçek açısından farklılaşmaya başlamıştır.

Mimarisi, konumu, malzemesi, yapım tekniği ve ölçüleri açısından incelendiğinde, İngiltere'deki yün ve ipek fabrikaları, en erken örnekler olarak gösterilebilir. Bunlardan 1717'de kurulan ve su gücüyle çalışan Derby'deki Lumbeyne ait tu ladan yapılmış, beş kat yüksekliindeki ipek fabrikası, birkaç on yıl boyunca yapısal olarak en ileri seviyede gösterilen sanayi yapılarından olmuştur (ekil 2.2 ve ekil 3.3) (Pevsner, 1976, s:275).

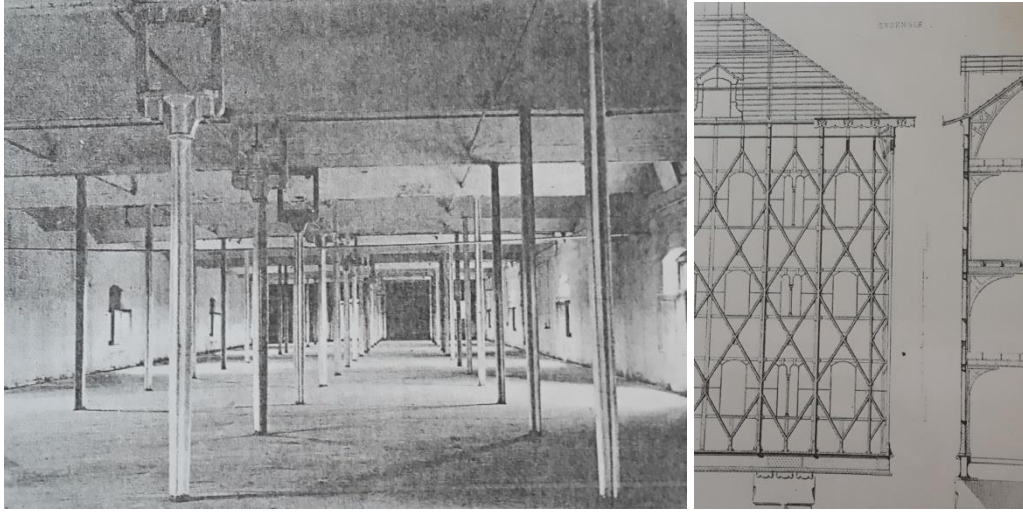
ekil 2.2. Derby, Lumbeyne'nin ipek fabrikası, 1717 (Pevsner, 1976),

ekil 2.3. 1910 yılındaki yangından önceki hali (URL-2)

Erken fabrika örneklerinin çoğu tu ladan, ahşap kiriş ve kolon sistemiyle malzemenin el verdiği açıklıklarda ve yüksekliklerde yapılmıştır. İngiltere'de ve devrimden etkilenmeye başlamış Avrupa'nın diğer ülkelerinde üretim ve fabrikalar benzer seviyede iken, paralel süreçlerde devam eden sermaye birikimi ve yeni keşifler sayesinde teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler fabrika binalarında yapılmış ve kullanılan malzemede yansımaları, bulmuşları arasında enerji olarak hangi kaynağı kullandıkları, nasıl olarak da yapısal değişikliklere sebep olmuşlardır. Dönemin fabrika yapı ve inşaatına etki eden keşif ve yeniliklerinden bahsetmek gerekirse, dökme demirin kullanılmaya başlanması, önemli bir adımdır. 1709'da Abraham Darby demiri eritmede; ahşap yerine kok kömürü kullanmış, 1746 yılında Huntsman çeliği zorlu bir süreçle eritmeyi başarmış, 1765'te Watts buhar makinasını keşfetmiştir. 1775-1781 arasında ilk demir köprü olarak bilinen Coalbrookdale Köprüsü Pritchard ve Darby tarafından tasarlanmıştır. 1781 de

Watts buhar kazanı, kefetmi, 1783'te Cort dökme demiri ocakta tavlam, tır (Pevsner, 1976, s:275).

Tüm bu yenilikler üretimin hızı, fazla ve verimli bir şekilde gerçekleşmesi için fabrika yapıları, her yönden etkilemiştir. Örneğin yapılarında ahşap yerine demir kollar kullanılmaya başlandı, fabrikalarda çok sık rastlanılan yangın olayları, etkisini en aza indirebilmek için gündeme gelmiştir. Ayrıca üretimin doğası gereği oluşan mantık yapıları, faydacı amaçlar doğrultusunda biçimlenmesine ve sadeleşmeye sebep olmuştur. Yeni malzemelerin tanıtılması ve eski malzemelerin farklı tekniklerle kullanılabilmesi bina yapım tekniğini ve dili açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Dökme demir, cam, çelik ve betonarme bu malzemelere örnek gösterilebilir. Özellikle İngiltere'de 1790 yılından sonra strüktürel sistem olarak kullanılmaya başlanan demir kolonlar bu tip yapıların tamamında dönüşümüne sebep olmuştur (ekil 2.4).

ekil 2.4. İlk demir kolon uygulanan fabrika yapısı, Ditherington'daki, Marshall'un fabrikası, 1796-97,

ekil 2.5. Tamamen demir iskeletten yapılmış, Menier çikolata fabrikası, 1871-72 (Pevsner, 1976, s:277,286)

İlk ortaya çıktığında, bu haliyle fabrika, bir süre sonra yeni kent organizmasının çekirdeği olmuştur. Yerleşimlerin dış sınırlarında yer almaları, nara men, üretim için gereken nüfusu kendilerine çekmeleri sonucu kentteki en yoğun konut dokusu fabrikalar etrafında oluşmaya başlamıştır.

Bu bağlamda Doan (2009; 77) fabrikaların, sanayinin ortaya çıkardığı, sosyal yapıdan tutun da iyerarşik kilitlere uzanan modernleşmeye ait toplumsal dönüşümlerin ortak mekânı olarak kabul edilebileceğini ifade eder. Dolayısıyla, fabrika yapılarının değerlendirilmesinde konuya salt mimarlık ölçütleri açısından değil, oluşmakta olan yaşam çevreleriyle bunlara paralel toplumsal ve kültürel dönüşümler açısından bakmak doğru olacaktır.

Buradan yola çıkarak fabrika yapılarının üretim seviyesi için türemiş yeni mekânlar olmaları, yanında, kentsel mekan ve fonksiyonların da etkileyen güçlü bir tarafının olduğu belirtilebilir. Nasılsa ki endüstriyel devrime zemin oluşturulan teknolojik ve ekonomik gerekçeler yeni üretim ekli ve mekânların oluştuğuyorsa, oluşan yeni üretim mekânları, fabrikalar da organizasyonunu önceki dönemlerden çok farklı bir şekilde gerçekleştirmek zorunda kalan kentleri doğurmuştur. Fabrika ve kent, karşılıklı ve etkileşimli olarak birbirini zaman içerisinde dönüştürmüştür.

ekil 2.6. Manchester, Amoskeag fabrika dokusu, fabrikaların kenti ekileştiriciliği, 1838 (Pevsner, 1976)

Bu dönüşüm modernleşme olgusunu belirgin kılan koşulların da oluşmasıyla, sonuçta, akıl ve bilimin ön plana çıkması ve bir nevi aydınlanma süreci endüstri devrimini öncesini ve sürecini kapsayan dönemlerin arka planında mevcudiyetini korusa da, modernleşme olarak adlandırılmıyorsa, kavram, tarihte net bir şekilde, endüstri devriminin kente ve insana dair oluşturduğu zemin üzerinde okunmaya başlanmıştır. Modernleşme hareketinin kentsel ve mekânsal etkilerine anlamak için doğru ana olanak sağlayan araçlar, irdelenmelidir.

2.2. Modernleşme Hareketi ve Etkileri

Endüstri devriminin önce Avrupa'da daha sonra yayıldı, , di er bölgelerde ortaya ç,kard, , ayr, t,r,c, ve altyap,sal kriz evrensel çözüm aray, ndaki modernleşme hareketinin ivmelendiricilerinden biri olmu tur. Bu kapsamda modernleşmenin kentlere etkisine girmeden önce bu hareketin s,n,rlar, zor çizilen, tan,m, zor yap,lan geni içeri ine de inmek, mekânsal ili kilerin anlat,lmas, hedeflenen boyutuna katkı sa layacaktır.

Tekeli (2009; 14), Modernitenin bir ayd,nlanma projesi olarak ortaya ç,kt, ,n, ve zaman içinde baz, de i iklikler göstererek günümüze kadar geldi ini belirtir. Ayd,nlanmac,l,k, 18.yüzy,lda, ak,lc, bilim anlay, ,yla insan dü üncesini dinin bask,s,ndan kurtararak özgürle tirme i levini görmü tür.

Buna göre bir yandan insan akl,n,n do an,n ve toplumsal düzenin i leyi ini kavrayabilece ine ve geli tirdi i yasa ve kurallar, insanlar,n mutlulu u için kullanabilece ine, öte yandan bir insan için iyi olan,n ancak o ki i taraf,ndan belirlenebilece ine inan,lmaktadır. Tekeli'ye (2009; 46) göre Modernite projesi de bu temel varsay,m,lar üzerinde kurulmu tur.

Modernitenin belirgin bir ba lang,ç tarihi olmamakla birlikte, daha süratli geli ti i ve toplumsal düzende hâkim olmaya ba lad, , bir dönemden bahsedilebilir. Bu dönem, endüstrile me devriminden sonra sanayile menin neden oldu u sorunlar ve bu sorunlara çözüm aray, lar,n, içermektedir. Asl,nda endüstrile me ve modern hayat siyasi, sosyal ve ekonomik aç,dan birçok ortak yöne sahiptir ve birçok alanda iç içe geçtikleri söylenebilir. Bu ortak yönlerden modernleşmenin ekonomik yan, ele al,n,rsa, kapitalist ili kiler içinde, sanayile mi bir toplumdan söz edilmektedir. Bu toplumda ürünler metala m, , emek ücretli hale gelmi , liberalist mülkiyet anlay, , kurumsalla m, t,r (Tekeli, 2009, s:46).

Ancak sosyal aç,dan farklı,l,klar içeren modernite bilgi, ahlak, sanata yakla ,m, bireyin do u u, kurumsalla ma, ulus devlet ve demokratik süreçlere dayanma bak,m,ndan sanayile menin erken dönemlerinden daha ba ka bir sistem öngörmektedir (Tekeli, 2009).

Alain Touraine (1992; 13) modernli i öModernli in Ele tirisiö adlı kitab,n,n sunu bölümünde u ekilde tan,mlar:

öEn iddial, biçimiyle modernlik dü üncesi, insan,n yapt, ,yla bir oldu unun, dolay,s,yla da, bilim, teknoloji, ya da yönetimin daha etkili k,ld, , üretim, toplumun yasayla örgütlenmesi ve ç,karlar,n, ama ayn, zamanda da, tüm k,s,tlamalardan kurtulma iste inin harekete geçirdi i ki isel ya am aras,nda bir denklik ili kisi olmas, gerekti inin olumlamas,d,r.ö

Marshall Berman (1982; 27) ise modernli i daha ele tirel bir bak, aç,s,yla ele al,r:

öí . Modern olmak, bizlere serüven, güç, co ku, geli me, kendimizi ve dünyay, dönü türme olanaklar, vaat eden; ama bir yandan da sahip oldu umuz her eyi, bildi imiz her eyi, oldu umuz her eyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmakt,r kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler co rafî ve etnik, s,n,fsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik s,n,rlar,n ötesine geçer; modernli in, bu anlamda insanlı, , birle tirdi i söylenebilir. Ama paradoksal bir birliktir bu, bölünmü lü ün birli idir: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çeli kinin, belirsizlik ve ac,n,n girdab,na sürükler. Modern olmak, Marx'ın deyi iyle ökat, olan her eyin buharla ,p gitti iö bir evrenin parças, olmakt,r.ö

Modernli e dair Berman'ın öne sürdü ü çeli kili duru un modern hayat,n bir karakteri oldu unu savunan Harvey (1989; 12), onun parçalay,c, etkisinin ayn, zamanda geçmi ten ve olu makta olan tarihsel ko ullardan da kopu u temsil etti ini ve bu sonsuz kopmalar,n modernli in kendisi için de geçerli oldu unu ifade etmektedir. Harvey modernli in y,k,c, yan,n, aktar,rken, Ayd,nlanma dönemi dü ünürlerinin modernli in bu y,k,c,l, ,n,n, hedefindeki e itlik, özgürlük, insan akl,na inanç ve evrensellik kavramlar,n,n hayata geçirebilmesi için gerekli bir özellik oldu una inand,klar,ndan bahseder.

Yap,lan çe itli tan,mlar,n i aret etti i gibi modernle me hareketi, dönü ümü, de i imi ve evrenselli i iddia etmekte ve tüm bunlar, herhangi bir zamanda ve mekânda olu tu u zemini tarihi ve fiziki anlamda yok ederek

gerçekle tirmektedir. 20. yüzyılın başlarında, modern hareket sanayile en toplumlarda zamanın artmasıyla, ele alınmış, olumlu etkiler yaratmıştır. Modern yaşamın öne çıkardığı birey, bireyin aklı ve bireysel hakları, sadece üretim ve kar amaçlı güden fabrika odaklı, gelişen kontrolsüz kentsel büyümeyi ve bireyin yaşam kalitesini etkileyen tüm olumsuz sonuçları, hedef almıştır.

Hedefledikleri bakımdan modernleşme süreci, evrensel boyutta, 18. ve 19. yüzyıllarda sanayi kentine geçişte yaşanan toplumsal, sosyal ve kentsel problemlerin akıllı yoluyla sistematik bir biçimde çözümünü öngörmektedir. Ancak bunu geçmişin ve tarihin kötü yanlarını düzeltme amacıyla, geçmişten tamamen kopma ve tarihi yok etme pahasına gerçekleştirmektedir. Burada modernleşme hareketinin hayatın her alanına etki edici gücünden söz etmek gerekebilir. Toplumsal, ekonomik ve siyasal boyutları, ve aynı zamanda bu boyutları yapı, çevrede yansımaları vardır. Hatta bazen modernitenin rasyonalitesiyle tasarlanan yapı, çevreler, bu hareketin toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlardaki etkisini kuvvetlendiren bir rol üstlenir. Ancak, bir yaklaşımla içinde yaşadığımız senaryosunun geçeceği önceden planlanmış mekânlarda insan davranışları da mekânı yönlendirdiği şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kentler, mekânlar, sonuç olarak mimarlık modernleşme hareketinin kendini ifade ettiği ve sunduğu bir araç olmuştur.

2.2.1. Modernleşme hareketinin kentsel ölçekteki etkileri

Hayatın her yönüyle dönüşüm iddiasıyla, modernleşme hareketi yaşamın geçtiği tüm mekânları ve kentleri etkilemiş ve değiştirmiştir. Kasaba (1999; 15), modernist düşünür, yazar ve eylemcilere esin veren deneyim ve onların harekete geçiren olgunun modernleşmenin sonradan uydurulmuş kat keskinlikleri olmadıkça, tarihsel sürecin ortaya çıkardığı belirsizlikler ve bu belirsizliklerin yarattığı sonsuz olanaklar olduğunu ifade eder.

Sanayi kentinde bu belirsizlikler gerek insanların kentteki üretim odaklı yaşamları, gerekse kentin aynı odak etrafında plansız ve kontrolsüz büyümesi sonucunda oldukça baskın konumdadır.

Mumford (1961; 525) göre büyüyen bir ekonomi, büyüyen bir nüfus talep eder; büyüyen bir nüfus ise büyüyen bir kent talep eder. Dolayısıyla hem üretim, hem bu üretimi sağlayan nüfus, hem de bu nüfusu barındıran kent durmadan genişler konumdadır. Büyüme beraberinde altyapısal sorunlar, ve sosyal sorunlar, getirir.

Bu bakımdan Benevolo (1993; 228), kentin sorunlarına bilimsel bir yaklaşımla, temel alan yeni yöntemlerin geliştirildiğini belirtir. Kentin var olan çelişkileri karşısında yer yer, ama doğrudan, her şeyden çok da birikerek artan bir dizi eleştiriler doğmuştur; bunlar önce post-liberal kentin bireysel çarpıklığını, düzeltmeyi hedef almıştır. Ancak en sonunda farklı türde bir planlama, özellikle ile birlikte, yönetimin ana çizgilerinin de saptanması sağlanmıştır.

Kentlerdeki altyapısal ve sosyal sorunlar, oluşturan temel etken kentlerin büyümesi değil, kontrolsüz ve plansız büyümesidir. Büyüme aynı yoluyla ve bilimsel yöntemlerle planlanırsa, olumsuz sonuçlar, da önlenmi olacaktır. Bu bakımdan Tekeli (2009; 30), kent planlamasının modernist bir proje olduğunu savunur. Modernist kent planlaması, anlayışının kentin bir bütün olduğunu ve bu bütünlüğün her parçayı, olarak belirlediğini kabul ettiğini ifade eder.

Fiziki çevrenin insan davranışına etkilerinin bilincinde olan modernleşme hareketi kenti bir bütün olarak ele alarak kentte iktisadî levhelerin sınıflandırılması, öngörümü tür. Bu sayede kentte daha özgür, mutlu ve kendini ifade edebilen bireylerin oluşması, kent iktisadî levhelerinin belirlenen fonksiyon bölgelerinde daha verimli ve sorunsuz oluşması, düşünülmüştür. Yıldırım (1992; 26) göre modernist iktisadî anlayış, kent biçiminin, mimarisinin ve mekânın temel belirleyicisi olarak ele alınmaktadır. Realize edilen endüstriyel yaşamın salt fizyolojik iktisadî levhelerine uygun olarak kent belli kullanım bölgelerine (Zone) ayrılmaktadır.

Aynı şekilde Benevolo (1993; 229), kent planlamasına neden ihtiyaç duyulduğunu kentin sergilediği özelliklerden bahsederek aktarır. Taşınmazlardan sağlanan gelir artışı, yeni yol açılması, baskı, sonucu ev kiralama, kentin ve iktisadî levhelerinin vazgeçilmez bir parçası olarak kalan alt sınıflın ödeyebileceği düzeyi aşmıştır. Kentler kamu hizmetlerini yerine getirecek mekânlardan yoksun kalarak yoğunlaşmış ve kalabalıklaşmıştır. Bu yoğunlukta oldukça geniş alanlar, kaplayan büyük sanayi yapıları, ve fabrikalar periferinin dışına çıkmak zorunda bırakılmış,

ve kentler geni lerken giderek daha da uza a ta ,nm, t,r. Bu bak,mdan on dokuzuncu yüzy,lda kent planlamac,l , özel bir disiplin olarak belirirken kamu fonlar, ile desteklenen ucuz ev kiras, programlar,, sebze yeti tirilen öbahçe kentö ve kentin di er i levlerine oldu u kadar sanayiye de uyarlanacak biçimde tasarlanm, ösanayi kentiö gibi sorunlar,n çözümlmesini hedef alan reform önerileri getirilmi tir.

Ebenezer Howard'ın öYar,n,n Bahçe Kentleriö ad,yla yay,nlad, , kitapta yer alan ütöpik kentler bu tip i levsel bölgelere ayr,lm, kentlerin ilk örneklerindedir ve 19. Yüzy,l,n sonlar,nda ngiltereöde ve Amerikaöda çe itli kentsel uygulamalara esin kayna , olmu tur (Alanen, 2007, s:9).

Bahçe kentler, sanayi köyleri ve kent d, , bahçeleri gibi kavramlarla birlikte ele al,nabilir. ngiliz Bahçe Kent Ak,m, olarak ortaya ç,kan bu yakla ,mda, sanayi kentinin neden oldu u sorunlara, büyük kentlerin da ,t,lm, önerisiyle çözüm aranm, t,r. Yo unluklar,n,n, do ayla sa l,kl, ili kiye engel olmayacak derecede az ve kentsel kurumlar, sürdürebilecek derecede yeterli olmas, kayd,yla, ekonomik ve mekansal olarak kendi kendine yetebilen, dengeli bir ya am sunan, üretimde sanayi ve tar,m,n ayn, oranda etkili oldu u yerle imler olarak dü ünülmü tür (Crawford, 1995, s:70).

Howard'ın bahçe kent modeli, Amerikaödaki çe itli sorunlar, olan erken irket kent (company town) yap,lanmalar,na da alternatif olu turmu tur. Modelin sundu u, ortak mülkiyet hakk,, ekonomik aç,dan kendi kendine yetebilme ve yenilikçi ya am düzenlemeleri gibi baz, temel ve radikal kararlar, eleyen bir yakla ,mdaki Amerikan Bahçe Kent uygulay,c,lar,, program,, sosyal ve ekonomik bir uygulamadan daha çok fiziksel bir planlama arac, olarak görmü lerdir (Crawford, 1995, s:75).

Ayn, dönemlerde Tony Garnier de kenti i levsel bölgelere ay,rma konusu üzerine yo unla arak tasarlad, , kente ö*Une cité industrielle*ö (Sanayi Kenti) ad,n, vermi tir.

Sonuç olarak endüstri devriminin sanayi öncesi kentleri ve mekânsal ili kileri keskin bir ekilde dönü türen etkileri giderek azalan bir güçte de olsa sanayinin merkezi konumunu de i tirmeden modern hareket ile birlikte devam etmi tir. Modernle me hareketi, ayn, zamanda, kentsel ve mekânsal ba lamda,

tarihsel nedenselliklerle etkileri aniden hissedilen endüstriyel yaşamın hızla, keskinleşen ve hem yerküresel, hem de deneysel gelişen süreçlerini toplumsal dönüşümlerin ve bireysel ihtiyaçların ekseninde fiziki ortamlar aracılığıyla akılcı ve iktisadi yöntemlerle sistematize etmeye çalışan evrensel bir harekettir.

Dolayısıyla endüstri devrimi sürecinde kentleri şekillendiren üretim yapıları, yani fabrikalar, üretime, kente ve insan sağlığına etkileri değerlendirildiğinde modernitenin dönütürücü aklı devreye girmiştir. Bu kapsamda bahçe kent ve sanayi kent kavramları, uygunlaşarak, fabrika salt üretim mekanı olmaktan öte anlamlar taşımaya başlamıştır. Tamamıyla bu noktada şirket kentleri ve sanayi yerleşimleri kent planlamacıları, ilkeleriyle yeni üretim mekanları olarak belirlemiştir.

2.2.2. Modernleşme hareketinin mekânsal etkileri: fabrikalar ve sanayi yerleşimleri

Erken fabrika örnekleri, yapı dili, konumu, üretim ekli ve çalışan profili bakımından birçok ortak özelliğe sahiptir. Özellikle işçilerin uzun çalışma saatleri, çocuk ve kadınların ailece çalışmaları, ve çoğu zaman elverişsiz koşullarda kendi imkânlarıyla barınmalarını, kapitalist düzen içerisinde fabrika sahiplerince üretim açısından en risk taşıyan konulardır. Bu sebeple sanayileme sürecinde bazı dönemlerde üretimin aksamaması için işçilerin temel ihtiyaçları, öngörülerek verimlerini arttıracak önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin işçi konforunu maksimize ederken üretimi de arttırdığı yöntemleri içeren sistematik çözümler, modern bir olgudur. Bu yaklaşım üretimin gerçekleştirildiği fabrika yapılarıyla birlikte, çalışanlar ve fabrika yönetiminin gereksinim duyduğu mekânların bir arada gerçekleştirilmesini organizasyonunu da beraberinde getirmiştir. Sanayi yerleşimleri tüm bu amaçlar çerçevesinde planlanarak oluşturulan bu tip organizasyonların modern bir anlayışla ortaya konduğu örnekleridir.

Benzer yaklaşımlar, endüstrileşme sürecinin çalışan işçilerin verimini düşüren etkilerini azaltmak, işçileri daha rahat kontrol etmek ve grev yapmalarını önleyerek üretimin sekteye uğramasını önüne geçmek için, ilk uygulamaların 19. Yüzyıl ortalarında görüldüğü şirket kentlerinde de bulunmaktadır (Alanen, 2007). Şirket kentleri yerleşimdeki üretim, konaklama ve diğer tüm birimlerin tek

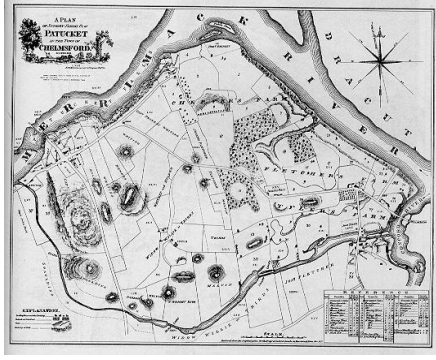
bir i verene ait oldu u ve al, anlar,n ula ,m ve altyap, gibi tüm ihtiyaçlar,n,n kar ,land, , sanayi odakl, yap,lanmalard,r.

Cengizkan (2009; 16) i inin bar,nmas, ba ta olmak üzere birçok ihtiyaç, n, gözeten bu tip yerle kelerin baz, ideolojik altyap,lar, oldu undan bahseder. inin sa l, ,n, korumak ve kollamak, i inin gelece ini ve verimlili ini korumak; kapitalist üretim tarz,nda, fabrikan,n da yat,r,m olarak gelece ini, verimlili ini ve dolay,s,yla da i letmenin rantabilitesini artt,r,mak için olu turulan sanayi yerle kelerinde bu özellik sa l,kl, bar,nma ve ya ama ko ullar, ba l, , alt,nda kar ,m,za ,kar.

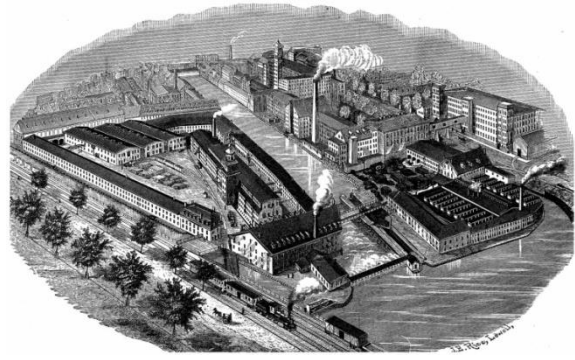
Bütüncül bir organizasyonu içeren yerle kelerin benimsenmesinin sadece i veren a,s,ndan de il i i a,s,ndan da gerekçeleri bulunmaktad,r. Cengizkan (2009; 17) bu gerekçeleri i inin belirli bir fabrikaya ucuz ya da ücretsiz konut ile ba ,ml, k,l,nmas,; dolay,s,yla eme inin de ba ,ml, k,l,nmas,; i inin ayn, zamanda co rafi olarak da fabrikaya ba ,ml, k,l,nmas,; i gücü kayb,n,n en aza indirgenmesi ve üretim içinde i gücünün verimlile tirilmesi ve nitelikli i gücü ile sa l,kl, al, ma ko ullar,n,n olu turulmas, ekinde s,ralam, t,r.

On dokuzuncu yüzy,lda beliren Amerikadaki irket kentleri i verenler taraf,ndan i i davran, lar,n,n hem i yerinde hem de evde kontrol edilmesini ngren paternalist bir yakla ,mla tasarlanm, lard,r. Bu modelin en bilinen erken iki rne i 1812de Massachusettsde kurulan ve dokuma sanayini içeren Lowell ve 1883e llinoisde kurulan ve otomotiv sanayini içeren Pullman yerle keleridir (Alanen, 2007).

Lowell tekstil yerle kesi ba lang,ta fabrikalar,n yer ald, , küçük bir yerle imdir. Daha sonralar, üretim tamamen organize edildi i bir yerle keye dönü en Lowell için, 1839 y,l,nda Avrupal, bir gözlemci yerle kedeki yap,lar hakk,nda i çok e itli beyaza boyanm, , ye il panjurlu ah ap ve ngiliz stilinde tu la kaplanm, evler, oldukça düzenli, ho d enmi durumdad,r ve çevrelerinde birkaç küçük a a bulunmaktad,r. Buras, eski dünyan,n hastane, hapishane ve tiyatro hariç tüm yap,lar,n, bar,nd,ran bir yerle im yerii  ekindeki yorumlarda bulunmu tur (ekil 2.7 ve ekil 2.8) (Alanen, 2007, s:2).

ekil 2.7. Lowell tekstil yerle kesinin yerle im plan, (URL-3)

ekil 2.8. Lowell yerle kesinden genel görünüm (URL-4)

Amerika'nın endüstriyel devriminde önemli bir konuma sahip olan Lowell tekstil yerle kesisi, 20. yüzyıl başlarında ekonomi ve nüfus açısından en parlak dönemini geçirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra etkinliğini tamamen yitiren yerleşke üretim açısından gerileyince, yerleşkeyle bütünleşmiş kent yapılaşması da bu durumdan etkilenmiştir. Nüfusun azalması, kentteki terk edilen yapılaşmalara farklı ülkelerden gelen göçmenler yerleşmeye başlamıştır. Yapılaşmaların korunmasına yönelik önemleler ancak 1970 yılında devreye girmiştir ve Lowell, kent konseyi tarafından ömili parkö olarak ilan edilmiştir. 2002 yılında kentin bölgelere ayrılması, içeren ve mevcut yapılaşmaların ilevsel dönüşümlerini hedefleyen master plan uygulamaya geçirilmiştir (URL-5).

ekil 2.9. Lowell tekstil yerle kesinden güncel fabrika görünüşleri (URL-5)

ekil 2.10. Lowell yerle kesinden güncel görünümü ler: kilise ve mahalle (URL-5)

Amerikanın 1860 sonrası, daha hızlı bir sürece giren sanayilemesi, ilk örneği Lowell'da kararlaştırılan şirket kent modelinin, ekonomi ve üretim eksenli gereklilerin de etkisiyle dönüşmesine sebep olmuştur. Daha kapsamlı ve planlı, bir yaklaşımla yeni bir organizasyon yapıları, sunarak 1883'te tasarlanan Pullman yerleşimi, yeni nesil şirket kentlerin uzunca bir süre örnek alınan modeli olmuştur (ekil 2.11) (Crawford, 1995, s:3). Izgara planlı, bir örgütlenmeye sahip yerleşimlerde üretim yapıları, na ek olarak konut, tuvaletler, yemekhane, Amerikan stilinde, barınma ve sosyalleşmeyi içeren birçok başka türde bina, suni bir göl, çeşitli sayıda küçük park alanları, ve ciddi mühendislik içeren altyapısal çözümler yer almaktadır. 1893'te ülkenin en büyük şirket kenti konumuna ulaşan Pullman yerleşimi, 1894'te yaşanan büyük grev sonrası, ve ahlak, disiplinli ve sıkı çalışma düzenlemeleri sebebiyle bir model olarak geçerliliğini yitirmiş, şirket kent örgütlenmesinde farklı planlama anlayışlarına gidilmiştir (Alanen, 2007, s:3-4).

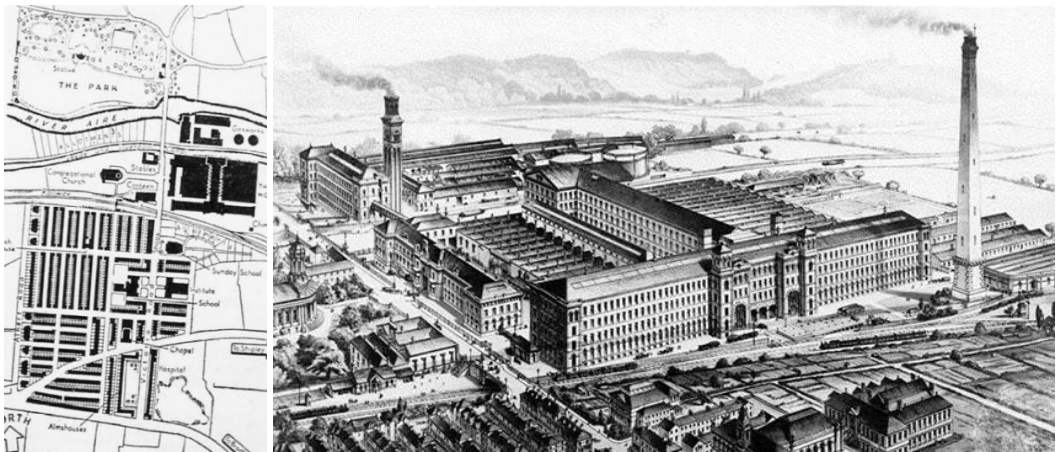
ekil 2.11. Pullman Yerleşimine ait görseller (Alanen, 2007, s:5)

ekil 2.12. Pullman Yerle kesinden güncel görseller (Minnery, 2012; URL-6)

1982de üretimin durdu u Pullman yerle kesini, Amerikaadaki Illinois Tarihi Koruma Kurulu tarafından 1970 y,l,nda tarihi miras olarak tescillenmi ve koruma altına alınmış, t.r. Yerle kesini, milli park olarak kullanılması, için de erlendirmeye alınmış, t.r ve devlet tarafından korunmasına yönelik çabalar sürmektedir (Minnery, 2012).

İngilteredeki ilk planlı, sanayi organizasyonu ise Saltaire tekstil yerle kesine aittir (ekil 2.13). 1850- 1863 arasında sanayici Titus Salt adıyla yapılan yerle kesini, 4350 kişi için dik açılı, a planında düzenlenmiş, hastane, kreş, okul, fabrika, açık rekreasyon alanları, içinde barındıran bir yerleşim alanıdır (Soygeni , 1995:59dan aktaran Üstün, 2011, s:42).

ekil 2.13. Saltaire yerle kesi plan, ve yerle kenin genel görünümü (URL-7)

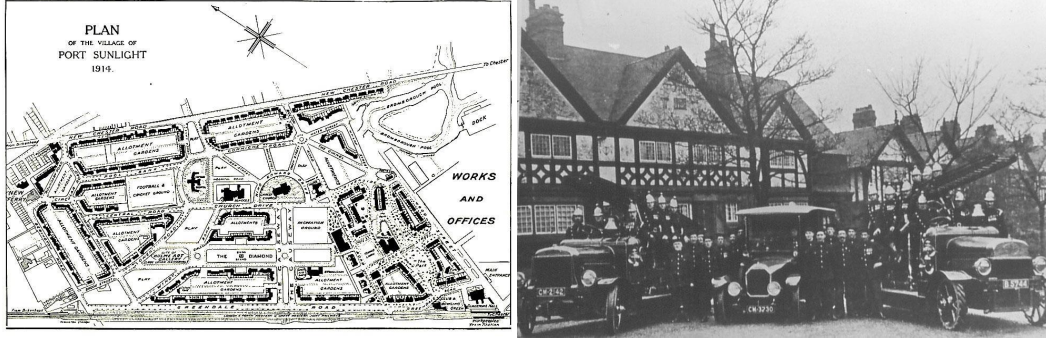
1986da üretimin durdu u ve 2001 y,l,nda UNESCOnun Dünya Miras, olarak kabul etti i Saltaire yerle kesi, devlet taraf,ndan korunmas, gereken bir konuma ula m, t,r. Böylece bir bütün olarak mevcudiyetini koruyan irket kente (company town) ait tüm yap,lar tescillenmi , sonraki dönemlere aktar,labilmesi için restorasyon çal, malar, ba lat,lm, t,r. Döneminde yenilikçi bir anlay, la tasarlanan tekstil fabrikas,n,n yap,lar,, günümüzde karma i levli sanat merkezi olarak kullan,lmaktad,r (ekil 2.14) (Minnery, 2012; URL-8).

ekil 2.14. Saltaire yerle kesine ait güncel görüntümler (Minnery, 2012)

ngiltereadeki bir di er önemli irket kent örne i, Port Sunlight yerle kesidir. 1888de Lever karde ler taraf,ndan sabun üretimi için kurulan yerle ke, ngiltereanın Cheshire bölgesinde bulunmaktad,r (Akcan, 2009dan aktaran Üstün, 2011). Konumu itibariyle Mersey nehri ve demiryolu aras,nda yer alan bölge, topo rafik olarak engebeli bir yap,ya sahiptir. Bu durum yerle kedeki yap,lar, ve mimarilerini etkileyen önemli unsurlardan olmu tur. Yerle kede üretim yap,lar, d, ,nda, okul, hastane, konser salonu, yüzme havuzu, kilise, otel ve birçok farklı i levde yap, yer almaktad,r. Ço u yap,n,n farklı mimarlarca tasarland, , yerle kede, binalar,n, malzemesine, dokusuna ve detaylar,na büyük

özen gösterilerek Tudor ve Elizabeth dönemi yapıları, replikalar olarak kurulmuştu (Crawford, 1995, s:71).

ekil 2.15. Port Sunlight yerleşimine ait görseller (URL-9)

Günümüzde herhangi bir üretimin olmadığı, yerleşim alanı, müze olarak kullanılmakta ve bu şekilde yaşayan bir yer olmaya devam etmektedir (URL-9).

ekil 2.16. Port Sunlight yerleşimine ait güncel görüntüler (URL-9)

Tüm bu örnekler 19. yüzyıldan bu yana üretimi kesintisiz ve verimli kılma ile i gücünü sürekli ve kaliteli kılma arasındaki sorunsalın çözüm arayışları, sonucu olarak gelmiş, modernizmin akılcılık, ilerlevsellik ve ilerlemecilik özelliklerini taşıyan planlamacı anlayış ile tasarlanmış ve oldukça uzun süreler tüm dünyada örnek olarak uygulanmış sanayi odaklı yerleşim emelleridir. Cumhuriyet döneminde de devlet eliyle gerçekleştirilen sanayi yapılaşmalar, büyük oranda bu tip organizasyon emellerini benimsemiştir. Yeni kurulan rejim açısından bu bilinçli bir seçimdir. Modern bir akılla oluşması ve bu akıllı sunma anlamında örnek teşkil eden şirket kent modeli, bu bakımdan bir sonraki bölümde ele alınacak olan Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketleri ve sanayi yapılaşmalarında önemli bir konuma sahiptir.

3. TÜRK YEŞİLDE CUMHURİYET DÖNEMİNDE MODERNLEŞME HAREKETLERİ ve SANAYİ YAPILARI

Daha önce belirtildiği gibi modernleşme ve sanayi yapılaşmaların birbiriyle kuvvetli bir ilişkisi vardır. Bir yandan modern düşünce kendi mekânları, üretirken, diğer yandan ortaya çıkan mekânlar, özellikle sanayi yapılaşmaları ve üretim etrafında ekilen kentler bu düşüncenin taşıyıcısı, sunucusu ve pekiştiricisi olmuştur. Cumhuriyet dönemi modernleşme mekânları taşıdığı, bu kuvvetin farkında olan bir dizi politik kararlarla hayata geçirilmiştir.

Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte bu yapılaşmanın bazı temel adımları, atılmış, her ne kadar farklı bir rejime ait olsalar da başarıyla bulunan politikalar devam ettirilmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemindeki modernleşme hareketleri ve sanayi yapılaşmaları, aktarılmadan önce Osmanlı'dan devralınan ve sonraki dönemlere zemin oluşturmuş gelişmelerden bahsedilecek; aynı şekilde Cumhuriyet'in temel politikası, olarak uygulanan ömodernleşme ve sanayi yapılaşmaların modernleşme ekseninde sergilediği, sunduğu, geliştirdiği ve etkilediği özellikler kentsel ve mekânsal olarak anlaşılmalı, çalışılmalıdır.

3.1. Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete Geçiş Süreci

Başta Avrupa'ya, ve daha sonra tüm dünyaya, etkileyen endüstri devrimi ve modern hareketin, Avrupa kökenli olmayan ve Avrupa'daki gibi bir sermaye birikimine sahip olmayan ülkelerdeki etkileri daha farklı süreçlerle kendisini göstermiştir. Daha ilmi sürecinde olan ve ekonomisini daha çok ticari faaliyetler üzerinden sürdüren Osmanlı İmparatorluğu da endüstrilemenin henüz gerçekleşmediği, Tekeli (2009; 48) göre modernite ve sanayileme öncesi imparatorlukların en gelişmiş örneğidir.

Kendisini sanayileme ve modernleşme kavramları, açışından çağın gerisinde bulan Osmanlı yönetimi, bu alanlardaki yüzyıllık süreli gecikmesini yönetim araçları, yasa, siyasi, ekonomik ve toplumsal bazda aldıkları kararlar ve uygulamalarla telafi etmeye çalışmıştır. Ekonomik durumun düzeltilmesi ve sanayileme sürecine girilebilmesi için bazı adımlar atılmıştır. Devam eden süreçlerde modern hareketin etkisiyle bazı değişiklikler ve reformlar gerçekleştirilmiştir. Tüm bu girişimler siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamda yansımalar, bulsa da tam bir sanayileme ve modernleşme gerçekleşmemiştir. Bu bakımdan Aslanolu (2010; 13) İmparatorluğun geçirdiği bu farklı süreci aşırı ve köksüz olarak niteler. Ona göre ondokuzuncu yüzyılda İmparatorluğu kurtarma amacıyla sürdürülen batılılaşma çabaları, ordu, eğitim ve yasal alanda olduğu gibi, mimarlık, sanat, batılı yöntem ve biçimlerle etkilememiştir. Fakat Avrupa düzeyinde bir endüstrilemenin ve onunla gelişmelerin söz konusu olmadıkça, Osmanlı İmparatorluğunda etkili bir değişim meydana gelmez, olsa da bu değişimler biçimsel kalmıştır.

Osmanlı'da sanayinin gelişme sebebi ise Aslanolu (2010; 17) göre 16.y.y. sonunda Avrupa'ya kapitülasyonlarla ilk ödünlerini vermesi ve daha sonra batılılaşma haline gelmesidir. Osmanlı zaman içerisinde Batı'nın pazar haline gelmiştir. Doğal kaynaklar yabancılarca işletilmektedir. Kesaca Osmanlı sömürülmüştür.

Aynı görüşü Gürsakal (2007) şu şekilde ifade eder:

Sanayi Devriminin Osmanlılar üzerindeki en önemli doğrudan etkilerinden bir tanesi Osmanlı ülkesinin sanayi ülkelerine hammadde

ihraç eden ve bu ülkelere mamul madde ithal eden bir ülke haline gelmesidir. Özellikle 1838 Balta Liman, Antla mas,ın, Avrupa, tüccarlara sa lad, , kolayl,klar Sanayi Devriminin getirdi i maliyet avantaj, ile birle ince Osmanl, mparatorlu u Bat, mallar, için önemli bir Pazar olarak ortaya ç,km, t,r.ö

Görüldü ü üzere endüstri devrimini tetikleyen ve h,zland,ran faktörlerden biri olan Avrupaın,ın sömürgecili i Osmanl, topraklar,nda da etkili olmu tur. Kurulan kapitalist düzen geri kalm, ülkelerdeki geli imini benzer ekillerde ortaya koymu tur.

Endüstri devrimini kendili inden bir süreçle ya ayarak benimseyen emperyalist devletler genel olarak II. Dünya Sava ,ına kadar olan dönemde geri b,rakt,r,lm, ülkelerde üretici güçlerin geli imini kesinkes engellemeye devam etmi tir. Bu dönemde sermaye yat,r,mlar, daha çok metropollerde üretilen mallar,n pazarlanmas,na ve ülkenin hammadde kaynaklar,n,n naklini sa layacak - liman, demiryolu, haberle me, vb.- alt yap, yat,r,mlar,na dönüktür (Ar,kan ve Akad, 1976, s:10). Osmanl, Devleti 19. yüzy,l,n sonralar,nda bu tan,ma oldukça uyan bir imparatorluk konumundadır. Özellikle Ege bölgesindeki geli meler buna iyi bir örnektir. ngilizler ve Frans,zlar, zmirın ticaret hacmindeki geli meleri dikkate alarak, iç bölgelere ula may, hedefleyen yat,r,mlara yönelmi tir. Temeli 16 Kas,m 1858de at,lan zmir-Kasaba, zmir-Ayd,n demiryollar,n,n yap,mlar,, Avrupaın,ın sanayi ürünlerinin pazar alanlar,n, geni letirken, Gediz ve Menderes vadilerinin zengin ürünlerinin kolay ve ucuz bir biçimde ta ,nmas,na yol açm, t,r. Demiryollar,n,, r,ht,m,n ve telgraf hatlar,n,n kurulu u izlemi tir (Anonim, 2012, s: 47 ve Anonim, 2010b, s: 72).

Osmanl, mparatorlu u sanayi devrimi öncesi ko ullarda olu tu u için örgütlenmesini ve kurumsalla mas,n, o dönemin üretim, ula ,m ve haberle me teknolojisinin s,n,rlar, içinde gerçekleştirimi tir (Tekeli, 2009, s:48). Bu noktada düzenlemelerini ça ,n gereklerine göre gerçekleştirilmeye çabalayan Osmanl, yönetimi bir yandan ekonomik bir bunal,m,n içindeyken, di er yandan bünyesindeki ba ,ms,zl,klar,n, kazanmak isteyen milletlerle u ra makta, da ,lmay, önlemeye çal, maktadır.

Bu kapsamda Osmanl,ın,ın sanayi geli imini do rudan veya dolayl,; olumlu veya olumsuz etkileyen önemli dönüm noktalar,ndan bahsetmek gerekecektir.

Kapitülasyonlar sebebiyle geleneksel sisteme dayanan yerli sanayinin makine gücüne dayanan d, rekabete kar , himayesiz hale gelmesi, 19. yüzy,l ortalar,nda Tanzimat,n ilan, ve yeniçeri oca ,n,n kald,r,lmas,, Me rutiyetin ilan, ve sanayiye te vik etmek üzere ç,kar,lan kanunlar Türk sanayisi üzerinde önemli etkileri olmu olaylard,r (Anonim, 1973b).

Osmanl,da sanayi te viki de i ik süreçlerden geçmi tir. 19. yüzy,l,n ikinci yar,s,nda Bat, Avrupa kapitalizminin aç,k pazar, haline gelmeye ba layan Osmanl, mparatorlu u,nda sömürüden do rudan pay almak ve ancak bunun için geli mi Avrupa kapitalizminin rekabetine dayanabilecek güce eri mek için çabalayan Osmanl, burjuvazisi, 1866da ÷lslah-, Sanayi Encümeniönin kurulmas,n, sa lam, t,r. 1873 y,l,nda ç,kar,lan bir fermanla, fabrika kuracaklara gümrük ve vergi muafiyeti verilece i aç,klanm, t,r. 1913te ÷Te vik-i Sanayii Kanunu Muvakkatiö ç,kar,lm, t,r (K,rçak, 1976, s: 3-8). Özellikle 1913 y,l,nda ç,kar,lan te vik kanunu ilgi çekicidir. Bu kanun özel sektörü s,nâf faaliyet içine çekmek için sübvansiyon niteli indedir. Kanunun uygulamalar,ndan elde edilen olumlu sonuçlar, dikkate alan Cumhuriyet yönetiminin de daha ileri bir safhada ayn, özü ta ,yan yeni bir kanun ç,kard, , görülmektedir (Anonim, 1973b). Bu konu Cumhuriyet dönemindeki sanayile me politikalar, bölümünde ele al,nacakt,r.

Bat,daki geli meleri birçok koldan yakalamaya çal, an Osmanl, sanayile erek modernize olmu Avrupa,n,n görünürdeki tüm donat,lar,n, k,sa sürede kendine adapte etmeye giri mi tir. Modern ya am,n türetti i yeni olgular ve bunlara hizmet eden her organ ithal edilmeye çal, ,lm, t,r. Mimari ortam da ayn, ekilde ya anan geli melerden etkilenmi tir. Bu dönemde ça ,n gerektirdi i i levlerden do an yeni yap, türleri gündelik hayata girmeye ba lam, t,r. Bankalar, postaneler, gar yap,lar,, e itim kurumlar, ve birçok yeni i leve sahip yap, kentlerde in a edilmeye ba lanm, t,r. levdeki farklı,l,klar kadar mimari dilde de farklı,l,klar olu mu tur.

Mimarlık alan, endüstriyel temeli olmayan bat,l,la ma hareketinden hareketin biçimselli iyle örtü ür bir ekilde seçmeci bir tav,rla ekillenmi tir. Tarihten al,nan üsluplar, cephedeki süslemelerle kendini göstermi tir. Zaman içerisinde teknolojinin de getirileriyle birlikte, biçimin i levden olu mas, anlay, ,

geli mi , süslemenin gereksizli ine vurgu yap,larak gelenekten ar,nma dönemi ba lam, t,r (Aslano lu, 2010, s:17).

Daha endüstrile mesini tamamlayamam, Osmanl, mparatorlu u, modern dü ünçe ak,m,lar,n,n etkisinde kalmaya ba lam, t,r. Tekeliøye (2009; 49-52) göre imparatorlu un modernite projesi ile kurdu u ili ki dört a amada gerçekte mi tir. Birinci a amada, kar ,la ,lan sorunlar,n çözümünü var olan siyasal ve sosyal sistem içinde arama; ikinci a amada, modernite projesinin yönetimin araçsal bir mant,kla yapt, , reformlarla içerilmi olarak topluma girmesi; üçüncü a amada, modernite projesiyle yeni ili ki kurma biçimleri öneren, belli bir biçimde iktidar talebi içeren, bunu kamu alan,n, etkileyerek gerçekte tirmeye çal, an iktidar d, ,ndaki ki i ve gruplar,n siyasal dü ünçe ve hareketlerinin geli mesi; dördüncü a amada, imparatorlu un parçalanarak ulus devletlere dönü mesi gerçekte ecek, yeni iktidar,n me ruiyetini ilahi olan de il, halk,n demokratik seçimleri belirleyecektir.

Osmanl, döneminde ya anan bu geli meler, Tekeliønin de alt,n, çizdi i demokrasi ve ulus devlet kavramlar,na ula mada elveri li zemini olu turmu , Cumhuriyet yönetimine geçi te modernle me ad,na atlat,lm, bir deneysel süreç görevini görmü tür. Böylelikle yeni yap,lanmada arzu edilen ilerleme geçmi ten al,nan derslerle ve modernle me hareketinin üstlendi i itici güç ile kar ,lanm, t,r.

3.2. Cumhuriyet Dönemi Modernle me Hareketi

Modernle menin devlet otoritesiyle sosyal bir politika olarak uygulanmas, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetiøne has bir durum olmasa da, bu politikan,n uygulan, ekli ve elde edilen sonuçlar oldukça özgündür. Keyder (1999; 31) Osmanl,da ve daha sonras,nda Cumhuriyet rejiminde gerçekte en modernle me giri imlerinin kendine has siyasal, sosyal ve ekonomik zeminlerde vuku bulan Avrupaødaki modernle meden de oldukça ayr, oldu undan bahsederler. Bu sebeple kendi dinamikleriyle beslenen bir dönü üme sahne olan Türkiye için farklı tan,malamalara ihtiyaç oldu unun alt,n, çizerler. Bu bak,mdan øModernö kökünden türetilmi bütün sözcükler içinde Türkiyeønin deneyimine en uygun dü enin ømodernle tirmekö oldu unu ifade ederler.

Türkiye'nin modernleşmesini Avrupa'dakinden farklı kılan belli bazı sebepler vardır. Bozdoğan (2001; 22) bu sebeplerin başında Türk modernleşmesinin on dokuzuncu yüzyıldaki büyük dönümle bir sanayi, kent ve piyasa-odaklı düzen haline gelmenin sonucu olan derin bir toplumsal deneyim olmayışını gösterir. Ona göre Türkiye'de modernleşme ya sömürge yönetimleri tarafından ya da bir gözle görülür siyaset biçimi olarak mimari ve şehircilikle büyük bir öncelik tanımlanan modernleşme tiriciler tarafından tasarlanan ve uygulamaya konan resmi bir programdır. Bu duruma örnek olarak ise Osmanlı İmparatorluğu'nun on dokuzuncu yüzyıldaki reformcu bürokratlarından 1920'ler ve 1930'lar, cumhuriyet liderlerine kadar art arda gelen birkaç kuşak modernleşme tiriciler, Batı medeniyeti ve ilerlemesini, Batı kurumları, formları ve tekniklerini ithal ederek yakalamaya çalışmışlar, gösterir.

Modernleşme süreci evrensel olduğu ve toplumu geçmişi bırakarak ve baskı, cilt, kurtarma iddiası bakımından yeni kurulan ve Osmanlı'nı iktidardan almayan sistemlerini geride bırakmak isteyen Cumhuriyet rejimi için oldukça önemli bir hedefdir. Her şeyden önce bir konumda, savaşlardan harap olmuş kentler ve insanlar için yeniyi modern düşünce ile inşa etmek, toplumu bu duygularla motive etmek modernizmin dönütürücü etkisiyle birlikte Türk milletinin buna gönüllü olması, sağlamdır.

Başkent Ankara'ya taşınması ve yeni Türkiye imajının vitrini olarak görülmesi, kentin planlanması ve kentteki yapılara büyük önem verilmesi modern düşüncenin mimarlık aracılığıyla tanıtılması ve hayata geçirilmesi kaygısıyla gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda Doğan (2009) göre yeni bir toplum için yeni mekânlar üretme arzusunun en açık ifadesidir. Kent planlaması diğer tüm kentlerde de gündeme gelen bir diğer konu olmuştur. Yurtölçeinde planlama çalışmaları, 1930 yılında yürürlüğe giren Belediyeler ve Umumi Hükûmler Yasaları ile başlamıştır (Aslanolu, 2010, s:29).

Kalkınma için ekonomik güce sahip olmak gerektiğinin farkında olan yöneticiler, kent planlaması kadar sanayi yapılarının kurulması da öncelik vermişlerdir. Türkiye farklı birçok alanda inşaat faaliyetleri içine girmiştir. 1932 ve 1938 yılları arasında hız kazanan bu yapılm süreci büyük oranda devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Tekeli ve Ortaylı, sanayi kesiminde yoğunlaşan çalışmaların yanı-

s,ra devletçi tutumun el att, , di er alanlar,n bay,nd,rl,k, e itim, sa lık ve sosyal yard,m konular, oldu unu belirtir. Bir önceki dönemin son y,llar,nda ba lat,lan, uygar ya ant,n,n kent ölçe inde yarat,ımas,, kent görüntüsünün ve altyap,s,n,n ça da la t,r,ımas, yönündeki çal, malar,n 1930du y,llar içinde sürdürüldü ünü ifade eder (Tekeli ve Ortaylı,adan s: 91den aktaran Aslano lu, 2010, s:73).

Görüldü ü üzere ulus devlet olarak ortaya ç,kan yeni Türkiye Cumhuriyeti modernle meyi devlet politikas, olarak benimsemi , bu amaçla modern hareketi siyasal, ekonomik, sosyolojik her alanda devreye sokmu tur. Çünkü Cumhuriyet döneminde in a edilen ço u yap, belirli bir i levi kar ,laman,n ötesinde, yeni bir ideoloji ve ya am biçimini yerle tirme yönünde üstlendikleri temsiller yüzünden de önemlidir (Kay,n, 2009). Tarihsel perspektifte modernizmin en h,zl, geli ti i ve ya am, ba tan sona dönü türmeye ba lad, , sürecin sanayile me sonras,na tekabül ediyor olmas, gerçe i, yeni yönetimin de gerek ekonomik kalk,nma gerekse modernle menin sürat kazanmas, aç,s,ndan ald, , kararlarda sanayi yap,lar,na büyük önem vermesine sebep olmu tur. Bu bak,mdan Cumhuriyet dönemi modernle mesi sanayi politikalar, ve yap,lar,ndan ayr, dü ünülemez.

Cumhuriyet dönemi modernle me hareketi toplumsal perspektifte ve metaforik olarak bir ulus in as, oldu u kadar, toplumun içinde ya ad, , kentlerin ve mekanlar,n da modernle me ekseninde dönü tü ü ve bu fiziksel dönü ümün modernle meyi güçlendirdi i bir in a sürecidir. Bütün bu gerekçelerle, birçok alanda gerçekleşle en dönemin yap,m faaliyetleri, ortaya koyduklar, sosyal, politik, ekonomik ve mimari bilgiler bak,m,ndan ve ayn, zamanda tezin ana eksenini olmas, sebebiyle fabrikalar ve sanayi yerle keleri özelinde ele al,nacakt,r.

3.3. Cumhuriyet Dönemi Sanayile me Politikalar, ve Ürünleri: Fabrikalar ve Sanayi Yerle keleri

Yeni Türkiye Cumhuriyeti kuruldu u y,llarda d, a ba ,ml, ve ekonomisi tar,ma dayal, yoksul bir ülke konumundadır. Osmanlı, mparatorlu undan devral,nan ulusal kalk,nma ve ulusal sanayi kurma politikalar,n, engelleyen bu yar, sömürge niteli indeki yap,, Avrupa ülkelerinin dikte etti i d, a aç,k serbest piyasa ekonomisinin varl, ,n, ve olumsuz etkilerini sürdürmesine sebep olmu tur (Anonim, 1998, s:70).

Osmanlı'da sanayile me incelenirse, Cumhuriyet Türkiye'sine kalan; iç tüketimi kar ,laman,n çok gerisinde üretim yapan, sahiplerinin az,nl,k ve yabanc,lar oldu u, i çileri aras,nda az say,da Türkøin bulundu u s,n,rl, say,daki sanayi i letmesinden bahsedilebilir (Anonim, 2010b, s:67).

Yeni Cumhuriyet yönetimince mevcut durumun olumsuzluklar, de erlendirildi inde, yerli bir sanayi yaratman,n önemi ortaya ç,km, t,r. Bunun için de sanayi alan,nda ad,mlar at,lmal,, sanayi için altyap, ve sermaye sorunlar, çözülmeli, yat,r,mlar ülke gereksinimleri do rultusunda üretimi sa layacak ekilde gerçekte melidir. Dolay,s,yla tüm bu hedeflere ula mak için çe itli giri imlerde bulunulmu , sanayiye te vik edici birçok önlem al,nm, ve bu yolda bir dizi kanun ç,kar,lm, t,r.

Farklı yap,daki bu kalk,nma hedefleri, al,nan kararlar,n ve izlenen politikalar,n içeri i bak,m,ndan sanayi tarihçesinde çe itli dönemleri i aret etmektedir. Bu dönemler ilk iki a amada ekonomide liberalizmin benimsendi i 1923-1932 y,llar,n, ve devletçili in benimsendi i 1932-1938 y,llar,n, kapsamaktad,r (Aslano lu, 2010, s:6; Anonim, 1973b, s:3). Daha sonra 1960'dara kadar süren, 1939-1948 y,llar, aras,nda daha homojen bir yap,da olan bir dizi politika izlenmi tir. Dördüncü a amada ise 1961 y,l,ndan sonraki düzenlemeler devreye girmi tir (Anonim, 1973b, s:3-8).

1923-1932 y,llar, aras,ndaki süreçte sanayile me aç,s,ndan oldukça önemli ad,mlar at,lm, t,r. Daha Cumhuriyet ilan edilmeden, 17 ubat 1923'te gerçekte en zmir ktisat Kongresi bu ad,mlar,n etkisi sonraki dönemlerde de hissedilen en kayda de erlerindedir. Kongrede ilk kez karma ekonomiden söz edilerek iktisadi te ebbüslerin k,smen devlet ve k,smen de ah,slar taraf,ndan kurulmas, gerekti inin alt, çizilmi tir. Kongrede; hammaddesi yurtiçinde yeti en sanayi dallar,n,n kurulmas,, el i çili inden süratle fabrika ve büyük i letmelere geçilmesi, devletin özel sektör taraf,ndan kurulamayan te ebbüsleri ele almas,, özel giri imcilere kredi sa layacak bankalar,n kurulmas, gibi ekonomik doktrinlere dayanmayan, bilime ve özellikle memleketin o günkü durumuna uyan realist kararlar al,nm, t,r (Anonim, 1973b).

Kongrenin yans,malar, k,sa sürede gözlemlenmi tir. 1923 y,l,nda Nuri eker öncülü ünde yap,m,na ba lanan U ak eker Fabrikas,, Cumhuriyet

Döneminin ilk fabrikası, ve yöresel dinamik ve özel teebbüsün başarıya ulaşan ilk örneği olmuştur. Genel ayn, kararların bir başka sonucu olarak, özel sektöre kredi sağlamak ve devlete ait olup özel sektörün devralacağı, teebbüslerde iştirakçi bulmak amacıyla, 1925 senesinde Türkiye Sanayi ve Maden Bankası, kurulmuştur. Aynı, sürecin devamında 1927 yılında Sanayi Tevlik Kanunu çıkarılmıştır (Anonim, 1973b).

Gerçekleştiren ilk faaliyetlerde beklenen de iştirakçiler sağlanamamış ve Dünya ekonomik krizi belirince 1930lardaki Devletçi politikalara geçilmiştir. Atatürk milletvekili seçimleri dolayısıyla 21 Nisan 1931'de başına verdiği iştirakçilerde (Anonim, 1973b, s:6):

Özferdi iştirakçilerini esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi mamurlu hale getirmek için, milletin genel ve yüksek menfaatlerinin gerektirdiği iştirakçilerle, özellikle ekonomik alanda devleti fiilen alakadar kılmak prensibimizdir.

devletçi politikalara geçişin izlerini taşıyan bir açıklama gerçeğe dönüşmüştür.

1932-1938 yılları, kapsayan ve devletçi yaklaşımları, başarıyla, bu süreçte Amerikalılar ve Sovyet uzmanlar yurt genelindeki sanayi tesisleri ile ilgili çeşitli incelemelerde bulunmuştur. Bunu takiben Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, (BBSP) hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur (Anonim, 1973b).

Bu kapsamda 1933'te Sümerbank, 1935'te Maden Tetkik Arama (MTA), Elektrik İleri Etüd Dairesi (EİE) ve Etibank kurulmuştur.

Genel özellikleri daha detaylı, aktarılacak olan ve sonraki dönemlere örnek teşkil eden öncü sanayi yerleşmeleri, bu amaçla iştirakçilere bağlayan ve BBSP'den başlayarak, sonuçlar elde edilmesini sağlayan, 1938 yılında çıkarılan bir kanunla genel statüleri saptanarak iştirakçileri devlet teebbüsleri olarak anılan kuruluşlardır. Tekstil sanayinde Bakırköy, Nazilli, Ereğli, Kayseri, Malatya, Merinos fabrikaları; demir-çelik sanayi, sömük fabrikası, porselen-çini sanayileri, sud-kostik, klor, suni ipek, selüloz ve kâğıt tesisleri, şeker sanayi, süngercilik ve gülyağ, sanayileri yer almıştır.

1939-1960 aras, dönemin büyük k,sm, kinci Dünya Sava , etkisinde geçmi tir. Türkiye her ne kadar sava a girmese de, co rafi ve jeopolitik durumu sebebiyle sava tan ekonomik olarak etkilenmi tir. 1940 y,l,nda sava ko ullar, öne sürülerek öMilli Koruma Kanunuö ç,kar,lm, t,r. ABDønin dünya emperyalist-kapitalist sisteminin odak noktas, oldu u sava sonras, y,llarda ve 1950øderde, d, yard,m kanallar,yla tar,mda makinele me ve yeni tar,m alanlar,n,n aç,lmas,yla tar,msal üretimde büyük art, lar sa lanm, t,r (K,rçak, 1976, s: 3-8).

Özellikle 1948-1960 y,llar,nda, çok partili siyasi ya ama geçi in de etkisiyle, geçmi teki tecrübelerden yararlan,larak daha liberal ve enerjik bir politika uygulamas,na gidilmi tir. Bu politikalarda devletçili in faaliyet alan,n,n daralt,lmas, ve d, yard,m,lar,n daha ziyade altyap,ya ve tar,msal geli meye yöneltmesi esas al,nm, t,r. Böylece özel sektör sanayi geli me h,z, nispeten daha yüksek olmu , dokuma sanayinde devlet sektörü ile yar,abilecek düzeye gelinmi tir. llerdeki geli melere zemin haz,rlayan karayolu ve liman gibi altyap, yat,r,m,lar, yo unluk kazanm, t,r (Anonim, 1973b).

1961øden sonraki geli meleri içeren son a amada ise bugün görülen kapsam ve boyutta ve planl, dönem diye an,lan tedbirler ortaya ç,km, t,r (K,rçak, 1976, s: 3-8). Bu süreçte 1962øde Devlet Planlama Te kilat, (DPT) kurularak, 1963-1967 aras,nda Birinci Be Y,ll,k Kalk,nma Plan, (BBYKP), 1967-1972 aras,nda kinci Be Y,ll,k Kalk,nma Plan, (BYKP) uygulamaya konmu tur (Anonim, 1973b).

Görüldü ü üzere Cumhuriyet yönetimi sanayile me sürecini h,zla tamamlayarak, ülkenin ekonomik kalk,nmas,n, gerçekle tirme arzusuyla, yeni Cumhuriyetin dinamikleri ve imkânlar, dâhilinde, mevcut durumun getirdikleri ve dünyadaki siyasal ve ekonomik geli melerden de etkilenen, kimi zaman deneysel, kimi zaman planl, ve bilimsel bir tak,m politikalar, devreye sokmu tur. Tüm bu sanayile me giri imleri ve politikalar,na yukar,da k,saca de inilmi tir.

Bu politikalar,n ürünleri olan fabrikalar ve sanayi yerle keleri ise özellikle 1932-1938 y,llar, kapsam,nda ele al,nacakt,r. Sonuçlar, itibariyle ve dönemsel verilerin , , , alt,nda ele al,nd, ,nda, iktisadi politikada yer alan kararlar,n tamam,n,n devreye sokulmas, ve sonraki süreçlerde ülke ekonomisinin temel ta lar,n, olu turan s,naî yap,lanmalar,n bu dönemde hayata geçirilmi olmas,

bak,m,ndan bu kapsam önemlidir. Bu sebeple 1932-1938 aras,ndaki y,llar,n politik aç,dan di erlerine göre daha ba ar,l, ve ürünleri olan sanayi yerle kelerinin sosyal, ekonomik ve mimari aç,dan daha nitelikli oldu u söylenebilir. Ayn, sebeplerle bu öncü sanayi yerle kelerinin, Ayd,n Tekstil de dâhil olmak üzere sonraki dönemlerde olu turulan yap,lanmalar için de örnek te kil etti i dü ünülmektedir.

Öncü sanayi yap,lar,n,n dönemin ruhunu ve mimarisini aktarmalar, aç,s,ndan baz, öne ç,kan ortak özellikleri bulunmaktad,r. Tüm bu örnekler bar,nd,rd,klar, fiziksel özelliklerin yan, s,ra, Cumhuriyet Dönemi modernle mesin toplumsal a mas,nda da önemli ölçüde katkı sa lam, lard,r. Buradan yola ç,karak Cumhuriyet Dönemi sanayi yap,lar,n,n genel özelliklerine dair bir fikir elde edilebilecektir. Bu ortak özellikler kentsel ölçekten, genel yerle me plan, ölçe i ve bina ölçe ine do ru inilen bir s,ralamada, son olarak da yerle kelerin kentte gerçekle tirdikleri toplumsal etkiler incelenerek tespit edilmeye çal, lacakt,r.

Cathrine Alexanderø (2002; 129) göre, sanayi yap,lar, ideal devletin in as,n, ve ortakla a olan bir kültür içerisindeki ulusal ve endüstriyel geli ime katkı sa layan uyumlu bir toplumun mikrokosmosunu temsil ederler. Hem öin aö (construction), hem öüretimö (fabrication) kelimeleri co rafî ve kavramsal anlamda bir mekân,n doldurulmas,na kar ,l,k gelmektedir. Buradan yola ç,karak Cumhuriyet dönemi sanayi yap,lar,n,n modernle me hareketinin jeneratörü olan üretim mekânlar, oldu u söylenebilir.

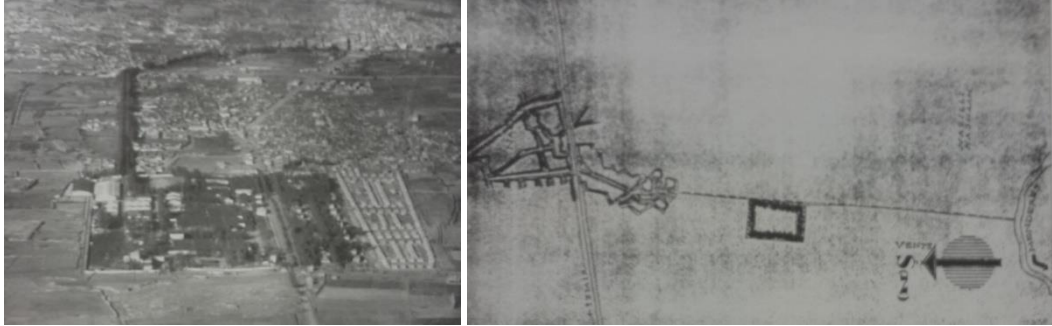
Ayn, ekilde Do an (2009; 77), bu döneme ait sanayi yap,lar,n,n s,naî amaçla in a edilmi bina gruplar, olmaktan öte anlamlar, oldu unu ifade etmektedir. Ona göre fabrikalar yaln,zca makinalar, örten/bar,nd,ran binalar de il, yeni bir ya am tarz,n,n ve kültürün topluma tan,t,lmas,n,n ve yay,lmas,n,n araçlar,d,r.

Yap,lar,n toplumsal dönü ümdeki arac, ve tetikleyici konumlar, sebebiyle, mimar,l,ta öModerniteö kimi zaman ekilci bir yakla ,mla alg,lanm, ; salt yeni formlar,n, yeni malzeme ve yap, tekniklerinin kullan,lmas,na indirgenmi tir. Bunun sonucunda dönem mimarisi sosyolojik bir temelden beslenmedi i yönünde ele tirilse de (Sayar, 1939), o dönemdeki yap,lar,n ortak bir mimari dil

yakalamas, ve günümüzde dahi kendi çarlarına ait birçok bilgiyi aktarıyor olmaları, olumlu bir durumdur (Aslanolu, 2010, s:98).

Bu kapsamda dönemin Sümerbank tarafından kurulmuş olan tekstil yerleşkeleri, Nazilli, Ereğli, Kayseri, Malatya, Merinos fabrikaları, ele alınabilir. Bu yerleşkeler gerek hammaddeye ve ulaşımlarıyla yakınlıkları, açısından konumlandıkları, yerlerin özellikleri, gerekse yerleşke ve bina ölçekte incelediklerimizden bakıldığında benzerlikler göstermektedirler.

Zeybekoğluna (2009; 226) göre yerleşkelerin kent içi konumları, bakıldığında, buldukları noktaları, yıllarda mevcut yerleşme dokusunda olduğu görülmektedir (ekil 3.1). Ayrıca ölçek ve mimarileri bakımından bölgesel koşulları, göz ardı ettikleri söylenebilir. Ama bir kere orada kurulduktan sonra özerk nitelik kazanırları ve kullanımları, dolayısıyla, müdahalede buldukları yapı, çevreyle ilişkili diyaloga girerler ve mekânın sosyal üretimi bu şekilde başlar.

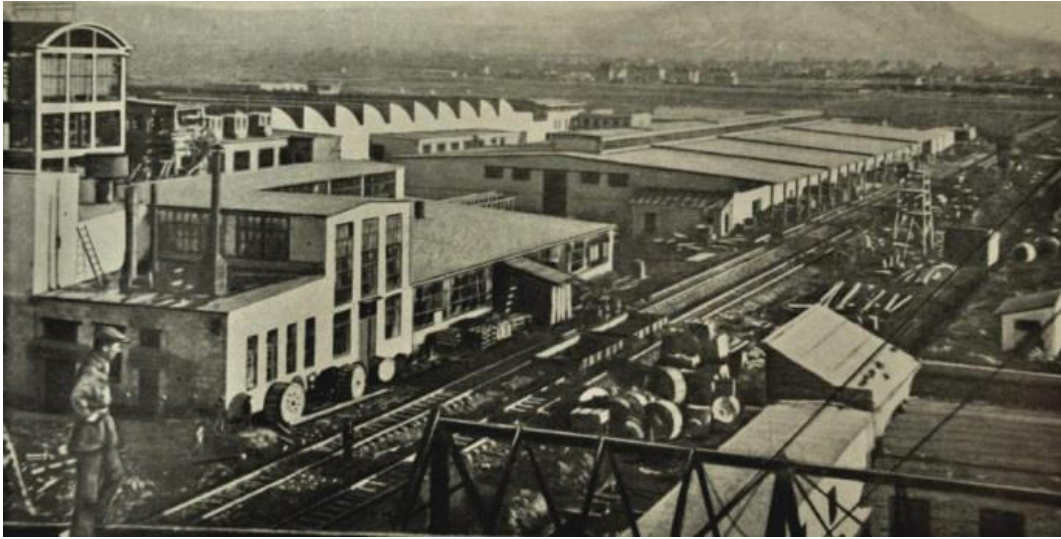
ekil 3.1. Sümerbank Nazilli basma fabrikasının kent içindeki konumunu gösteren fotoğraf ve çizimler (Doğan, 2009, s:79 ve s:81)

Dönemin sanayi yapıları, bir dizi genel özelliği kütleli ölçek farklılığına ek olarak, içinde yer aldıkları kentlerin organik dokusunda gridal dolaşımları ve rasyonel formlarla kent ile oluşturdıkları, tezat ve farklılık. Bu rasyonel modernizmin ve üretimin doğasıyla uyumludur.

1934-1935 yılları arasında kurulan Sümerbank Kayseri Pamuklu Sanayi Müessesesi üretim birimleriyle birlikte memur ve ustalar için konutlar ve bekar pavyonu gibi konaklama birimlerinin, işçi ve memur lokali, sinema salonu, voleybol ve tenis kortları, yüzme havuzu ve futbol sahası gibi sosyal donatılarını,

kre , ilkokul, ortaokul ve lise gibi e itim yap,lar,n,n ve idari yap,lar,n yer ald , , bir yerle keye sahiptir (Aslano lu, 2010, s:288). Vaziyet yerle imindeki bu kendi kendine yetebilen mekânsal organizasyon, ufak farkl,klarla beraber, yap,m, 1935-1937 y,llar, aras,nda gerçekle en Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi ve yap,m, 1935-1938 y,llar, aras,nda gerçekle en Sümerbank Merinos Ynl Sanayii Müessesesinde de gözlemlenmektedir (Aslano lu, 2010, s:291-295).

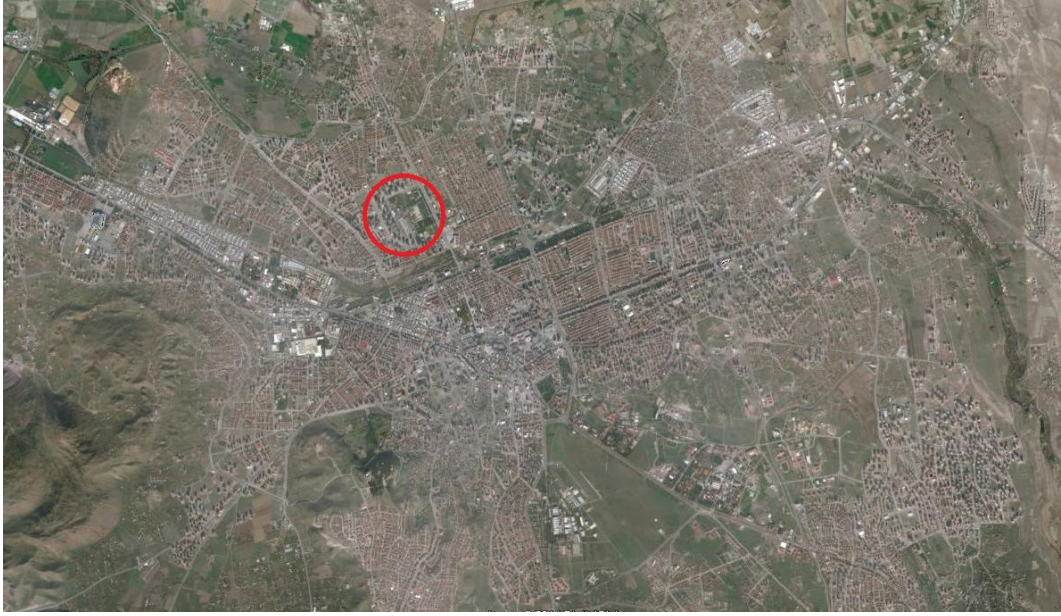
Erken Cumhuriyet döneminde sanayi komplekslerinin mekânsal analizini gerçekle tirdi i makalesinde Zeybeko lu (2009; 223), bu dönemde yap,lan fabrikalar,n al, anlar,n,n ihtiyaçlar,n, kar ,layabilecek ekilde organize olmalar, bak,m,ndan, Avrupa ve Amerikada 19. yüzy,ldan itibaren önemli bir sanayi yerle me tipi olarak ortaya ,kan *company town* (irket kentleri) ile benzerlikler gösterdi ini ifade etmektedir (ekil 3.2).

ekil 3.2. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikas, Genel Grn , 1935 (ahin, 2011)

Benzer ekilde ilk Sümerbank yerle keleri özeline 1950 ncesi dönemi modernle me ekseninde inceledi i yaz,s,nda Ar,tan (2009; 211), tüm yerle kelerde üretimde, sosyal mekânlarda ve ikamette kad,nl, erkekli, seküler kolektif bir mekânsall, ,n d, a a,k bir organizasyon anlay, ,n,n benimsenmesi, ana yola yak,n noktalarda kentlilerin ve al, anlar,n rahatça ula abilecekleri sosyal yap,lar,n, konutlar,n gürültü/kirlilik faktörleri nedeniyle ana yoldan biraz

geride, üretimden görece uzak ancak yürümeye ve denetime uygun mesafede konumlandırılması, dik açılı, rasyonel bir dolaşım ve örgütlenme sisteminin yerleştirilmesi, yapıların tümünde planda ve üçüncü boyutta rasyonel çizgilerin hâkim olması, gibi gözlemlerini aktarmaktadır.

ekil 3.3. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, Yerleşkesi konumunu gösteren 2014 hava fotoğrafı (Googleearth)

Yerleşkelerin vaziyet planlarında genel anlamda Erken Cumhuriyet Döneminin ortaya koyduğu dinsel, geleneksel ve yerel değerleri tasfiye edici, seküler bir yapılaşma vardır. Yerleşkelerde cami, mescit gibi dinsel yapılar bulunmaz. Camiler 50'lerden, mescitler ise 70'lerden ve 80'lerden sonra inşa edilir (Arıtan, 2004, s:352).

Yapı ölçeğinde inildiğinde binaların hatlarıyla dönemin mimarlık çizgilerini yansıtır. Dıştan çerçeveler içindeki yapı pencereleri, merdivenle ulaşılabilir girişlere önem verilmesi ve yapı metal korkulukları bu yapılar için söylenebilecek özellikler arasındadır (ekil 3.3) (Aslanoğlu, 2010, s:291).

Üretim yapıları, genelinde kuzey-güney yönünde yerleştirilmiş ve üstten kuzey, güney, doğu, batı, almanlar, sağlanmıştır (ekil 3.4 ve ekil 3.5) (Aslanoğlu, 2010 s:294).

ekil 3.4. Nazilli Sümerbank Fabrikası, idari bina ve yemekhane (Uzunolu, 2008)

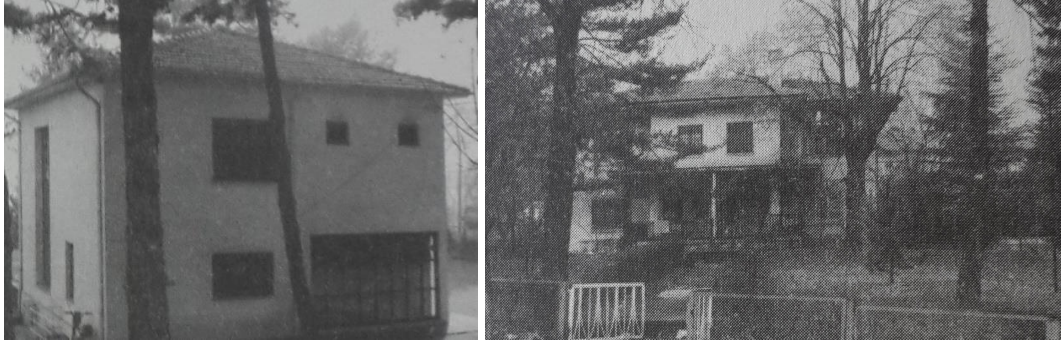

ekil 3.5. Sümerbank Kayseri Fabrikası, üretim birimi (Asiliskender, 2009)

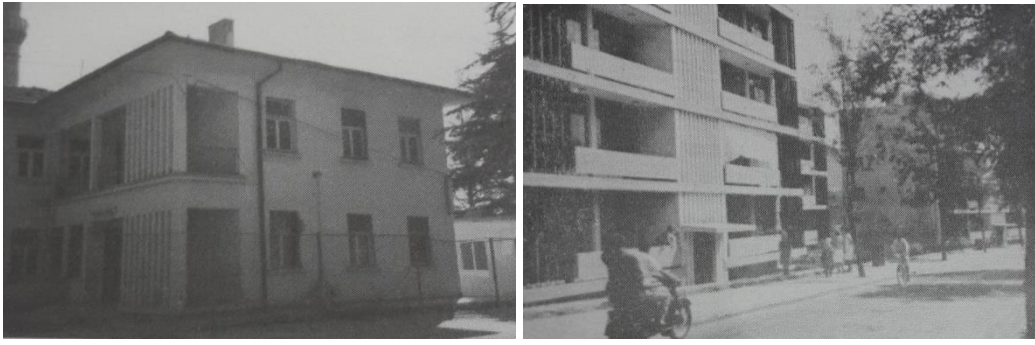
ekil 3.6. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası, üretim birimi (URL-10)

Konut alanlar, ise yerle kelerin birço unda oldukça büyük bir alan, kaplar ve genellikle üretim k,sm,n,n kar , taraf,nda konumlan,r. Ar,tañø (2004; 304) göre bu ya amay, üretimden biraz uzakla t,rma gere inin bir yans,mas,d,r. Bir ba ka tespiti ise konut yap,lar,n,n büyüklük ve kat adedi aç,s,ndan belirli bir hiyerar ik düzen içerisinde oldu udur. Ayr,ca bu yap,lar genellikle üretim aln,na yürüme mesafesindedir.

Özellikle ömodern ya amaö modeli sunan konut alanlar, kente giri te veya ç,k, ta yol üzerinden kolayl,kla alg,lanabilir. Bu da, ona göre, Cumhuriyet Mimarl, ,ø,n ö retici olma ve model sunma nosyonunu do rulamaktad,r (Ar,tañ, 2004, 304).

ekil 3.7. Karabük Demir Çelik Fabrikas, konutlar (Öktem, 2009)

ekil 3.8. Ere li yerle kesinde kre yap,s, (Ar,tan, 2009)

ekil 3.9. Karabük yerle iminde Kübana evleri (Öktem, 2009)

Ayn, ö retici ilke ile kentle ili ki kurmas, planlanan sosyal mekânlar,n ula ,m a , ile do rudan kente ba lan,yor olmas, da bu tip yerle kelerin kentsel önemini vurgulamaktad,r.

Fabrikalar,n kullan,c,lar,n,n sadece orada çal, anlarla ve üretim saatleriyle s,n,rl, olmay, , yerle kelerin sosyal üretim boyutunu güçlendirmektedir. Kentliler taraf,ndan da kullan,labilen e itim ve hizmet yap,lar,na, sosyal ve rekreatif donat,lara sahip olan bu yerle keler modernle me ideolojisinin mekânsalla mas,n,n en etkin örnekleridir.

Bir di er tespit yerle kelerin ço unda ye il dokunun oldukça yo un olu udur. Ar,tan (2004; 308), bu yo unluk içerisinde Giri /Atatürk Meydan, formasyonunun alt, çizilmesi gereken mekânsal bir ö e oldu undan bahseder. Bu meydanlardan fabrikaya, idareye ve temel bir sosyal mekâna da ,l,m olur. Ayn, örgütlenme kentsel ölçekte cumhuriyet dönemine özgü bir özelliktir.

Ar,tañın tespitinden yola ç,karak, dönemin sanayi yap,lar,n,n bulunduklar, kente ciddi bir a açland,r,lm, alan sa l,yor olmalar, Cumhuriyet Modernle mesinin toplumsal yan,n,n hassas bir yans,mas, olarak ele al,nabilir. Her eyden önce üretime ve kalk,nmaya odaklanm, bir birim olarak fabrikan,n ve bar,nd,rd, , mekanize olmu yap,lar,n,n, içerdi i anlamlara z,t bir ekilde çevresiyle böylesine yumu ak bir ekilde ili ki kuruyor olmas, da dönemin alt, çizilmesi gereken bir özelli i olarak aktar,labilir.

K,saca belirtmek gerekirse, birlikte geli en Cumhuriyet dönemi modernle me ve sanayile me giri imleri, devlet otoritesiyle al,nan kararlarla hayata geçirilmi tir. Bu kararlar,n ürünü olan sanayi yerle keleri ve sunduklar, modern ya am modeli Cumhuriyetin ilk y,llar,nda kurulan yap,lanmalarda oldukça belirgindir ve kent, yerle ke ve bina ölçe inde sergiledikleri dil ile birçok yönden karakterize olmu lard,r. Ta ,d,klar, bu ortak özellikler ve ülke kalk,nmas,ndaki olumlu katk,lar, neticesinde, sonraki dönemlerde kurulan sanayi yap,lar,na örnek te kil etmi ler, planl, döneme kadar kurulan ço u yerle keyi örgütlenmeleri ve kent ile kurduklar, ili ki bak,m,ndan uzun süreler etkilemi lerdir.

Bu noktada, kurulu u ekonomide liberal anlay, ,n ön plana ç,kt, , 1950lerdeki çok partili döneme denk gelen Ayd,n Tekstil yerle kesinin de, Cumhuriyet dönemi modernle mesinin ta ,y,c,s, olan öncü sanayi yap,lar,ndan ilham alm, ve onlar,n mekânsal organizasyon emalar,ndan beslenmi bir yap,lanma oldu u söylenebilir. Kent ile kurdu u ili ki aç,s,ndan da kendinden önceki s,nai olu umlarla pek çok ortak noktay, yineleyen Ayd,n Tekstil yerle kesinin dinamikleri, konumland, , Ayd,n kenti ba lam,nda ortaya konulacakt,r.

4. CUMHUR YET DÖNEM NDE AYDIN KENT VE TEKST L SANAY N N GEL M

Türkiye'de 19. yüzy,l ortalar,ndan günümüze kadar devam eden ve Cumhuriyet Döneminde h,z kazanan modernle me hareketleri toplumsal ve

ekonomik hayat,, teknoloji ve ula ,m,, göç-nüfus ili kilerini, üretim ve tüketim biçimlerini derinden etkileyerek de i tirmi tir. Bu de i im ülkenin çe itli bölgelerinde farklı düzeylerde gerçekleş mi tir. Aydın kenti ve içinde yer ald , Bat, Anadolu bölgesi, Osmanlı döneminden ba layarak modernle menin sebep oldu u dönü ümlerin en fazla ve hızlı gözlemlendi i bir konuma sahiptir.

Bu bölge, özellikle 1856'da İzmir-Aydın Temdidi Demiryolu Hattı'nın devreye girmesinden sonra dünya ile yo un ba lar, olan ekonomik bir geli im süreci ya am, t,r (Anonim, 2012, s:37). Atölye seviyesinde olan dokumacılık, çırçır üretimi ve bölgedeki pamuk üretiminin kapasitesi demiryolu a , aracılık, yıla yaygınla m, t,r.

Tanzimat Dönemindeki durumundan ba layarak, dünya ekonomik düzeniyle bütünle me s,ras,ında bunu izleyen Cumhuriyet dönemindeki ulusal ekonomi anlay , ile sanayi kurulu ların temellerinin atılması, ve hız kazanan sanayile me ve buna ba lı olarak iç göçlerden etkilenme sürecinde bölgede büyük oranda de i im ve dönü üm ya anm, t,r (Ortaç ve Ark., 2010).

Tüm bu dönü ümler ekrin kendi özelliklerinden oldukça beslenmi tir. Örne in, Aydın ekrinin içinde yer ald , Büyük Menderes Havzası'nın co rafi olarak konumu ve iklimsel özellikleri, pamuk yeti mesi için oldukça elverişlidir. 19. Yüzyılda devreye giren demiryolu ula m, ve endüstri devrimi ekseninde dönü en üretim ili kileri, bölgenin pamuk potansiyelini, tüm dünya pazarları, faydalanırlacak ekilde biçimlendirmi tir.

Bu yurtd ,na hammadde sağlayan konum, Cumhuriyet dönemi sanayile me ve modernle me ilkeleri do rultusunda de i tirilerek, pamu un yeti ti i yerde i lenmesi ve sanayinin ülkenin ekonomik kalkınmasınan katkı sağlama, yönünde atılan adımlarla farklı bir sürece ta nm, t,r. 1937 yılında i letmeye açılan, bulundu u kent ve ülke ölçe inde oldukça olumlu katkıları sağlayan Nazilli Basma Fabrikası, bunun en etkin örne idir.

Aynı kapsamda, Aydın il tarihini anlatan yazılı, en eski kaynakta Gökbel ve ölen (1936; 18), Cumhuriyet döneminde hammaddeye dayalı sanayi geli imi politikaları, çerçevesinde, en iyi pamuk tohumunu elde etmek amacıyla, Nazilli Pamuk stasyonu'nun kuruldu undan bahsetmişlerdir.

Sonuç olarak Aydın ili, sahip olduğu kendine has özellikleri yanında, ülkenin sosyo-ekonomik gelişimi özelinde de oldukça önemli bir noktadadır. Aydın, ulaşım alanlarıyla olan ilişkisi, tarımsal ürün zenginliği ve daha önceden var olan tarımda, mevcut üretim tekniklerinin geliştirilmesi gibi kent olma özelliği göstermesinin yanında, modernleşme ve sanayileşme girişimleri sürecinde de örnek teşkil eden konumdaki bir yerleşimdir. Bu bakımdan Aydın kenti, Cumhuriyet dönemi modernleşmesinde ve bu dönemin tekstil sanayi gelişiminde öncü bir rol üstlenmiştir.

4.1. Aydın'ın Kentsel Gelişimi

Aydın, tarih boyunca Eti, Frig, Meon, Lid, Kari, İyon, Karan, Büyük İskender, Roma, Bizans, Germiyanlılar, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetinde yer almıştır. Kentte iz bırakılan en önemli yapı, Lidyalılar döneminde yapılmış ve bir zafer takı olduğu iddia edilen Üçgözlüdür (Gökbel ve Kölen, 1936, s:22-51). Bu yapı, o dönemdeki kent merkezi Tralles'te bulunmaktadır ve hala kentin simgesi konumundadır.

Osmanlı döneminde Aydın ili beylikle yönetilirken, Yıldırım Beyazıt 1390 tarihinde Aydınolu'na Beylik yönetimine son vermiştir. Aydın ilinin ilk valisi ehzade Ertuğrul, bu göreve 1390 tarihinde atanmıştır (Anonim, 1973a, s:37).

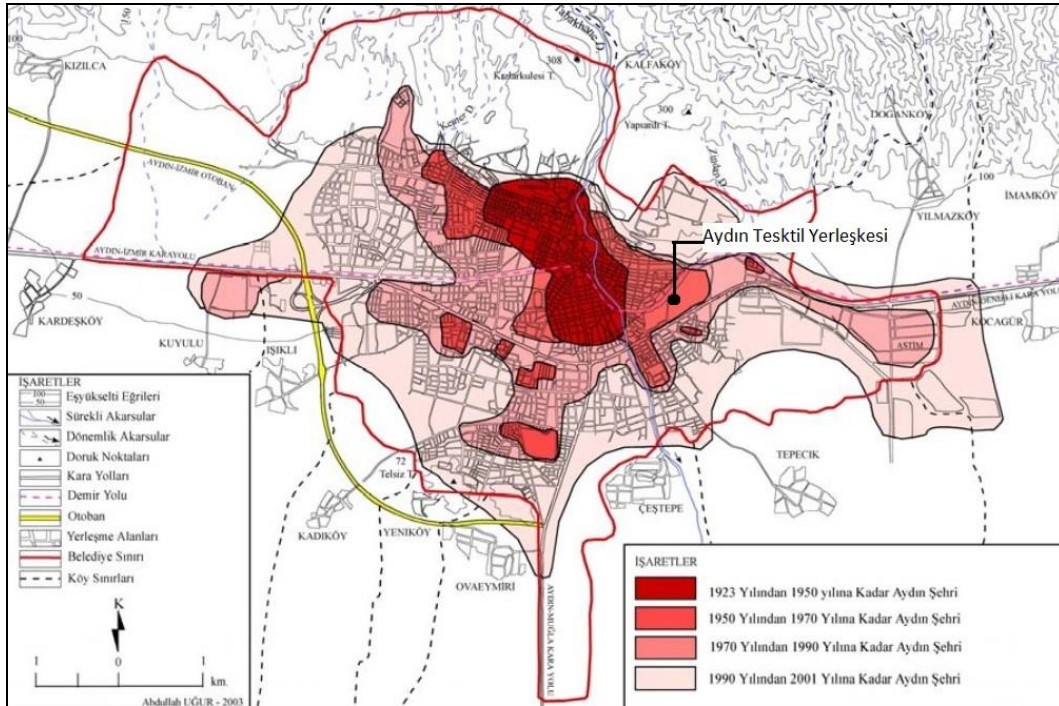
1876 yılına kadar bu şekilde sancak olan il, yeniçerilerin kaldırılmasıyla beraber bir eyalet olmuştur. Eyalet merkezi Aydın'dır. Ancak merkez olma konumunu 1850 yılında İzmir'e devretmiştir (Anonim, 1973a, s:37; Haykran ve Tunalı, 2012, s:129).

1864 Vilayetler Nizamnamesi uyarınca yeniden ve batı yöntemlerine uygun biçimde il kurulmasıyla beraber, 22 Haziran 1850 tarihinde 23 Mayıs 1867'ye dek İzmir Vilayeti diye adlandırılan eski Aydın Eyaleti, Aydın Vilayeti olarak yeniden kurulmuş, Aydın Sancağı, Saruhan Sancağı, Menteşe Sancağı, yeni ile beraberleşmiş ve ilin merkezi de İzmir olarak bırakılmıştır (Anonim, 1973a, s:37).

Aydın ili, 1867 yılından sonra İzmir'e bağlı sancak ve mutasarrıflık yönetiminde kalmış ve bu hal Yunanlıların işgal tarihi olan 27 Mayıs 1919 tarihine dek sürmüştür (Anonim, 1973a, s:37).

Yunan gali s,ras,nda tamamen yanan kentin, 1923 ve 1926 y,llar, aras,nda mevcut organik dokusu bütünüyle de i tirilmi tir ve kent ,zgara planl, olarak yeniden düzenlenmi tir. Yang,n yeri planlar, olarak adland,r,lan bu planlar, belediye taraf,ndan haz,rılanm, ve uygulanm, t,r. Yang, yeri planlar, organik dokulu 19. yüzy,l Ayd,n kentini, birbirini dik kesen sokaklar,n ve geometrik biçimli düzgün yap,lar,n oldu u bir düzende yeniden yap,land,r,m, t,r. Her tür mülkiyet sistemi bu yap, içinde yeniden belirlenmi tir. İlk uygulama 1925 y,l,nda birbirini dik kesen Gazi ve Hürriyet Bulvarlar,ın, aç,lmas, ile yap,lm, t,r (Ayd,n mar Aç,klama Raporu, 1995).

ehir ilk kuruldu u Üçgözler alan,ndan Tabakhane Deresi'nin iki yamac, boyunca güneye do ru bir geli me göstermi tir (ekil 4.1). Zamanla do u-bat, yönlü tarihi transit ticaret yolu ve 1950'derde aç,lan Denizli-Ayd,n- zmir devlet kara yolunun etkisiyle do u-bat, ve Ayd,n-Mu la devlet kara yoluna ba l, olarak güneye do ru geli en ehir, bugün de ayn, yönlerde geli imini sürdürmektedir (U ur, 2003, s: 41). Bunlara ek olarak demiryolunun varl, , da hem kent dokusunda hem de kent geli iminde önemli bir etkidir. Demiryolu istasyonunun bulundu u yer, kentin geni leyece i yönün de belirleyicisi olmu tur (Ortaç ve ark.,2010).

ekil 4.1. Aydın kenti 1923- 2001 geli imini gösteren harita (U ur, 2003)

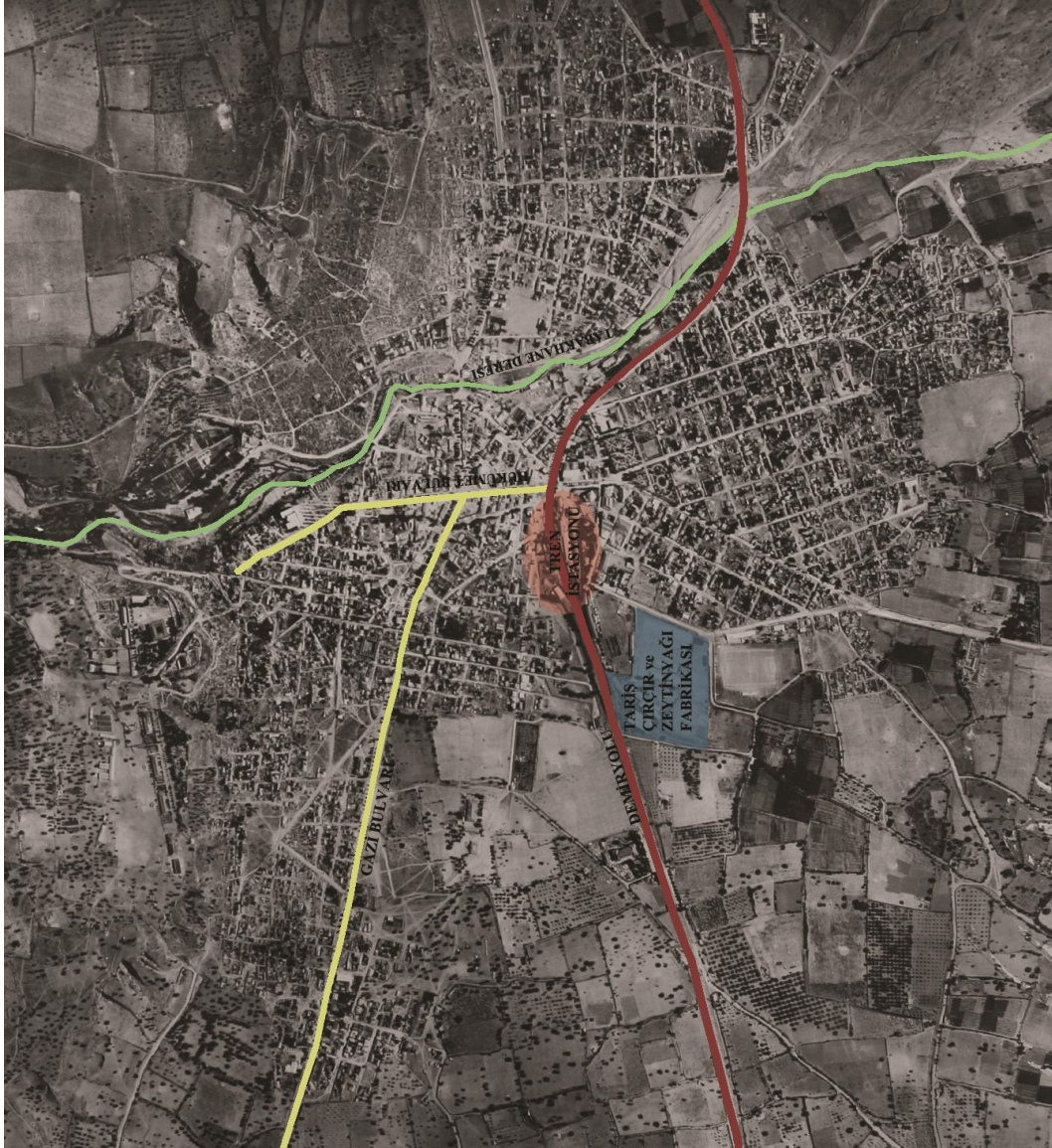
Sonuç olarak Aydın ilinin kentsel gelişiminde, Yunan işgali ve sonrasında eski kent dokusunun yok olması, bir milat kabul edilebilir. Bu gelişimden sonra modern anlayışın rasyonel bir uzantısı olan gridal kent planlaması devreye girmiştir. Aydın bu doğrultuda, kuzeyindeki mevcut dağlar, dovalaşmalar ve Tabakhane deresi ile Kemer Çayının etkisinde ve kente 1860'da dâhil olan demiryolu ve 1950'de dâhil olan karayolu ulaşım aksları belirlediği ölçüde şekillenmiştir. Aydın'daki Cumhuriyet Dönemi modernleşmesi ve ürünü olan sanayi yerleşmelerinin kente etkileri, kentin bu mevcut verileri göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir.

4.2. Cumhuriyet Dönemi Modernleşmenin Aydın Kentine Etkileri

Cumhuriyet dönemi modernleşme ülke çapında devreye sokulan ve tüm Anadolu kentlerini hedef alan bütüncül bir harekettir. Bu hareket başkentte ikliminden, demiryolu ağları ve sanayilemeye birçok alan kapsamaktadır. Yeni başkent Ankara ile modern Türkiye'yi temsil eden, Modern bir kent oluşturulmak istenirken, bir yandan da bu yeni kentin Türkiye'deki diğer tüm planlanmasında gereken yerleşimlere model oluşturulması hedeflenmiştir. Aşağı dallar, biçimindeki hizmet ettiği bölgeyi ülkenin iç pazarından çok daha fazla alan demiryolu hatları, geliştirilerek ülke iç pazarını bütünlendiren örneğin biçimdeki demiryolu ağına geçilmiştir. Devlet eliyle geliştirilen sanayilemeye, sanayi kuruluşları, yeni demiryolları, üstündeki küçük Anadolu kentlerine yayılmıştır. Daha sağlıklı ve yeni kültürel normlara uygun kenti yaratmak için belediye yapı ve yollar kanunları çıkarılmıştır. Kentlerde imar planları yapılmış, zorunluluğu getirilmiştir (Tekeli, 1982, s:42).

Kurtuluş Savaşı'nın noktalandığı yer olarak Aydın ili Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinden oldukça etkilenmiştir. Aydın'da daha önceki yıllarda başlayan kent planlaması, Cumhuriyet'in etkisinde devam ettirilmiştir, kentte yeni bulvarlar açılmış, hükümet ve kent meydanları gibi cumhuriyet dönemi formasyonları oluşturulmuştur (ekil 4.2.). Kentte belediye hizmetleri birçok

ba ka kente öncülük eder ekilde gerçekte tirilmi tir. Aydın,ın Cumhuriyet dönemi ilk belediye ba kan, olan Fuat ahin Erlaçin, kentin ehir plan,n, tüm olanaks,zl,klara ra men haz,rlatablebilmi tir. O y,llarda ço u kentte bulunmayan sokak ayd,nlatmas, ve evlere elektrik verilmesi gibi uygulamalar, Aydın,ı,larca kurulan Aydın ehri Elektrik Kooperatifii sayesinde gerçekte tirilmi tir (Güne , 2012, s:201).

ekil 4.2. Aydın ilinin 1937 y,ıl,na ait hava foto raf, (Aydın Büyük ehir Belediyesi Ar iviğnden elde edilen hava foto raf, yeniden düzenlenmi tir)

Nazilli'de kurulan ve 1937'de i letmeye aç,lan Sümerbank Nazilli Basma Fabrikas, da kentte sanayile me ad,na gerçekleştirilen ve Cumhuriyet modernle mesini ileriye ta ,yan olu umlardan biridir. Demiryolu ve hammaddeye olan yak,nl, , ve dönemin politik fikirleri etkisinde, Nazilli'de bir fabrika kurulmas,, tüm Anadolu'da sanayile me ve modernle me kayg,lar,n,n, kararl, bir ekilde hayata geçirildi inin kan,t,d,r (Do an, 2009). Fabrika Ayd,n ilinin ekonomik ve toplumsal kalk,nmas,na ciddi katk,lar sa lam, , sundu u hizmetler, tan,tt, , mekânlar ve ya am ekli ile kentin modernle me sürecinde etkin rol oynam, t,r.

4.3. Ayd,n Kentinde Sanayinin Geli imi ve Sanayi Yap,lar,n,n Kentsel Etkileri

Ayd,n kentinin sanayi geli imini, idari yap,lanmada öAyd,n Eyaletiö olarak geçen ve imalat ili kilerinde de birbirini etkileyen bir konumda yer alan zmir Ayd,n, Denizli, Mu la ve Manisaöy, kapsayan bölgesel verilerle ele almak gerekmektedir. Bu konuda öAyd,n Vilayeti Salnameleriö oldukça bilgi vericidir. Özellikle 1891 y,l,na ait salname bölgedeki sanayi olu umuna dair detayl, veriler içermektedir. Buna göre Ayd,n ve çevresinde çuval, torba, heybe, havlu, kal,n kuma , pe tamal astarl,k ve ipek gömleklik kuma lar,n dokundu u atölyeler ve imalathaneler mevcuttur (Anonim, 2012, s:33). Tüm bu dokuma faaliyetlerinin pazara ula t, , nokta, zmir-Ayd,n demiryolu arac,l, , ile zmir çar ,lar, ve liman,d,r.

1836-1850 aras, dönemde Ayd,n Eyaleti'nin merkezi olma konumunu elinde tutan Ayd,n kenti, bu özel konumunu yüzy,l,n ortalar,nda üretim mallar,n,n limanda toplanmas, ve iç ve d, pazarlara da ,t,lmas, sebebiyle zmir'e b,rakarak ikinci plana dü mü tür. Ancak ekonomik anlamda Ayd,n Güzelhisar,, XIX.

Yüzyılda art,k geli mekte olan bir kent görünümündedir. Kentte ekonomik ve sosyal yaşam,n yüksek olmas,nda kenti zmiræ giden ticaret yollar, üzerinde bulunmas,, dericilik ve dokumac,l,k sektöründeki geli me ve mallara olan talep de ku kusuz etkili olmu tur (Hayk,ran ve Tunal,,2012, s:129).

Cumhuriyet yönetimine geçi sürecinde de bölge sahip oldu u ürün potansiyeli sebebiyle ve buna dayand,r,lacak sanayile me politikalar,yla önemini korumu tur. 1923 zmir ktisat Kongresisinde Atatürk yapt, , konumas,nda politik ve askeri zaferlerin, ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle tamamlanmad,klar, takdirde devaml,olamayacaklar,n,n ve bu nedenle ekonomiye birinci derecede önem verilmesi gerekti inin alt,n, çizmi tir (Anonim, 1973b, s:3). Bu kapsamda devletçi politikalar,n benimsendi i Cumhuriyetin ilk y,llar,nda yerli ürünlerin i lenmesi temeline dayanan bir sanayile me stratejisi benimsenmi ve bu strateji do rultusunda Birinci Be Y,ll,k Sanayile me Plan, (BBYSP) haz,rılanm, t,r (Azazi, 1995).

1927 y,l,nda ç,kar,lan te vik kanunu neticesinde Ayd,nøda çe itli i letmeler devreye girmi tir. Bu i letmeler y,llara göre sektörel olarak tekstil sanayinin ön plana ç,kt, , bir seyir izlemi tir. 1927 sanayi say,m,nda Ayd,nøda çe itli büyüklüklerdeki i letmelerde 10.000ø a k,n i çi çal, maktad,r. Bu rakam,n sadece %6ø, dokuma sanayinde yer almaktayken, 1964 say,m,ndaki toplam 10.500 çal, an,n %93øü dokuma sanayine katkı sa lamaktad,r. Bu durum sektörün giderek artan a ,rl, ,n, göstermektedir (Anonim, 1998, s:73).

Ayd,n ilindeki Nazilli Basma Fabrikas, da dokuma sektöründe olu turulmu , BBYSPø,n, öngördü ü pamuklu dokuma tesislerinden biridir. Planda yer alan projelerin saptanmas,nda, projenin uygulanaca , ilde demiryolunun varl, , ve yerel hammadde potansiyelinin yeterlili i ilkesinden hareket edilmi tir (Azazi, 1975).

Cumhuriyet sonras, dönemde temel olarak ihracata yönelik tar,m,n yayg,n oldu u Ayd,nøda imalat sanayi, incir, pamuk, zeytin gibi tar,m ürünlerini i leyen sektörler de geli mi tir.1950ødere kadar genellikle atölye düzeyinde sürdürülen üretim, 1950ølerden sonra görece daha büyük ölçekli birimlerde yap,lmaya baş lanm, t,r (Anonim, 1998, s:73). Sanayi olu umlar,ndaki ölçek ve say,

art, ,nda, 1958 y,l,nda devreye giren, bölgedeki Kemer Hidroelektrik Santralinin etkili oldu u belirtilmelidir (Azazi, 1995).

Dokuma alan,nda Nazilli Basma Fabrikas,ndan sonraki ikinci önemli geli me 1958de faaliyete geçen Ayd,n Tekstil plik Dokuma letmesinin kurulmas,d,r. Sümerbank öncülü ünde kurulan ve giderek özel sektöre devredilen Ayd,n Tekstil ile birlikte Ayd,n'daki pamuk ipli i ve pamuklu dokuma üretimi önemli ölçüde artm, t,r (Azazi, 2003, s:50).

ekil 4.3. Ayd,n iline ait 1958 hava foto raf., kentteki en büyük sanayi yap,s, Ayd,n Tekstil'in kent merkezi, demiryolu ve karayolu ile olan ili kisi ve kentsel veriler (Ayd,n Büyükşehir Belediyesi Ar ivi'nden elde edilen hava foto raf, yeniden düzenlenmi tir)

Kentin endüstriyel geli imi teknolojik ilerlemelerle birlikte kara yolu ula ,m,n,n da kente dahil olmas,yla farklı bir seyir izlemi tir. Sanayi yap,lanmalar, kentteki su dokusunun etkisinde ve ula ,m akslar,n,n belirleyicili iyle, 1950 sonrası, kentteki motorlu ta ,t ula ,m,n,n ehirlerearas, en önemli arteri konumundaki Denizli-Ayd,n karayolu ekseninde geli mi tir.

Kent merkezindeki sanayile me süreci atölye düzeyinde üretimlerin gerçekleşti i, 1969 y,l,nda devreye giren birinci küçük sanayi çar ,s, ve 1972de kurulan ikinci küçük sanayi yap,lanmas, ile devam etmi tir (Çelebi, 1983).

Ayd,n'ın ilçelerinde yer alan, ülke ve kent ekonomisine ciddi katkılar sağ lam, , kayda değer di er sanayi yap,lanmalar,, Ayd,n Tekstil Yerleşkesi ile aynı zamanlarda planlanan, 1955 y,l,nda i letmeye aç,lm, Söke Çimento

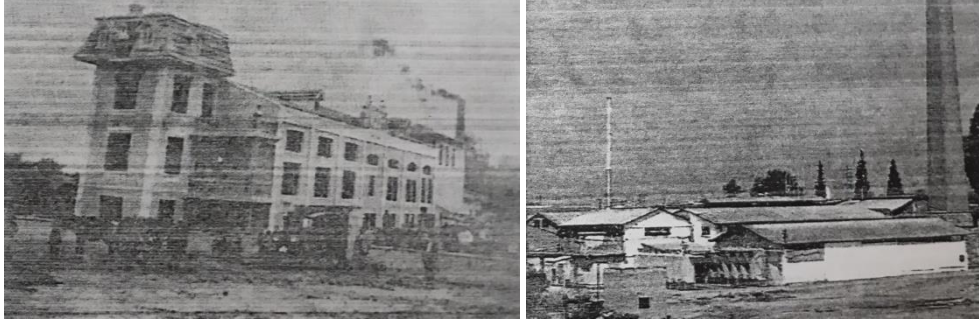
Fabrikas,, daha ileriki dönemlerde 1970'li yıllarda devreye giren dokuma sektöründeki Sökta ve Nazilli iplik fabrikalarıdır (Azazi, 2003).

Aydın'da sanayi yapıları, bahsedilen gelişimi kapsamında, bu oluşumlar kentsel ve mekânsal etkileri açısından fabrika düzeyinde ve yerleşke ölçeğinde olmak üzere iki boyutta incelenebilir.

ekil 4.4. Aydın iline ait 1972 hava fotoğrafı, (Harita Genel Komutanlığı, Arşivi)

Fabrika düzeyindeki sanayi yapıları, kentte ve kuruldukları çevrede belirli etkiler oluşturur. Bu yapılanmaların endüstri devriminin modernleşme sürecine geçmeden önceki mekânsal ve kentsel değerleri taşıdığı, söylenebilir. Örnek vermek gerekirse 1940'lerde yörede çok sayıda bulunan zeytinyağı ve sabun fabrikalarından, pamuk, susam ve diğer nebatî yapıları, çamkaran pek çok imalathaneden söz edilebilir. Ayrıca çamkaran ve un fabrikaları da üretimin gerçekleştirildiği mekânlar olarak belirtilmelidir (Anonim, 1998, s:72). 1927'deki tevkîf kanunundan faydalanarak kurulmuş olan Ömer Muharrem Sabun Fabrikası, bahsi geçen üretim mekanları, en önemlilerinden biridir. Fabrika, kent merkezinde olduğu ve tren istasyonuna yakın bir konumda yer aldığı bilinmektedir. Bu şekilde kurulan tekstil fabrika yapıları, dönemine göre, genellikle demiryolu veya karayolu ulaşımına yakın noktalarda inşa edilmişlerdir.

ekil 4.5. Ömer Muharrem Sabun Fabrikas, ve zeytinya , fabrikalar,, Ayd,n (Anonim, 1998, s:72)

S,nai anlamdaki bir ba ka dikkat çeken olu um ise, 1914 y,l,nda öAyd,n ncir Müstahsilleri Ortakl ,ö ad, alt,nda kurulan Tar,m Sat, Kooperatifiødir (TAR). Bölgede Cumhuriyet döneminden önce ve sonra etkin olarak rol alan bu kurulu un birçok incir ve zeytinya , i letmesi ile ç,rç,r fabrikalar, mevcuttur. Büyük bir ço unlu u demiryolu ula ,m,na göre konumlanm, olan bu fabrikalar,n, ölçek olarak en büyüklerinden bir kaç, Ayd,n kentinin merkezinde, tren istasyonunun güneyinde yer almaktad,r (ekil 4.2). TAR , tezin örneklem alan, olan Ayd,n Tekstil tarihçesi aç,s,ndan da kritik bir konuma sahiptir. TAR , tekstil yap,lanmas,nda anonim ortakl,k kurulduktan sonraki bir dönemde giri ime dâhil olan bir ortak ve zaman içerisinde en büyük pay sahibi olan hissedar olarak belirir.

Yerle ke ölçe inde kentsel ve mekânsal etkiler tart, ld, ,nda, kentin Ayd,n Tekstiløden önceki ilk ve tek sanayi olu umu Nazilli Basma Fabrikas,d,r. Nazilliønin fabrika kurulmadan önceki durumu Ayd,n- zmir demiryolunun in as,ndan sonra geli en küçük bir kasaba oldu u, öncelikli olarak pamuk ve incire dayal, tar,msal bir ekonomiye sahip oldu u ve yerle imin Yunan i galiyle büyük oranda zarar gördü ü yönünde ifade edilebilir (Do an, 2009).

Nazilliøde kent planlamas, fabrika yap,lma karar,yla paralel gerçekte en bir süreç olmu tur. Fabrika kurulduktan sonra tar,msal faaliyette ve nüfusta ciddi art, lar ya anm, t,r. Kasaba görünümü k,sa sürede kent görünümünü alm, t,r. Fabrika sa lad, , istihdam, konaklama, e itim, sa l,k ve sosyalle me olanaklar,yla yurdun çe itli yerlerinden göç ederek gelmi insanlara birçok imkân sunmu tur (Do an, 2009).

Yerle ke bünyesinde okuma-yazma e itimi verilmesi, ileride kurulmas, planlanan mensucat sanayi için kalifiye i çi yeti tirilmesi, çal, an i çilere oldukça kapsaml, bar,nma imkânlar, sa lanmas, ve d, ar,dan kat,l,m,n da mümkün oldu u sosyal aktiviteler önermesi gibi çe itli faaliyetler, Nazilliødeki fabrikay, sadece pamuklu kuma üreten bir yap, olma d, ,nda kentliyle ve çal, an,yla bütünle mi sosyal bir olu um haline getirmi tir.

öCumhuriyet modernle mesiö olarak nitelendirilen kavram,n kar ,l, , Nazilliøde olu mu tur. Çok yönlü ve interaktif geli en süreçlerle modern ya am, Nazilliødeki yerle kede üretilmi , ya anm, , tan,t,lm, ve ileriye ta ,nm, t,r. Bu sayede kent ciddi bir dönü üm geçirmi tir.

Nazilliødeki yerle kenin sundu u mekânsal veriler de kentsel ve toplumsal boyutta oldu u gibi modern izler ta ,maktadır. Yerle kedeki yap,lar,n tümünde planda ve üçüncü boyutta rasyonel çizgilerin hâkim olmas,, süslemeden ar,nm, net cephelerin ve yal,n hatlar,n yer almas,, daha çok yatayda geli im göstermeleri ve iyi detayland,rma, mekânsal nitelikler olarak belirtilebilir (Ar,tan, 2009; Aslano lu, 2010).

Buradan yola ç,karak fabrika düzeyinde veya yerle ke ölçe inde kenti etkileyen ve mekânsal potansiyeller ta ,yan sanayi yap,lar,n,n il genelinde dokuma ve tekstil alan,nda geli ti i yorumu yap,labilir. K,saca, bölgedeki pamuk üretiminin kendi sanayisini olu turdu u söylenebilir. Türkiye pek çok yöresinde pamuk yeti tirmeye müsait bir ülke oldu u halde, Ayd,n ve civar,ndaki pamu un kalite farkl,l, , tekstil sektöründe de bir ayr,cal,k olu turarak, bölgede kurulan dokuma fabrikalar,n,n ülke kalk,nmas,nda ciddi katk,lar,n,n olmas,n, sa lam, t,r. Bu bak,mdan kentte, cumhuriyetin ilk y,llar,nda kurulan ve öncü yerle kelerden biri olan Nazilli Basma Fabrikas, Türkiye ve Ayd,n için ne kadar önemliyse, kent merkezindeki en önemli sanayi yap,lanmas, olan ve Nazilliødeki olu umun bir uzant,s, niteli inde olan Ayd,n Tekstil Yerle kesi de bir o kadar önemlidir.

5. AYDIN TEKSTİL YERLE KESİN KENTSEL VE MEKÂNSAL ANALİZ

5.1. Aydın Tekstil (İplik ve Dokuma) ve Nebati Yalın Sanayi İşletmeleri Anonim Ortaklık, Tarihçesi

Aydın il merkezindeki ilk önemli sanayi yapısı, olan Aydın Tekstil fabrikası, 1953 yılında halka açık bir anonim ortaklık olarak kurulmuştur. 1957'de iplik, 1958'de hambez ve 1960 yılında da önemli bez tesislerini tamamlamıştır (Anonim, 1973a, s:294). Farklı kaynaklarda iplik tesisleri 1958, boya tesisleri 1959 ve apre tesisleri 1960 yılında tamamlandığı belirtilse de (Toros, 1971, s:112), resmi bir yayın olması açısından ve birçok başka metinde de yer alması sebebiyle tarihlerle ilgili olarak il yıllarından edinilen veriler doğru kabul edilecektir.

İşletme sermayesi, fabrikadan yer aldığı bölgede toprak olan ailelerin 350 dönümlük bir araziyi umuma bağlaması ve hisse satması ile oluşturulmuştur. Sümerbank'ın da iştiraki ile Aydın Tekstil Fabrikası'nın ana binaları yapılmıştır. Ancak iplik makineleri ve tekstil tezgâhları alınması konusunda bütçede yetersizlik olunca, dönemin Başbakanı Adnan Menderes, bölgede etkin bir kurum olan TAR'ın makineleri alması yoluyla yarın yarıya hissedar olması önünü açmıştır (Aydın Sesi Gazetesi, 20.06.2012).

Fabrikadan temel atma töreni 7 Ekim 1955 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes tarafından gerçekleştirilmiştir. (Milliyet gazetesi). Açılış töreninde Sümerbank Genel Müdürü Mehmet Akın bir konuşma gerçekleştirmiştir. Konuşmasında (Milliyet Gazetesi, 07.10.1955):

“Hükümetimizin takip eylediği iktisadi politikanın icabı olarak Sümerbank, yeni mensucat fabrikaları, daha ziyade hususi müteebbisin iştirakile kurulan işletmeler vasıtasıyla tesis etmektedir. Aydın fabrikası, bu şekilde kurulmakta olan 10 fabrikadan biridir. Bu fabrika başta aydınlılar olmak üzere Sümerbank, Ziraat Bankası, ve Bankası'nın tesis eyledikleri Aydın Tekstil ve Nebati Yalın sanayi işletmesi Türk Anonim İşletmesine aittir.”

eklindeki aç,klamalarda bulunmu tur.

Bu aç,klamalardan da anla ,laca , üzere fabrika, iktisadi politikalarda liberal bir anlay, ,n benimsenmek istendi i bir geçi sürecinde, devlet deste iyle de olsa özel te ebbüsün a ,rl, ,yla kurulan ilk fabrikalardan biridir.

Tapu kay,tlar,ndan elde edilen bilgiler do rultusunda, Ayd,n Tekstilön 31.05.1959 'da Anonim Ortakl, , iken, 21.05.1965'de Anonim irketi olarak tescil edildi i görölmektedir. Bu da fabrikan,n kurumsalla mas,n, zaman içerisinde tamamlad, ,n,n bir göstergesidir (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi).

ekil 5.1. Ayd,n Tekstil Yerle kesi genel görünümü- ana üretim binas,ndan kazan dairesine do ru bak, . Foto raf,n sa ,ndaki yapı, idari bina (Anonim, 1967, s:277)

Fabrikada pamuklu gömleklik, saten, etamin, fitilli kadife, fitilli kot elbiselik, pijamal,k, yaka tela, kot ile ayr,ca %67 polyester ve %33 viskon elbiselikler üretilmi tir (Anonim, 1973a, s:294).

Üretimin üst düzey kalitede gerçekle ti i Ayd,n Tekstilön kuma lar, ülkede kullan,m,n,n d, ,nda, k,talar aras, bir ithalat süreciyle Avrupa, Asya, Avustralya ve Amerika olmak üzere tüm dünyaya yay,lm, t,r (Toros, 1971).

Yap,lan görü melerde, 1980lerde en aktif y,llar,n, geçiren yerle kenin, sonraki dönemlerde tekstil sektöründeki geli meleri yakalayamamas,, yönetimde iyi idare edilememesi nedeniyle gerileme sürecine girdi i ve bunun sonucunda ya anan ekonomik bunal,m,n yerle ke arazisinden baz, parsellerin sat,lmas,yla a ,lmaya çal, ld, , yönünde bilgiler edinilmi tir. Tüm bu giri imlere ra men fabrika, yönetimin 2002 y,l,nda ald, , üretimi durdurma karar,yla, bir tasfiye sürecine girmi tir. Burada, Ayd,n Tekstilön d, ,nda geli en, yönetimde yer alan ve mal sahibi konumunda görünen TAR ön bölgedeki etkinli indeki

zay,flamalar da etkili olmu tur. Üretim durduktan sonraki dönemlerde de arazi üzerindeki ekonomik ç,karlar, yerle kenin bütünlü ünü zedeler derecede parsel sat, lar,na neden olmu tur. Özellikle yerle kenin do usunda, bir zamanlar fabrika arazisi olan alanda konumlanan al, veri merkezi, bu tip elden ç,karmalar,n ürünü olan bir yap,lanmad,r.

5.2. Ayd,n Tekstil Yerle kesinin ve Yerle keyi Olu turan Yap,lar,n Mimari Aç,dan ncelenmesi

Ayd,n Tekstil yerle kesi, Cumhuriyet dönemi sanayi yap,lar,n,n genel özelliklerini büyük oranda ta ,maktad,r. Baz, nitelikleri bak,m,ndan farklı,klar sergilese de temel duru u 1938øe kadar olan Cumhuriyet döneminin ideolojisini ve mimarisini yans,tmaktad,r.

5.2.1. Yerle ke ölçe inde incelemeler

Kurulu tarihinde, yerle kenin konumu kentin do usunda ve d ,nda, demiryolu ve karayolu ula ,m,na olanak veren bir noktada planlanm, t,r. Yerle kenin güneyinden yap,m, fabrika ile ayn, y,llara denk gelen Denizli- zmir Karayolu geçmektedir. Alan,n kuzeyinde ise kullan,m,na 19. yüzy,l sonlar,nda ba lan,lan demiryolu bulunmaktad,r. Bu durum sanayi yap,lar,n,n genel özelli i olarak s,ralanan ilk tespitlerle çak, maktad,r. Bat, s,n,r,nda Ayd,nø,n ilk küçük sanayi sitesi konumlan,rken, do usunda ise yerle ke arazisi üzerine sat,n alma gerçeikle tirilerek in a edilmi Ayd,nø,n en büyük al, veri merkezi yer almaktad,r. Ayr,ca belirtmek gerekir ki yerle ke, sanayi yap,lar,n,n çe itli gerekçelerle su kenarlar,na konumlanmalar,n, destekler biçimde kentin içinden geçen Tabakhane deresine yak,n bir noktada yer almaktad,r.

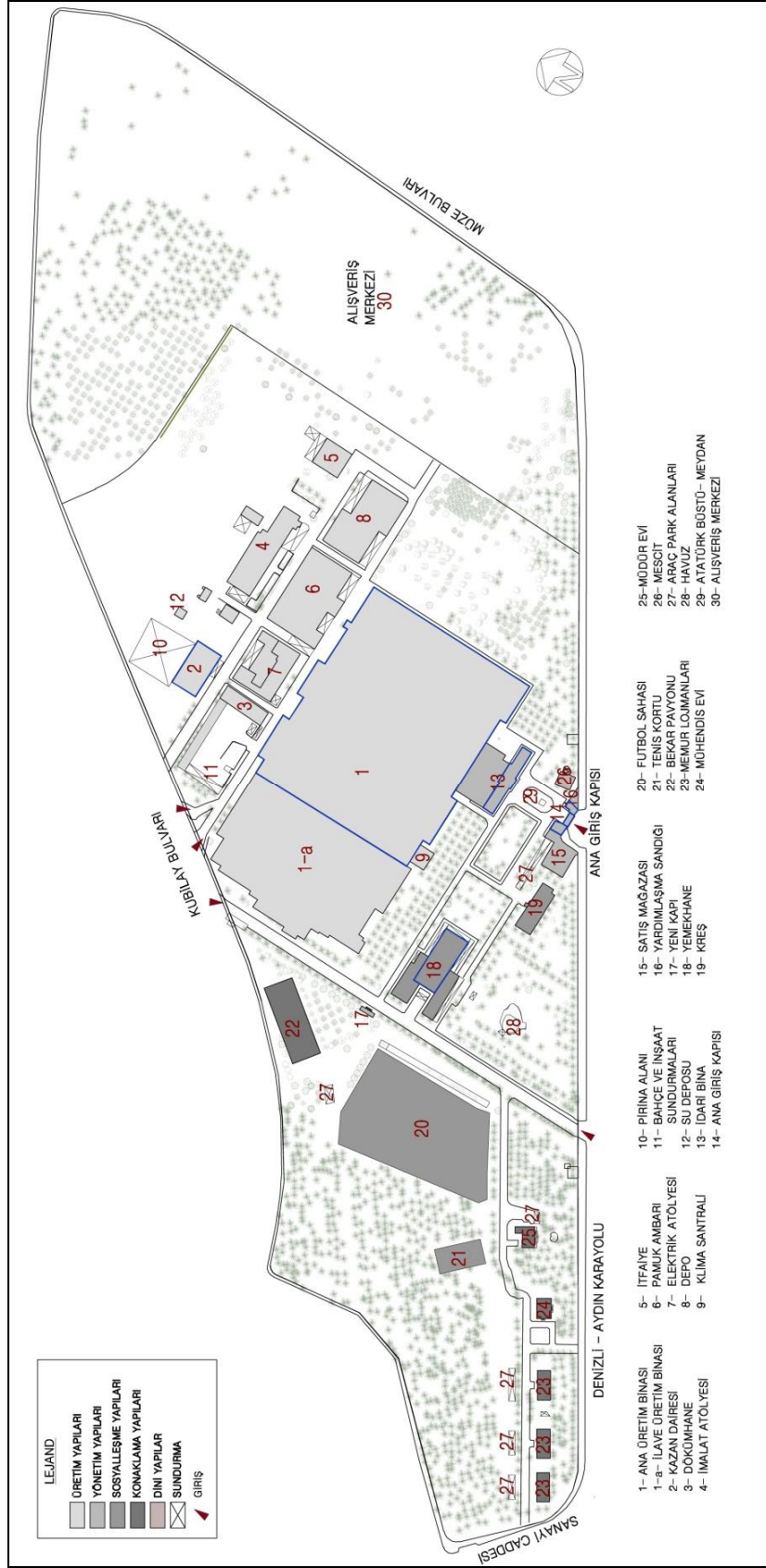
Vaziyet plan, incelendi inde baz, dönemsel özellikler ilk anda okunabilmektedir. Örne in vaziyet plan,nda ula ,m akslar, ve binalar,n yerle imi bak,m,ndan gridal bir düzen benimsenmi tir. Bu durum sanayi yap,lar,n,n üretimde verimlili i ön planda tutan rasyonel ve fonksiyonel özelli inin bir getirisidir (ekil 5.2). Ayr,ca bu tip yerle kelerin ye il bir doku içerisinde veya ye il bir dokuyla birlikte var olmalar, olgusu, Ayd,n Tekstil için de oldukça

geçerli bir tespittir. Aaçlandırma çalışmaları, fabrikaların kuruluğuyla birlikte binalar, zaman içinde hem kent hem de yerleke için yoğun bir yeğil doku elde edilmiştir. Aaçların büyümelerine ve artmalarına bağlı olan bu yoğunluk değişimi farklı senelerdeki hava foto rafları, incelenerek gözlemlenebilmektedir (ekil 5.40 ve ekil 5.47). Yerlekedeki aaçlar günümüzde de kentin en büyük yeğil alanını oluşturmaktadır. Tartışması, z olarak tarihsel, çevresel ve kentsel öneme sahip olan bu aaçlar, 10.04.2002 gün ve 10562 sayılı, zmir II Numaralı, Kültür ve Tabiat Varlıkları, Koruma Kurulu Kararı ile tescillenmiştir (Ek-1, Ek-2 ve Ek-3).

Yerleke üretim, yönetim, sosyalleme, konaklama ve dini yapılar gibi farklı ievlere sahip binaların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır (Çizelge 5.1).

Çizelge 5.1. Aydın Tekstil Yerlekesindeki Yapıların İevsel Olarak Sınıflandırılması, Tablosu

ÜRETİM YAPILARI	YÖNETİM YAPILARI	KONAKLAMA YAPILARI
Ana üretim binası,	İdari bina	Bekâr pavyonu
Kazan dairesi	Giriş kapısı,	Memur lojmanları,
Dökümhane	Satın alma azası,	Mühendis evi
Malat atölyesi	Yardımla alma sandığı,	Müdür evi
İtfaiye	Yeni kapı,	
Pamuk ambarı,		
Elektrik atölyesi		
Depo	SOSYALLEME YAPILARI	DİN YAPILAR
Klima santrali	Yemekhane	Mescit
Pirina alanı,	Kre	
Bahçe ve inaat sundurmaları,	Futbol sahası,	
Su deposu	Tenis kortu	

ekil 5.2. İvelsel da ,l,m, gösteren vaziyet plan,- Ayd,n Efeler Belediyesi ar ivinden al,nan hâlihaz,r çizim yap,lan incelemelerle yeniden düzenlenmi tir.

Kent ve vaziyet plan, ölçe inde kitlesel olarak en dikkat çekici konumda olan üretim yapılar, yerle kenin kuzey bölümünde toplanmışlardır. Ana üretim binası, kazan dairesi, imalat atölyesi, dökümhane, itfaiye, klima santrali, inaat ve bahçe sundurmaları, pirina alanı, ambarlar ve depolardan oluşan üretim binaları, grubunda ana üretim binası, kapladığı alan bakımından, kazan dairesi ise yüksekliği bakımından başlıca konumdadır. Ana üretim binası, ed çatı sistemiyle Cumhuriyet dönemi yapılarındaki genel özelliklerinden biri olan kuzeybatıya, alacak ekilde konumlandırılmıştır. Tüm bu yapılar arasında ve üretim iliğinde yapılar, birbirine bağlayan giriş alanı, ve idari bina önünden geçerek sosyal tesise bağlanan ana aksa göre ikincil bir konumda ve ana aksa paralel bağlanmış bir yol geçmektedir. Servis yolu niteliğindeki bu yol üretim yapı grubunun ana arteridir.

Yönetim yapıları, giriş alanında yoğunlaşmış olup, Atatürk Büstü ile sembolize edilen ana meydan etrafında konumlandırılmışlardır. Temel birim meydan ve giriş kapısının tam karşısında yer alan, bir yandan da üretim yapılarıyla fiziki ilişki bulunan idari binalardır. Aydın Tekstil yerleşkesi bu bakımdan da dönemin izlerini taşımaktadır. Girişte yer alan meydan formasyonu kentsel ölçekte de sık rastlanılan dönemsel bir örnektir. Ayrıca, yerle kenin vaziyet planı, çoğu cumhuriyet dönemi yapılarında görülen bu meydanlardan fabrikaya, idareye ve temel bir sosyal mekân olan daireler niteliktedir.

Aydın Tekstil yerleşkesinde meydana getirilen bu daireler, bitimindeki sosyal mekân, yemekhanedir. Yemekhane, kreş, futbol sahası, ve tenis kortundan oluşan sosyal hacimler, üretim, konaklama ve yönetim birimlerinin keskinde merkezi konumdadır. Özellikle yemekhane kent ile ilişkiyi kuran ve Denizli-Aydın karayoluna bağlanan ve yerle kenin ana aksına, dik kesen bir bağlanmış yol ile de bağlantılıdır. Bu konumlanma yerleşke içinde kullanılmaları, kolaylaştırarak, sosyal hacimlerin kentli taraftan da kullanılmalarını, öngöründü ünceyi desteklemektedir. Özellikle yemekhanenin Aydın'da sıkça kullanıldığı, buranın alternatif bir yemek yeme alanı olduğu, farklı dönemlerde çeşitli işletmelerce işletildiği bilinmektedir. Sunduğu yeme-içme aktivitesi dışında zaman zaman düğün salonu işlevi de gören sosyal tesis, üretim faaliyetleri son bulduktan sonra da belirli bir süre hizmet vermeye devam etmiştir.

Müdür evi, mühendis evi, memur lojmanlar, ve bekar pavyonundan olu an konaklama birimleri yerle kenin bat, kanad,nda yer almaktadır. Bu yapı,lardan bekar pavyonunun di er bar,nma birimlerinden oldukça ayr, bir noktada yer al, , hiyerar ik düzeni ça r, t,rmaktadır. Ayn, hiyerar ik düzen, konumlar, birbirine yak,n olsa da memur lojmanlar,, mühendis evi ve müdür evi aras,nda, bu kez ölçek aç,s,ndan mevcuttur.

Kentli taraf,ndan kullan,lmaz, olanaklı, olsa da esas olarak yerle ke içerisinde bar,nan çal, anlarca faydalan,lmaz, öngörölmü spor alanlar, konaklama birimlerine yak,n noktalarda üretilmi tir. Bu alanlardan futbol sahas, bekar pavyonuna ve sosyal tesislere, tenis kortu ise lojman alanlar,na yak,n olacak ekilde konumland,r,lm, t,r.

Sonuç olarak yerle kede i levsel anlamda net bir da ,l,m gözlemlenmektedir. Birimler aras, ili ki birbirini dik kesen ula ,m akslar,yla sa lanm, t,r. Bu bak,mdan yerle kenin vaziyet plan,ndaki ve bina baz,ndaki rasyonel duru unun, kentteki ,zgara planı, duru la paralellik gösterdi ini söylemek yanlı, olmayacaktır.

5.2.2. Bina ölçe inde incelemeler

Yerle keyi olu turan binalar mimari aç,dan incelenirken niteliklerine ve döneme dair ortaya koyduklar, verilere göre bir seçime tabi tutulacaktır. Bu seçim olu turulan

- Fabrika,n ilk kurulu undan bu yana mevcudiyetini ve önemini koruyan yapı,lar,
- Günümüzde korunmas, gerekti i dü ünülerek tescillenmi yapı,lar,
- İlk kurulu ta olmad, , veya tescillenmedi i halde nitelikli yapı, grubuna dâhil edilebilecek olan yapı,lar

kriterleri çerçevesinde gerçekleştirilecektir.

Mimari aç,dan incelenecek olan yapı, gruplar, üretim yapı,lar,ndan, ana üretim binas,, kazan dairesi, imalat atölyesi; yönetim yapı,lar,ndan idari bina, giri kap,s,, sat, ma azas,; sosyalle me yapı,lar,ndan yemekhane ve kre ; son olarak

konaklama yapıları, bekâr pavyonu, memur lojmanları, mühendis evi ve müdür evi olmak üzere tamamı olarak belirlenmiştir.

İncelemeler yapıya dair genel bilgilerin edinilebileceği ve vaziyet planı, içeren bir tanıtım föyü ile başlayan ve yapılara dair detayları aktarıldığı, açıklamalarla devam eden bir sistematik içerisinde gerçekleştirilecektir. Dökümhane, itfaiye, pamuk ambarı, elektrik atölyesi, depolar, klima santrali, pirina alanı, bahçe ve inaat sundurmaları, su deposu, yardımcı binalar, yeni kapı, spor sahaları, ve mescit nitelikleri ve yerleşimdeki gerek ölçek gerek seviyeleri bakımından mimari açıdan incelemeye tabi tutulmayacak, bütün içerisinde bahsedilmesi gereken yönlerine bilgi amaçlı değerlendirilecektir.

ekil 5.3. Aydın Tekstil yerleşiminde yapıların ilavelerinin kronolojik dağılımını gösteren vaziyet planı,

Çizelge 5.2. Ana üretim binası, tanıtım föyü

ANA ÜRETİM BİNASI TANITIM FÖYÜ	
Yapım yılı:	1953-1960
Proje:	Mehmet Kutluözen
Yapım ekli:	Betonarme- ed çat,
Revizyonlar:	Atölye ilavesi (1975) ve Atölye ilavesi (1983)- n . Müh. Aykut Uysal
Tescil durumu:	Sadece ilk in a edilen bölüm tescilli

Ana üretim binası, vaziyet planıyla ele alındığında, yerle kede merkezi bir noktada konumlandırılabilir. Üretimin oda olması sebebiyle gerisinde yer alan diğer üretim yapıları ve yönetimin gerçekleştirildiği idari bina ile kuvvetli bir ilişki içerisindedir. Karayolu ve demiryolu ile bağlantı sağlayan ulaşım aksları ile de temas halindedir. Yerleşimde, ana giriş kapısının karşısında yer alan idari binanın arkasında konumlanmış üretim kümesi, kent planındaki ezici büyüklüğü nedeniyle böylelikle cephe açısından dengeleyebilmektedir. Yerleşimin güneyinden geçen karayolundan bakıldığında üretim binası, idari binanın gerisinde ve zaman içerisinde açlık dokusu ile gizlenmiş durumdadır.

Ana üretim binası, iplik, hambez ve i lenmiş bez tesisleri ile apre ve dokuma tevsii ve trikotaj atölyesinden oluşmaktadır. Fabrika'nın ilk kurulduğu 1953 yılından 1983 yılına kadar belirli dönemlerde ana üretim binasına ilaveler gerçekleştirilmiş, yerleşimde ölçek olarak en fazla alan kaplayan ana küme bu ilavelerle yaklaşık olarak iki kat alanı kaplamaya başlamıştır (ekil 5.40 ve ekil 4.47).

İlk yapı, yerleşimdeki diğer öncelikli yapı gruplarıyla birlikte 1953-1960 yılları arasında Mühendis Mehmet Kutluözen tarafından yapılmıştır (Resmi Gazete, 01.09.1956). Bahsi geçen yıllar arasındaki yapı süreci, iplik tesisi 1957, hambez tesisi 1958, i lenmiş bez tesisi 1960 olmak üzere üç etapta gerçekleştirilmiştir (Anonim, 1973a). Kurulundan bu yana var olması sebebiyle, bu yapı, ilk olarak 28.11.2001 gün ve 10256 sayılı, ilerleyen süreçte 10.04.2002 gün ve 10562 sayılı,

zmir II Numaralı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı ile tescillenmiş durumdadır (Ek-1 ve Ek-2).

Ana yapıya eklenen apre ve dokuma tevsii ile trikotaj atölyesi 1975, apre ve dokuma tevsiiine ilave edilen atölye 1983 yılında tamamlanmıştır (ekil 5.3). 1975 ve 1983 yıllarındaki ilaveler inaat Yüksek Mühendisi Aykut Uysal tarafından projelendirilip, tekniker Ali Kasaba tarafından çizilmiştir. Ana kütle gibi betonarme olan ilave yapıların statik projesi yüksek mühendis mimar Güven Aka tarafından yapılmıştır (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi).

1953 ve 1960 yılları arasında inşa edilen birimler betonarme karkas sistemiyle yapılmış çatılı tek bir kütle altında yer almaktadır. Sonradan yapılan ilaveler gerek i lev gerekse mekânsal özellikler bakımından ilk kütleyle farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılaşma ilave birimlerin zaman içerisinde eklenmesi de görünür kılınarak, kârma ve kiremit kaplı çatılar aracılığıyla değerlendirilebilir (ekil 5.4).

ekil 5.4. Aydın Tekstil fabrikası, ana üretim birimlerine kuzeyden bak, 2008 (Önde kazan dairesi, pirina alanı, ve imalat atölyesi) (Karatosun ve Arıtan, 2010)

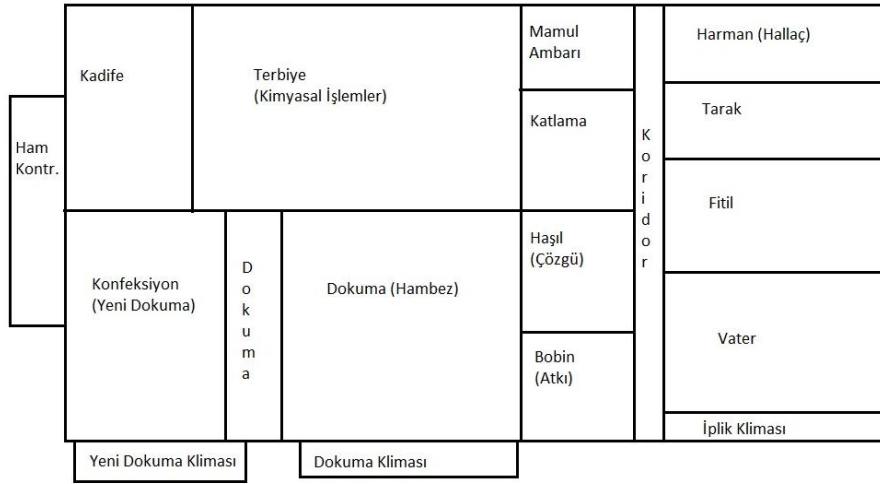
ekil 5.5. Ana üretim binas, ed çat, ve pencere detay,, ed çat,n,n içeride olu turdu u , ,k ve mekan kalitesi, Ana üretim binas,na ilave edilen apre ve dokuma biriminin içeriden birle me detay, (Yazar,n ki isel ar ivi)

Mimari dil bak,m,ndan ele al,nd, ,nda cumhuriyet dönemi sanayi yap,lar,n,n üretim kütleleriyle benzerlik sergileyen ana birim, kendisine biti tirilmi ve ölçek olarak göz ard, edilemeyecek büyüklükteki ilave birimlerinden ciddi oranda ayr,lmaktad,r. Rasyonel bir biçimde dizilen kolon ve kiri s,ralar,yla geçilen üretim mekânlar,, payla t,klar, ortak yap,m sistemine ra men çat, seçimindeki de i iklikle birlikte niteliksel aç,dan da de i im ya am, t,r. ed çat,n,n alt,nda yer alan mekânlar daha ayd,nl,k ve havaland,rmas, daha kolay olacak ekilde tasarlanm, t,r. Do al , ,k ve havan,n al,nabilmesi mimari aç,dan oldu u kadar içeride çal, an i çiler bak,m,ndan da olumlu bir tutumdur. Benzer tespitlerle Karatosun ve Ar,tan (2010) farklı dönemlerde in a edilmi parçalara sahip olan bu üretim binas,nda yap,lan ilavelerin i çi çal, ma konforunu ikinci planda tutu unun görece daha az nitelikli bir modernist dilin kullan,m, ile kendini gösterdi ini ifade etmektedirler.

ekil 5.6. Üretim binas,n,n d, ar,dan ve içeriden görünümüleri (Karatosun ve Ar,tan, 2010)

Cumhuriyet döneminde kurulan sanayi yapıları, genel bir özellik olarak ana üretim binası, daire hatlarına sahiptir. Üretim alanlarının verimlilik esaslı olarak, yapıların kütlelerinde, planlarında, cephesinde ve strüktüründe okunabilmektedir. Çatı, formundaki detaylar ve kırılmalar alttaki işlevsel detayların dehabercisi niteliindedir. Belirtilen üzere üretim mekanları, hambez ve ipliklerin dokuması, trikotaj, ve terbiyesi gibi işlevleri barındırmaktadır (ekil 5.7).

ekil 5.7. Plan teması, (Karatosun ve Ar, tanın verileri tematize edilerek tekrar çizilmiştir)

Ana üretim binası, kuruluşundan 1990'dan itibaren kadarki süreçte kent ve ülke ekonomisi için ciddi katkıları sağlayan ve istihdam yaratan ve bu sebeple zaman içerisinde büyümeye ve ilavelere ihtiyaç duyan bir yapıdır. Gelişimini tamamladıktan sonraki dönemde de üretim faaliyetleri yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ancak ekonomik, sosyal, teknolojik ve küresel birçok nedenden dolayı, gerileme dönemine giren bu üretim faaliyetleri 2002 yılında son bulmuştur (Aydın, Sesi Gazetesi, 2012). Günümüzde ise bina terk edilmiş durumdadır. Makineler ve tekstil teçhizatları kaldırılmış, yanlarında binaya ait bir çok yapısal eleman da zarar görmüştür.

Çizelge 5.3. Kazan dairesi tan,t,m föyü

KAZAN DA RES TANITIM FÖYÜ		
Yap,m y,l,:	1958-1959	
Proje:	Mehmet Kutluözen	
Yap,m ekli:	Betonarme- teras çat,	
Revizyonlar:	----	
Tescil Durumu:	Tescilli	

Kazan dairesi yerle kenin kuzey bölümünde üretimi destekleyen yap,lar dizisinin bulundu u hatta yer almaktadır. Destek birimlerinden biri olmas,na ra men, yatayda konumlanan di er yap,lara nazaran sergiledi i dikeylik ile yerle kenin en dikkat çekici unsurlar,ndan birisidir. Yerle kedeki pek çok binada gözlemlenen biçim dili, malzemedeki betonarme ve cam,n bir arada kullan,m,, kazan dairesinde, dönemin sanayi yap,lar,yla benzerlik seviyesini de arttı,arak ileri bir noktaya ta ,nm, t,r (ekil 5.8).

ekil 5.8. Ayd,n tekstil yerle kesinin denizli-ayd,n karayolundan görünümü ve kazan dairesi (Anonim, 1973, s:257), Kazan dairesi (Karatosun ve Ar,tan, 2010, s:55)

ekil 5.9. Aydın tekstil yerleşkesinin denizli-aydın karayolundan görünümü ve yerleşke dokusu içerisindeki kazan dairesi ve Kazan dairesinin 2014 Ağustos Ayındaki durumunu gösteren fotoğraflar (Yazarın kişisel arşivi)

Yapım yılı, tam net bilinmemekle birlikte kazan dairesinin yerleşkedeki ilk inşa edilen yapı grubu içerisinde yer aldığı, hatta 1958-1959 yılları arasında yapıldığı, 1958 ve 1959 hava fotoğrafları kullanılarak elde edilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Herhangi bir çizimine ulaşılamayan kazan dairesinin projesinin de diğer ilk etap yapıları gibi Mühürdar Mehmet Kutluoğlu tarafından yürütüldüğü bilinmektedir (Resmi Gazete, 01.09.1956).

ekil 5.10. Kazan dairesinin 2008 yılındaki bir fotoğrafı (Tarihçi Mühürdar Mehmet Kutluoğlu'nun arşivi), Kazan dairesinin 2014 yılındaki aynı açıdan çekilmiş fotoğrafı (Yazarın kişisel arşivi)

Zemin kat üzerinde yükselen ve dışarıdan üç katlı gibi algılanan betonarme iskelet sistemi, içeride tek bir hacmi oluşturmaktadır (ekil 5.10 ve ekil 5.11). Bu haliyle dönemin kübik, modernist biçim dilini son derece yalnız bir şekilde

sergilemektedir. Tüm bu karakteristik özellikleriyle kazan dairesi, fabrikanın ve kentin sembollerinden biri haline almıştır. Üretim binası ile aynı şekilde 2001 ve 2002 yıllarında tescillenen kazan dairesinin, içerisindeki teçhizat kaldırılmış, yapıya demirba donatılardan pencere döşemeleri ve camlar, tamamen tahrip olmuştur. Yapının sembolik iniş peki tiren metal harflerden oluşan çatıdaki AYDIN TEKST LÖ ifadesi de aynı şekilde yok olmuştur.

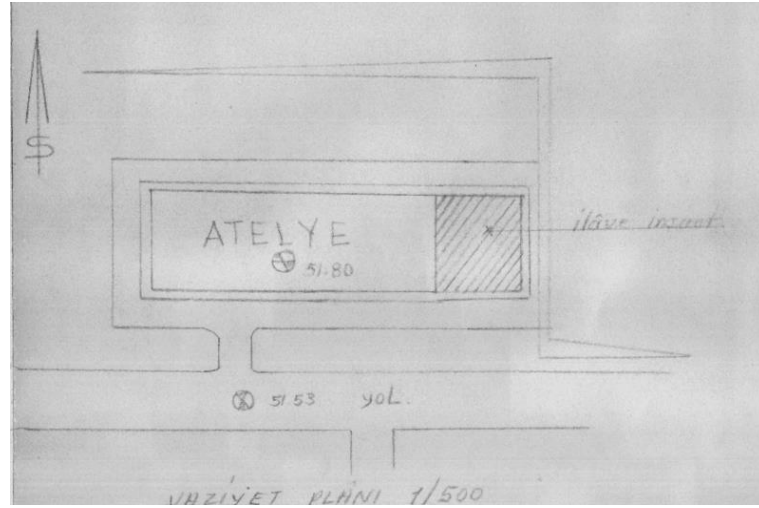

ekil 5.11. Kazan dairesinin içeriden bir fotoğrafı, (Karatosun ve Ar, tan, 2010), Kazan dairesinin 2014 yılındaki içeriden bir fotoğrafı, (Yazarın kişisel arşivi)

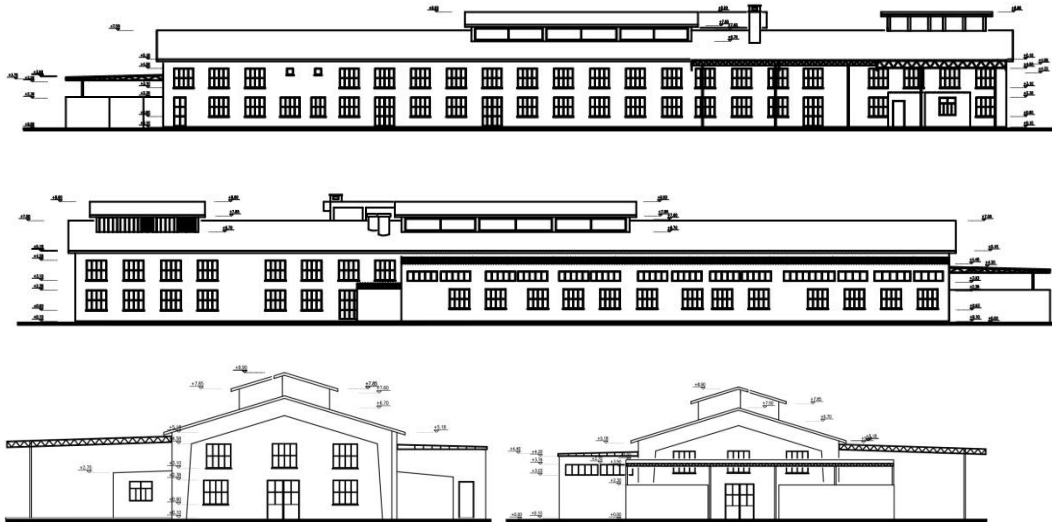
Çizelge 5.4. Malat Atölyesi tanıtım föyü

MALAT ATÖLYES TANITIM FÖYÜ	
Yapım yılı:	1953-1960
Proje:	Mehmet Kutluözen
Yapım ekli:	Betonarme- kırma çatı,
Revizyonlar:	Yapının büyütülmesi (1961) D, cepheye Sundurma ve depo ilaveleri(muhtelif yıllar)
Tescil durumu:	Yok

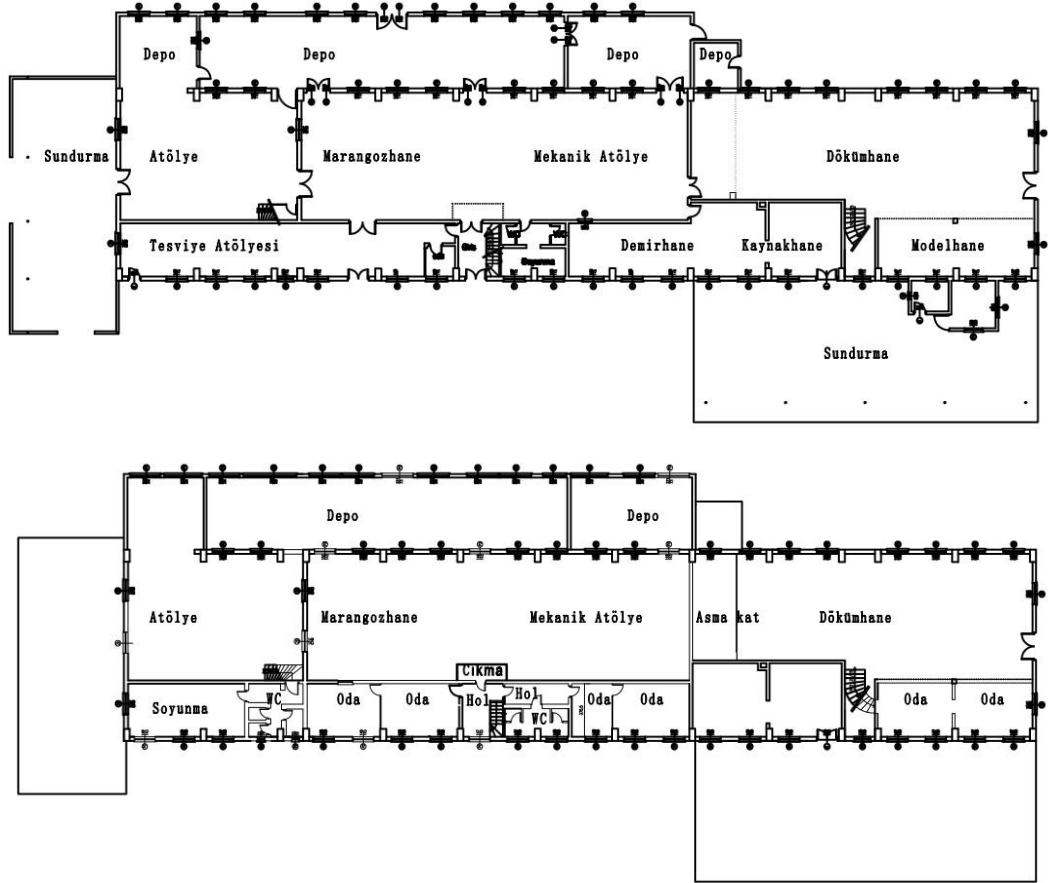
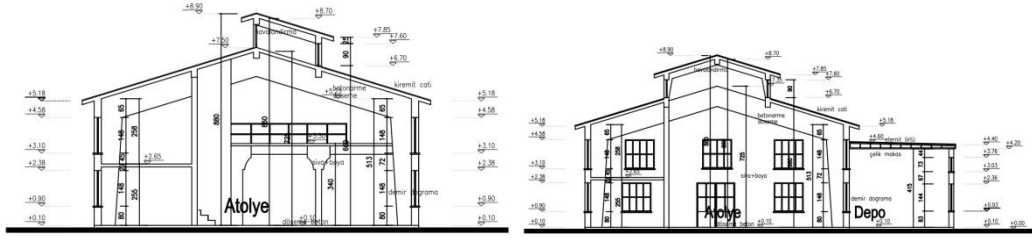
Yerle kedeki ilk yap,lardan biri olan imalat atölyesi, di er üretim birimleri gibi yerle kenin kuzeyinde yer almaktadır. 1961 y,l,nda ilave bir inaatla büyütülen yap, iki kattan ve biçimsel olarak farklı, kolu turan çat, üzerindeki havalandırma ve , kl,k kat,ndan meydana gelmektedir. Günümüzde yap, büyük oranda hasar görmü durumdadır. Nitelikli mimarisine ve fabrika,n ilk binalar,ndan biri olmas,na rağmen tescillenmemiştir.

ekil 5.12. 1961 y,l,nda atölyeye ilave edilen kısım, gösteren vaziyet plan, (Aydın Efeler Belediyesi mar Ar ivi)

ekil 5.13. Yapı'nın 2014 y,l,nda alınmış rölovesine ait çizimler (Tarihin İnceleme Müdürlüğü Ar ivi)

ekil 5.13. (Devam). Yap,n,n 2014 y,l,nda al,nm, rölövesine ait çizimler (Tari n aat Müdürlü ü Ar ivi)

Plan olarak incelendi inde imalat atölyesinin marangozhane, mekanik atölye, dökümhane, kaynakhane, demirhane, modelhane, terbiye atölyesi gibi i levleri olan alanlar, bar,nd,rd, , görülmektedir. çerdi i i levler bak,m,ndan yo un bir ekilde , ,k ve do al hava almas, gereken yap,, kuzey ve güney cephede s,k bir pencere bo lu u düzenine sahiptir. Ayn, gerekçeyle çat,daki havaland,rma detay, iki noktada tekrar edilmi tir. Cephelerdeki pencere konfigürasyonu dönemin kamu binalar,nda da rastlanan bir ekildedir. Bina d, ar,dan bak,ld, ,nda

cumhuriyet dönemi sanayi yapıları, bünyesinde yer alan okul binalarıyla benzerlikler taşımaktadır. Yapıyı ilerleyen süreçlerde ihtiyaca yönelik olarak yapı, açık alanlar ve sundurmalar eklenmiştir.

Ekil 5.14. Malatya atölyesinin 2014'teki durumunu gösteren fotoğraflar (Yazarın kişisel arşivi)

Çizelge 5.5. Bina tanıtım föyü

DAR BINA TANITIM FÖYÜ	
Yapım yılı:	1953-1958
Proje:	Mehmet Kutluözen
Yapım tekniği:	Betonarme- beşik çat,
Revizyonlar:	çilerin girişine yönelik ana üretim binası, ile idari bina arasındaki geçi birimleri
Tescil durumu:	Tescilli

Ayd,n Tekstil Fabrikas,ın idari binas,, yerle kedeki dönemsel özellikleri en iyi yans,tan yap,lardan biridir. Öncü sanayi yap,lar,nda da gözlemlenen ve devletçi politikalar,n bir ifadesi olan idari binalar,n üretim birimlerine yak,n konumlanmalar,, burada da tekrarlanm, t,r. Özellikle giri alan,n,n kar ,s,nda ve bir meydana cephe vererek sergiledi i duru bak,m,ndan da ayn, dönemsel veriler do rulanmaktad,r. Kurulu unda üretim yap,s,yla daha zay,f bir fiziki temas, olan yönetim yap,s,n,n, bu temas alan, ilerleyen süreçlerde i çilerin giri ine yönelik olarak baz, ilavelerle geni lemi tir. Vaziyet plan,nda da okunabilen bu hacimsel art, , hizmet etti i i ç i giri i ve kontrolü i levleri bak,m,ndan devletçi politikalar,n bir ba ka yans,mas,d,r.

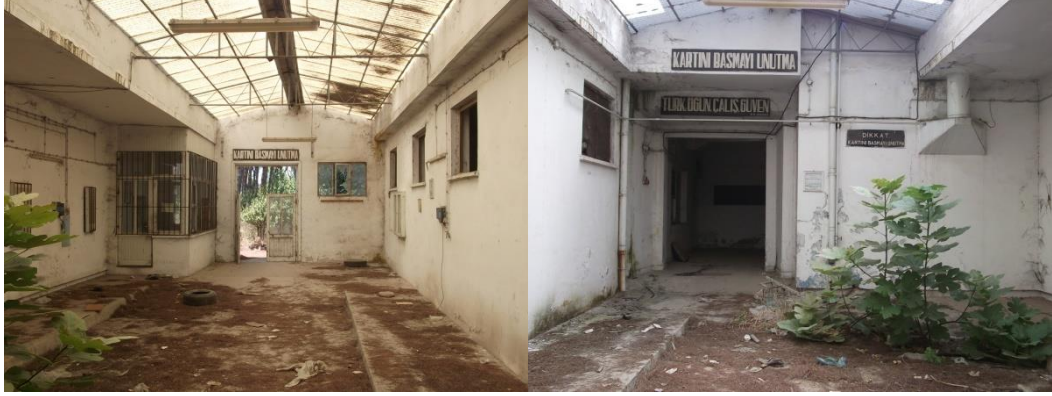

ekil 5.15. Ayd,n Tekstil Yerle kesinin idari bina (Yazar,n ki isel ar ivi)

Dönemin sanayi yap,lar, çerçevesinde Aslano luğun da tespitlerinde yer alan binalar,n purist hatlara sahip olu u, d, tan çerçeveler içindeki yal,n pencereler ve iyi detayland,rma Ayd,n Tekstil'in idari binas, için de söylenebilecek özellikler aras,ndad,r (Aslano lu, 2010, s:291).

Yap, iki katlı olup, lineer bir plan emas,na sahiptir. Simetrik bir düzene hizmet eden ana cephe, giri alan,nda ç,kma yaparak farklı,la ,r ve simetri merkezini vurgular. Bu farklı,la ma üst katta da devam ederek, giri alan, üzerinde bir balkona dönü ür. Bu yakla ,m ana cephenin kente yönelik olu u ve i ç iye ve kente hitap etme olgusunun dönemsel olarak da bir tekrar, niteliindedir. Yap,

modernist dili, formu ve organizasyonu bakımından öncü sanayi yerleşmelerinin idari binalarıyla oldukça büyük bir benzerlik içindedir.

ekil 5.16. İdari bina ile üretim binası arasındaki geçişin sağlanması, mekan, uyarı, tabelalar, ve mekânsal ilişkiler (Yazar, kişisel arşivi)

İdari bina yerleşimdeki en korunmuş yapıdır. Kuruluşundan bu yana varlığı ve sergilediği mimari nitelikler bakımından bu yapı, ilk olarak 28.11.2001 gün ve 10256 sayılı, ilerleyen süreçte 10.04.2002 gün ve 10562 sayılı, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları, Koruma Kurulu Kararı ile tescillenmiş durumdadır.

Çizelge 5.6. Giriş kapısının tanıtım föyü

GİRİŞ KAPISI TANITIM FÖYÜ	
Yapım yılı:	1955
Proje:	Mehmet Kutluözen
Yapım ekli:	Betonarme- teras çatı,
Revizyonlar:	Mağaza ve vitrin ilavesi (1961-Ziya Arsel) Satış reyonuna ilave (1983- Halil Erkul) Yardımla mağaza ilavesi (1974- Aykut Uysal ve Güven Aka)
Tescil durumu:	Sadece ilk yapılan alan tescillidir

Fabrikanın kuruluşundan bu yana mevcudiyetini koruyan ve bu özelliği bakımından günümüzde tescillenmiş durumda olan yerleşimdeki ana giriş, gerek

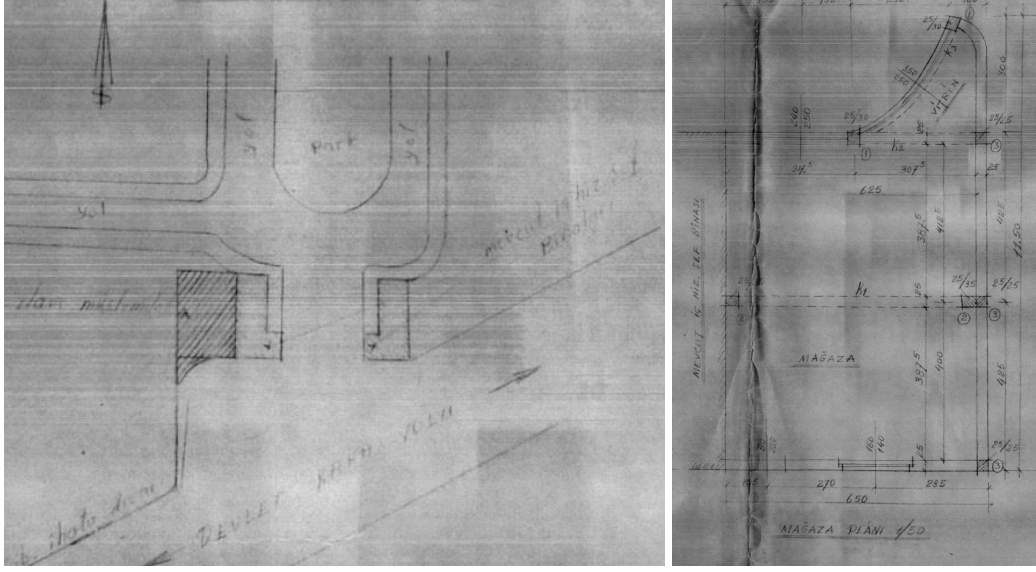
öncü sanayi yapılarındaki, gerekse dönemde, olduğu yerlerdeki gibi giriş mekânına verilen önemin gözlemlendiği bir örnektir. Genellikle bir ulaşım aksını, cephe veren ve yerle keyifle ilk iletişimin kurulduğu yerler olan giriş mekânları, mimarisi bakımından da belirgin bazı nitelikler sergilemektedir. Modern bir anlayışla ortaya konan mimari, Aydın Tekstil'in girişinde de Cumhuriyetin tanıtım amaçlı politikalarını izlerini yinelemektedir. Ayrıca yalın hatlarla, yatayda gelişen düzenleme ve giriş saçası, altında konumlanan saat dönemsel olarak bazı atıflar, gerçekleştirmeyi sürdürmektedir.

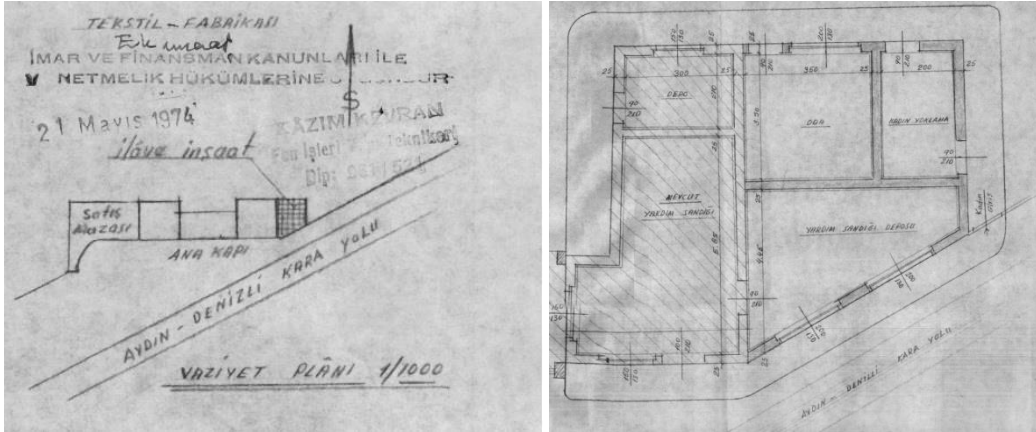
ekil 5.17. Aydın Tekstil ana giriş kapısı, sol kanatta satış maazası, ve sağ kanatta henüz tadilat gerçekleştirilmemiş haliyle yapı, ile görünümü (Anonim, 1973a),

ekil 5.18. Aydın Tekstil ana giriş kapısı, sol kanatta satış maazası, ve sağ kanatta yapı, maazası, ,n'nin tadilat geçirmemiş hali (Anonim, 1998)

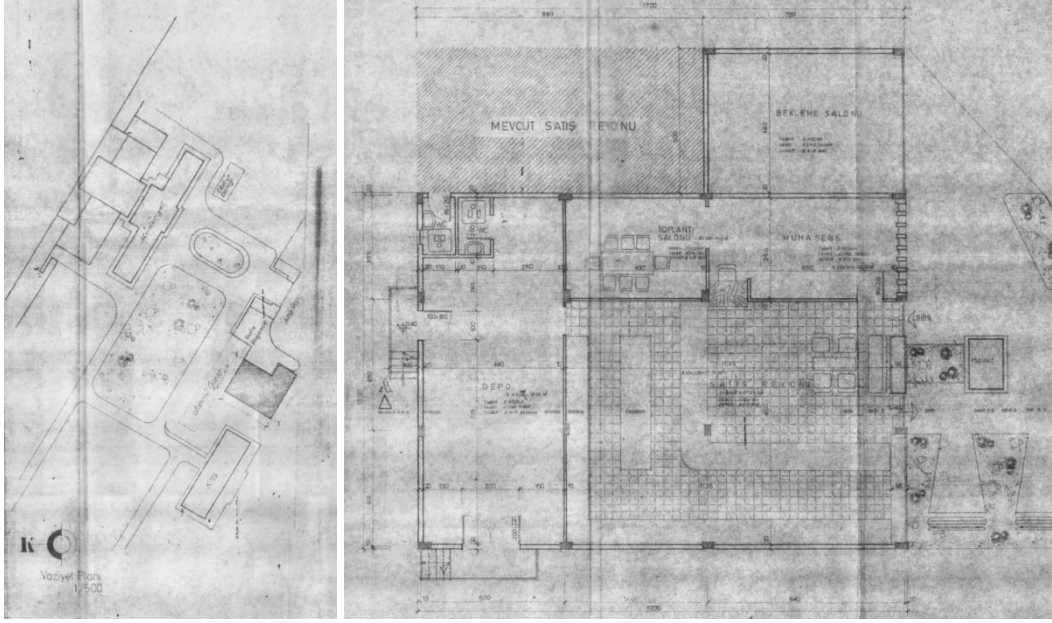
Simetrik bir düzen içerisindeki giriş kapısı, 1961'de gerçekleştirilen satış maazası, ilavesi ile asimetrik bir plan ve cephe sergilemeye başlamış, t.r. 1974 yılında ise giriş alanı, yapı, ,n'nin bulunduğu mekânın çitlerinin girişi amacıyla genişletilmesi sonucu karayoluna daha uzun bir cephe oluşturulmaya başlamış, t.r. En son revizyon ise 1984 yılında, bu kez satış reyonunun idari birimlerle birlikte daha kapsamlı, projelendirilmesiyle sonuçlanmış, t.r. Böylece giriş alanı, ekil 5.22'deki son halini almış, t.r.

ekil 5.19. 1961'de gerçekleştirilen ilave satış bölümünün vaziyet planı ve planı, (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

ekil 5.20. 1974'de gerçekleştirilen yardımla mağazanın ilavesinin vaziyet planı ve planı, (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

ekil 5.21. 1983'te gerçekleştirilen ilave satış bölümünün vaziyet planı ve planı, (Aydoğan Efeler Belediyesi Arşivi)

ekil 5.22. Ana giriş kapısının 2014'teki görünümü (Yazarın kişisel arşivi)

Çizelge 5.7. Yemekhane tanıtım föyü

YEMEKHANE BNASI TANITIM FÖYÜ		
Yapım yılı:	1956	
Proje:	Mehmet Kutluözen ve Ruven Doğan	
Yapım ekli:	Betonarme, kırma çatı,	
Revizyonlar:	Lokale kat ilavesi (1982, Aykut Uysal)	
Tescil durumu:	Sadece ilk yapılan kısım tescillidir	

Aydın Tekstil'deki en kapsamlı, sosyal birim yemekhane binasıdır. Yapı başlangıcında kantin olarak tabir edilmektedir. 1956 yılında Ankara'da Sümerbank'ın inşaat birimi tarafından onaylanan statik projesinde de bu şekilde anılmaktadır. Yapı, esasen yaklaşık olarak 500 kişilik kapasitesinde, yemek yenilen bir mekan olduğu için daha sonraları, yemekhane olarak adlandırılmıştır. Yapıda gerçekleştirilen tek revizyon 1982 yılında güney kanat üzerine yapılan kat ilavesidir. Bu ilaveyle birlikte yapıya 5 odalık bir misafirhane alanı ve üst kat restoranı dahil olmuştur (ekil 5.25).

ekil 5.23. Yemekhane binası, genel görünümü, (Ardoğan ve Karatosun, 2010)

Yapı, güney cephesinde yerle kenin en büyük süs havuzu yer almaktadır. Üzerinde geniş bir platform bulunan bu rekreatif alanda, düzenli etkinlikler ve açık hava organizasyonları düzenlenmektedir. Yemekhanenin iç hacmi de bu tip sosyal aktivitelere olanak tanıyan bir büyüklüktedir. Özellikle projeksiyon odası, buranın daha önce sinema salonu olarak da kullanıldığı, düzenli etkinlikler için uygundur.

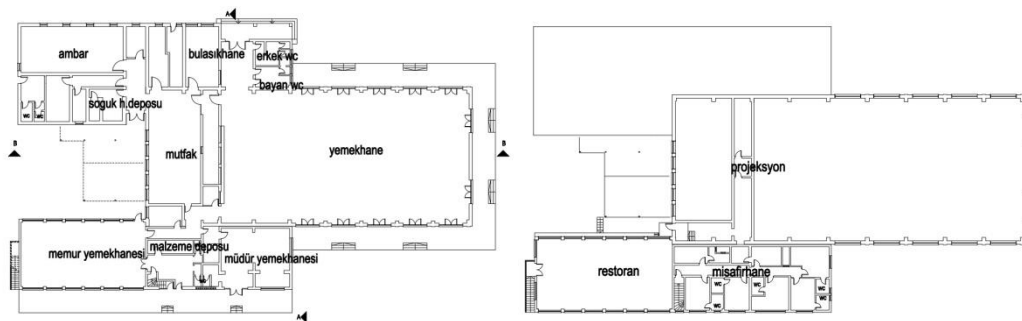

ekil 5.24. Yemekhane binasına ait foto raflar (Arıtan ve Karatosun,2010), (Tarihî Mülkiyet Arıvi) ve (Yazarın kişisel Arıvi)

Betonarme olarak tasarlanan strüktürel sistem yap,n,n en büyük hacmi olan ana yemek salonunda oldukça yal,n ve zarif bir duru sergilerken, geni aç,kl,klar, geçme ve yüksek mekânlar olu turmadaki çözüm aray, ,n,n malzeme kullan,m,yla idealize olmu halini ortaya koymaktad,r. Malzemenin do as,yla uyum ve fazla artikülasyona yönelmeme de modernle me olgusunun getirdi i tav,rlardand,r. levsel olarak sosyal aktivitelere mekan olmas, sebebiyle ana salon ve ikincil salonlar,n pencere aç,kl,klar, cephelerde s,k ve geni ölçülerde konfigüre edilmi tir. Bu durum ana salondan daha alçak olan yan birimlerde yatayl, a vurgu yapan bir etki yarat,rken, ana hacmi de orant,sal olarak daha belirgin k,lm, t,r.

Yap, mekânsal kurgu aç,s,ndan incelendi inde, d, ar,dan üçüncü boyutta okunabilen kütleli ayr,malar,n, i levsel olarak plan baz,nda da sürdü ü görülmektedir. Kuzeydeki kütle servis alanlar,na aitken, ana salon i çilerin yemek yedi i bir mekan olarak düzenlenmi tir. Altta varl, ,n, hissettiren bir hiyerar ik düzenleme ile güneydeki kütle memur ve müdür yemekhanesi olarak kullan,lm, t,r. Yemek yeme eylemini i çilerle, memur ve müdürlerin bir arada gerçekle tirmiyor olu lar, mekânsal örgüyü etkilemi durumdad,r. Bu, liberal politikalar,n bir yans,mas, olarak Cumhuriyet döneminin e itlikçi ve kucaklay,c, anlay, ,ndan biraz uzakla ,ld, ,n,n da göstergesidir.

Yap,ya sonradan eklenen kat, gerek i levsel olarak, gerekse hiyerar ik olarak mevcut de erlendirmelere pek uymayan bir niteliktedir. Buna ra men mimari dil aç,s,ndan yemekhanenin duru unu yakalam, ve uyumlu bir birliktelik ortaya koymu tur.

ekil 5.25. Yap,n,n 2014 y,l,nda al,nm, rölövesine ait çizimler (Tari n . Müd. Ar ivi)

ekil 5.25. (Devam) Yap,n,n 2014 y,l,nda al,nm, rölövesine ait çizimler (Tari n .Müd. Ar ivi)

Çizelge 5.8. Kre binası, tan,t,m föyü

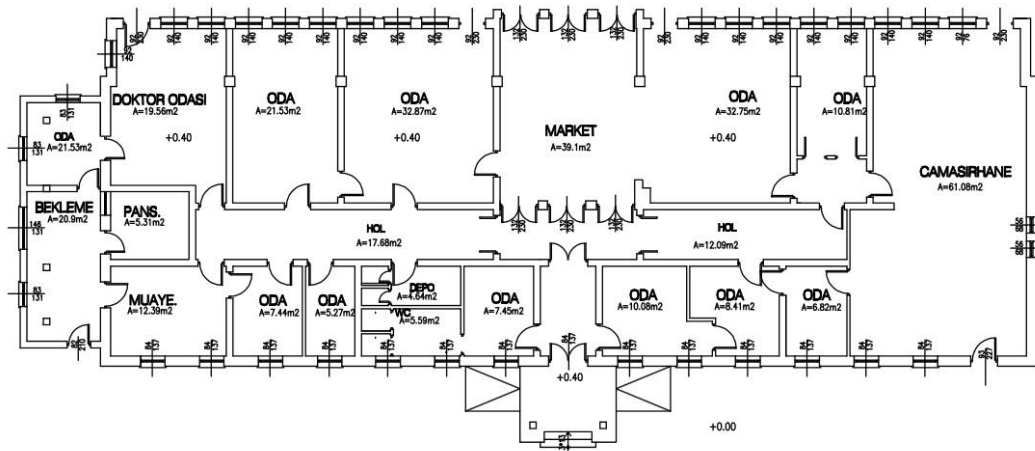
KRE BNASI TANITIM FÖYÜ		
Yap,m y,l,:	1955-1958	
Proje:	Mehmet Kutluözen	
Yap,m ekli:	Betonarme, k,rma çat,	
Revizyonlar:	Uzant,larla mekanlar,n geni letilmesi ve levsel de i iklikler	
Tescil durumu:	Yok	

Yerle kedeki ilk yap,lardan biri olan kre binası, fabrika alan,n güneyinde, ana giri teki meydana yak,n bir konuma sahiptir. Binan,n giri i kuzey cephesinde yer almaktadır. Ba lang,çta kre ve e itim birimi olarak kullan,lan bina, zaman içerisindeki dönü ümlerle bu i levlerini yitirmi tir. Fabrika kapanmadan önceki son durumu, market, çama ,rhane ve revirin yer ald, , karma i levli bir mekana i aret etmektedir (ekil 5.27).

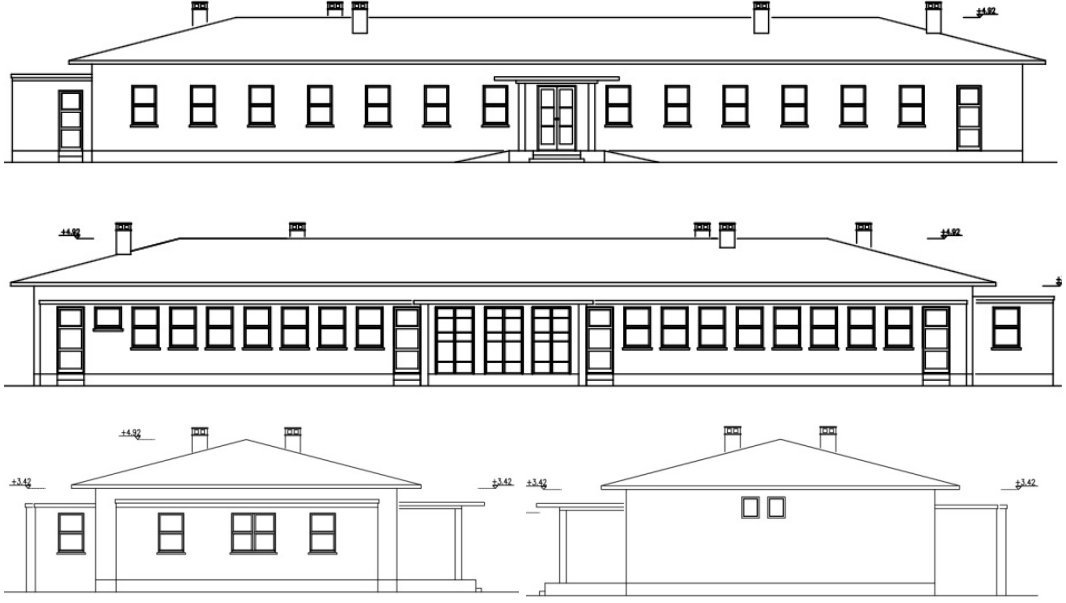

ekil 5.26. Kre in kuzey cephesine ait görünümler ,soldaki foto raf: yazar,n ki isel ar ivi, 2014; sa daki foto raf: (Ar,tan ve Karatosun, 2010)

Binan,n mimari anlamda yerle kedeki di er yap,lar gibi cephesel elemanlar,nda, aç,kl,kl,lar,nda ve detaylar,nda modernist dilin yal,n ifadelerini kulland, , söylenebilir. Linear bir plan emas,na sahip olan kre in kuzey cephesindeki giri alan, ve güney cephesindeki pencere düzenindeki farklı ma, simetrik bir tercihle tasarlanm, yap,n,n merkez noktas,n, belirleyen unsurlard,r. Bu simetri, daha sonra ihtiyaçlar do rultusunda eklenildi i dü ünülen do u cephesindeki odalarla ve güney cephesindeki uzant,larla yap,n,n her cephesinde sars,lm, t,r. Özellikle yap,lan ilavelerin mevcut çat, formunun d, nda kal, ,, asimetri yaratmalar, yan,nda, e retilik olu turmu tur. Bu durum yerle kede gerçeikle tirilen birçok ilave in aat,n aksine, eklenen birimlerin mevcut bina ile entegre olamad, , bir görüntü yaratm, t,r (ekil 5.27).

ekil 5.27. Kre binas,n,n 2014 y,l,na ait röleveleri (Tari n . Müd. Ar ivi)

ekil 5.27. (Devam) Kre binas,n,n 2014 y,l,na ait rölöveleri (Tari n . Müd. Ar ivi)

Çizelge 5.9. Bekar pavyonu tan,t,m föyü

BEKÂR PAVYONU TANITIM FÖYÜ	
Yap,m y,l,:	1955-1958
Proje:	Mehmet Kutluözen ve Sabahattin Ekbir
Yap,m ekli:	Betonarme, k,rma çat,
Revizyonlar:	lave in aat ile pavyonun geni letilmesi (1961, Mehmet Kutluözen ve Sabahattin Ekbir)
Tescil durumu:	Yok

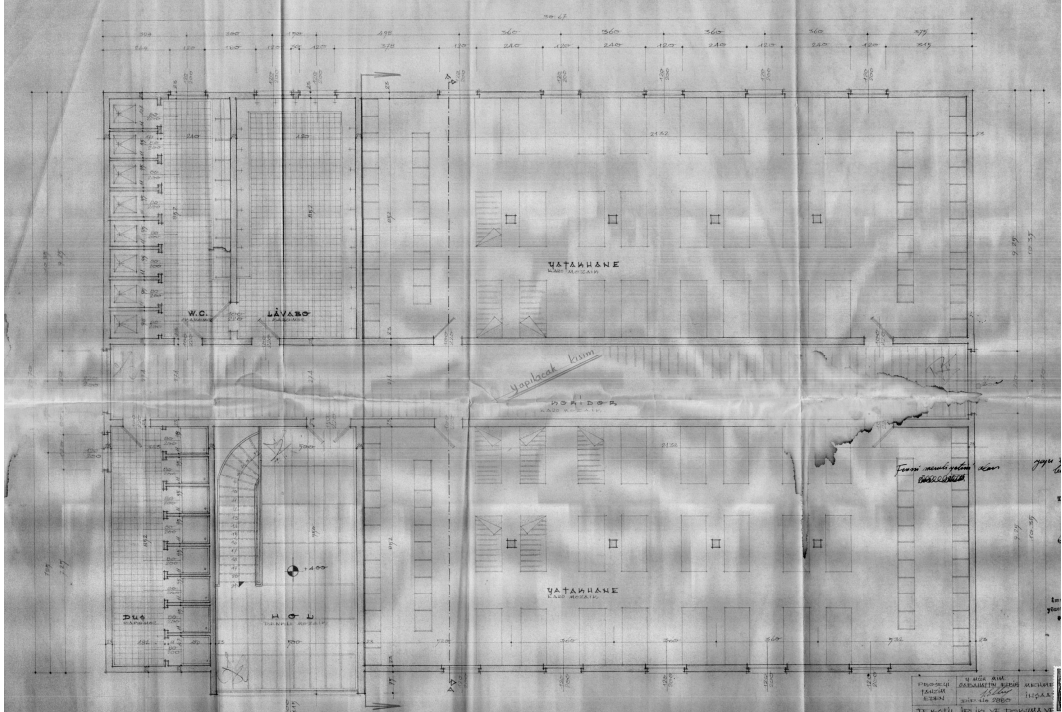
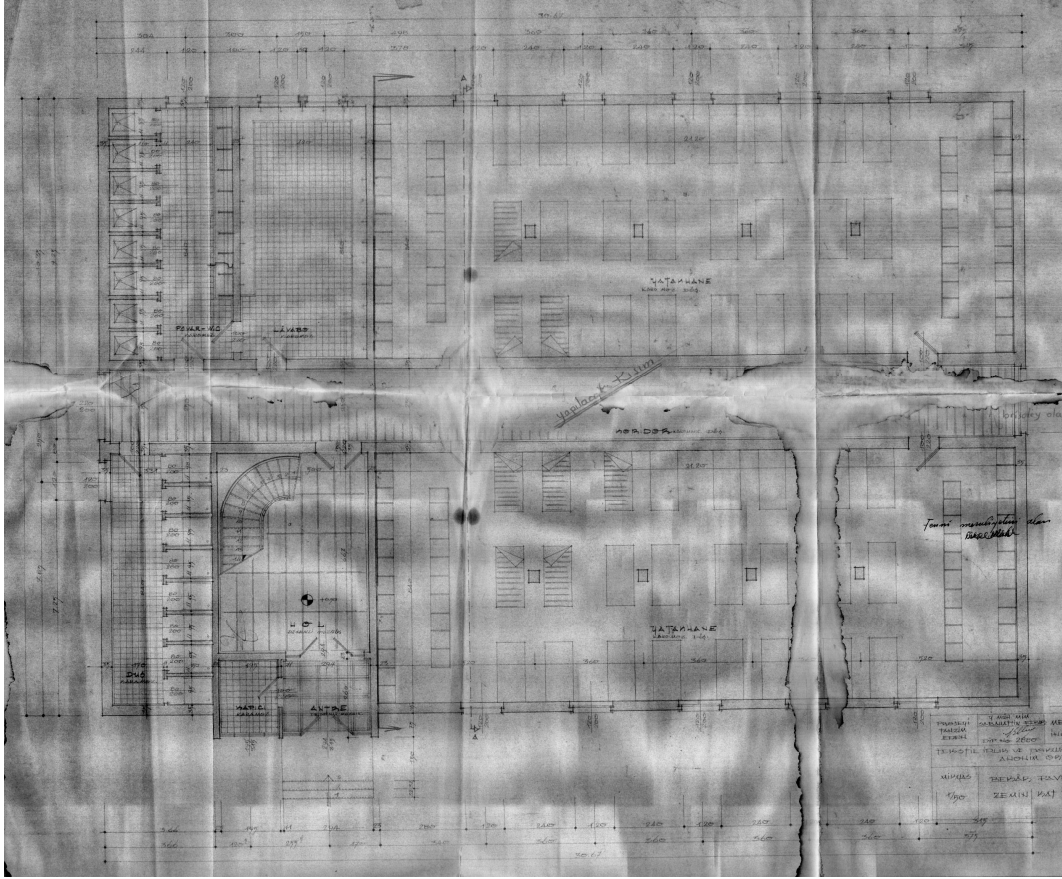
Ayd,n Tekstil yerle kesinin ilk binalar,ndan biri olan bekâr pavyonu, fabrika alan,n,n kuzey bat,s,nda yer almaktad,r. Konumu itibariyle üretim birimlerine yak,n, güneyde yer alan konaklama birimlerine uzak bir noktada bulunmaktad,r. Üretim birimleriyle olan fiziki konumu, pavyonu kullanan ve vardiyal, çal, an bekâr i çiler aç,s,ndan oldukça i levseidir.

Henüz ana üretim binasında herhangi bir ek birim planlanmadığı, bir dönemde, bekâr pavyonunun ilk yapımından yaklaşık 5 yıl sonra ciddi bir tadilatla genişletilmesi ilgi çekicidir. Bu durum mevcut üretim binasının devreye giren farklı birimlerinin ve üretimde yakaladığı başarı, sonucu yarattığı istihdamın göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir. 1961 yılına ait vaziyet planı, incelenerek yapıdaki ilavenin, mevcutun yarısından kadar bir alanda ve kütlede olduğu söylenebilir.

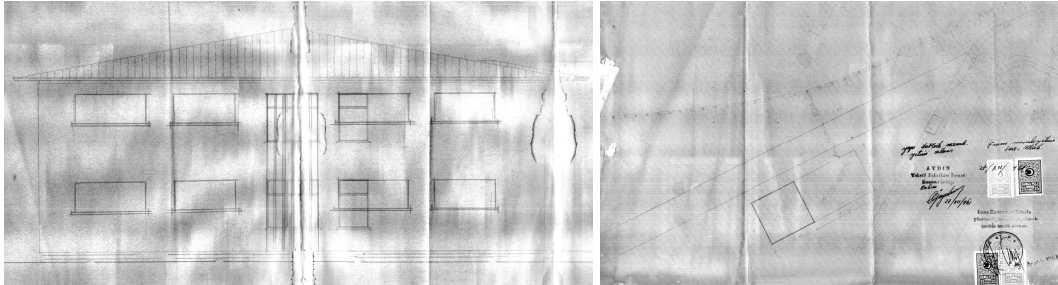
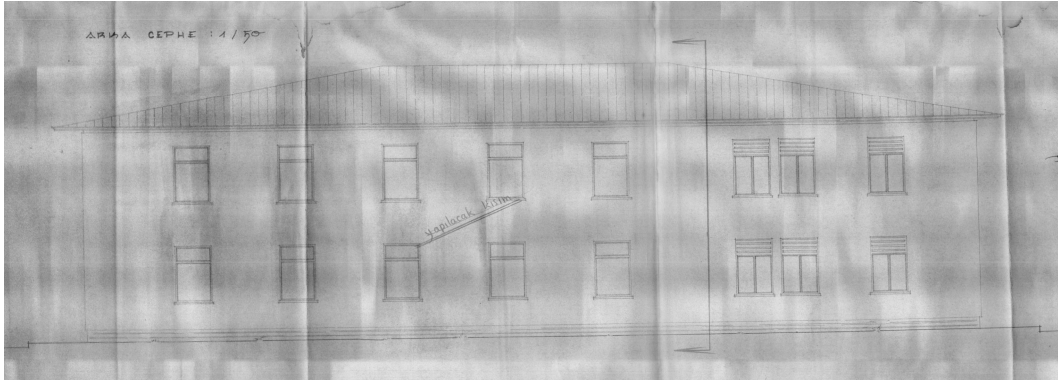
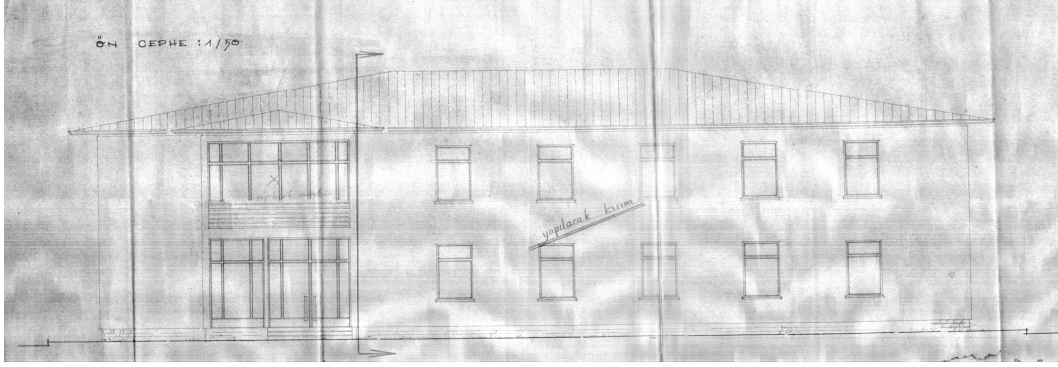
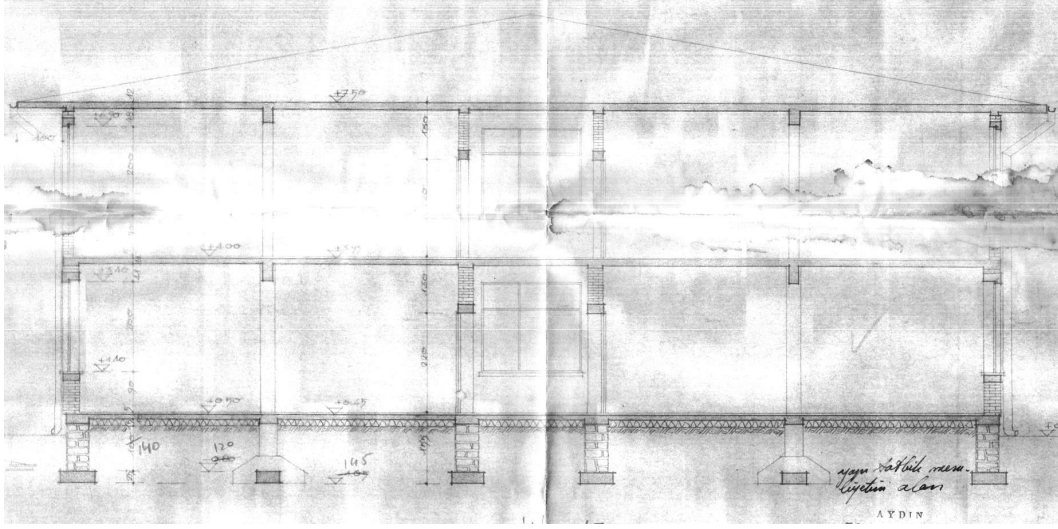

ekil 5.28. Bekar pavyonunun batı cephesindeki giriş alanını gösteren görünüm (Yazarın kişisel arşivi)

Detaylara inildiğinde pavyonun öncül yerleşimlerdeki lojman ve konaklama birimlerinde kullanılan düzenli ifadeleri kullandığı görülmektedir. Özellikle girişte, üzerindeki merdiven kovanın aydınlatan boşluklu dikey elemanların aynı zamanda dönem apartman yapılarında da tekrarlanan bir detaydır. Yerleşimdeki çoğu binada kullanılan simetri unsuru Bekar pavyonunun giriş cephesinde de yinelenmiştir. Bu tip örneklerin konaklama birimi olmasına rağmen, binalara kamusal nitelik kazandırdığı düşünülmektedir. Bu durum, devletçi politikalarla oluşturulan yapıların sergilediği ortak özelliklerden biri olarak yorumlanabilir. Öncül yerleşimlerin bir uzantısı, konumundaki Aydın Tekstil'de de aynı tutumdan vazgeçilmeyerek cephe tasarımı, hissiyatı verecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Planlamasında ise uyku, giyinme, yemek birimlerinin dolaşım alanlarıyla birlikte hiyerarşik çözümü içeren mekansal bir yapı söz konusudur. Burada uyku hacimlerinin çok sayıda kişinin kullanımını için tasarlanması, pavyonda kolektif bir yaşam öngörüldüğüünü göstermektedir.

ekil 5.29. Bekar pavyonuna ait zemin kat ve 1. Kat planlar, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)

ekil 5.30. Bekar pavyonuna ait çizimler (Ayдын Efeler Belediyesi Ar ivi)

Çizelge 5.10. Memur lojmanlar, tan,t,m föyü

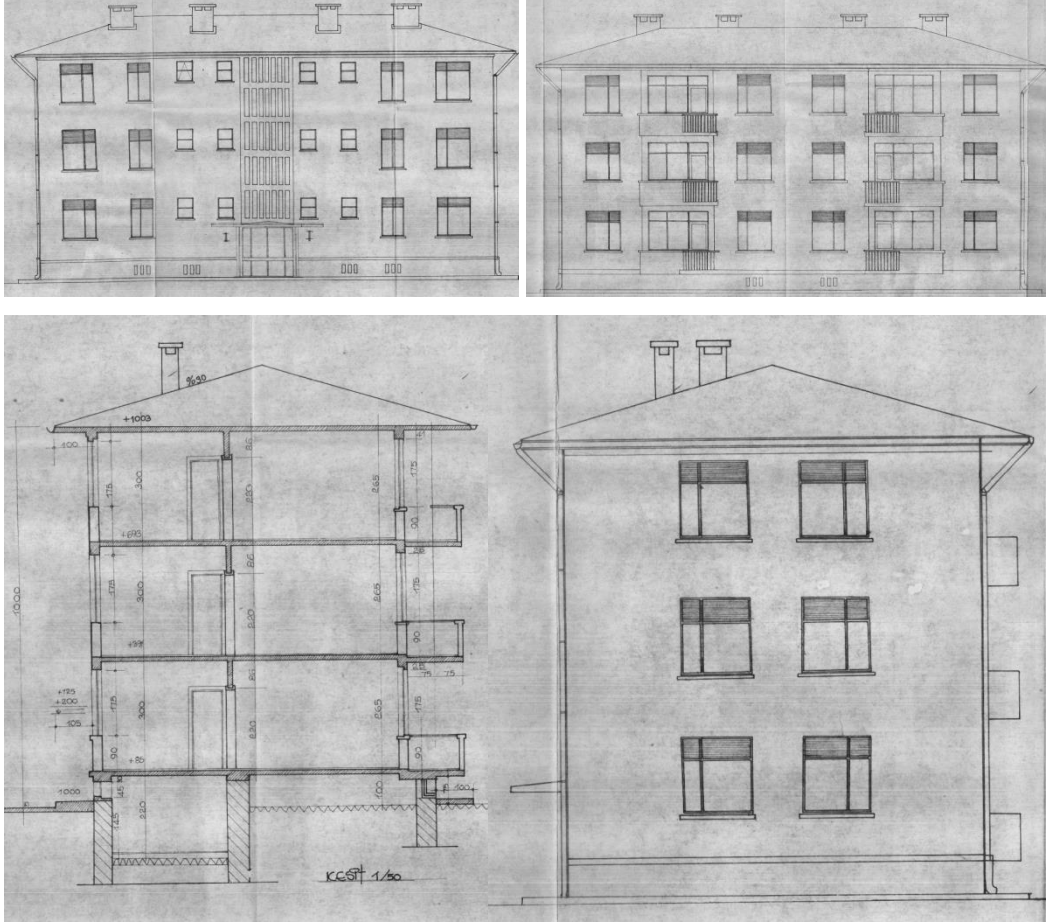
MEMUR LOJMANLARI TANITIM FÖYÜ	
Yap,m y,l,: 1955	
Proje: Aykut Uysal	
Yap,m ekli: Betonarme, be ik çat,	
Revizyonlar: Mevcut 2 adet lojmana, ayn, ekilde ilave 3. Bir lojman(1973, Aykut Uysal)	
Tescil durumu: Yok	

Yerle kenin asal yap,lar,ndan olan memur lojmanlar,, ba lang,çta birbirinin ayn, 2 adet bina eklinde, her binada 3 kat ve 6 daire bulunacak biçimde tasarlanm, t,r. Yap,m,lar,ndan 18 y,l sonra, 1973te bu binalara bir üçüncüsü, yerle kenin en bat,s,nda kalacak ekilde ilave edilmi tir. Kazan dairesinden sonra, yerle kedeki en yüksek binalar, olu turan lojmanlar, Denizli-Ayd,n Karayoluna oldukça yak,n bir konumda, yola paralel bir duru sergilemektedirler. Bu konumun, modern ya am, ve mekânlar,n, kentliye tan,tma olgusunun devam,n, i aret eden bir tutumun ürünü oldu u dü ünülmektedir.

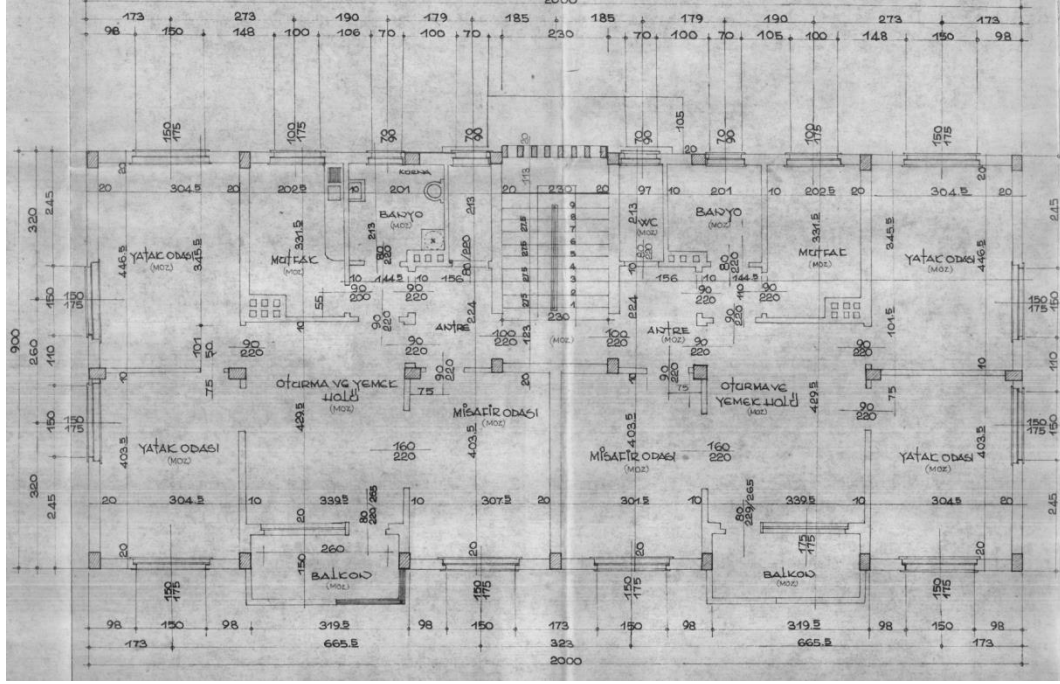

ekil 5.31. Memur lojmanlar,na ait görünüm (Yazar,n ki isel ar ivi)

Cepesinde dönemsel elemanlar, barındıran lojmanlar, yapı dili olarak yerlekedeki bekar pavyonuyla da ortak noktalara sahiptir. Pencere dizilimi ve merdiven kovanın, örtün bozuklu dikey elemanlar bunlara örnek gösterilebilir. Ayrıca genel cephe konfigürasyonu, sergilediği yalnızca detaylarla yerlekenin tümündeki yapılarla paralel bir tasarıma sahiptir.

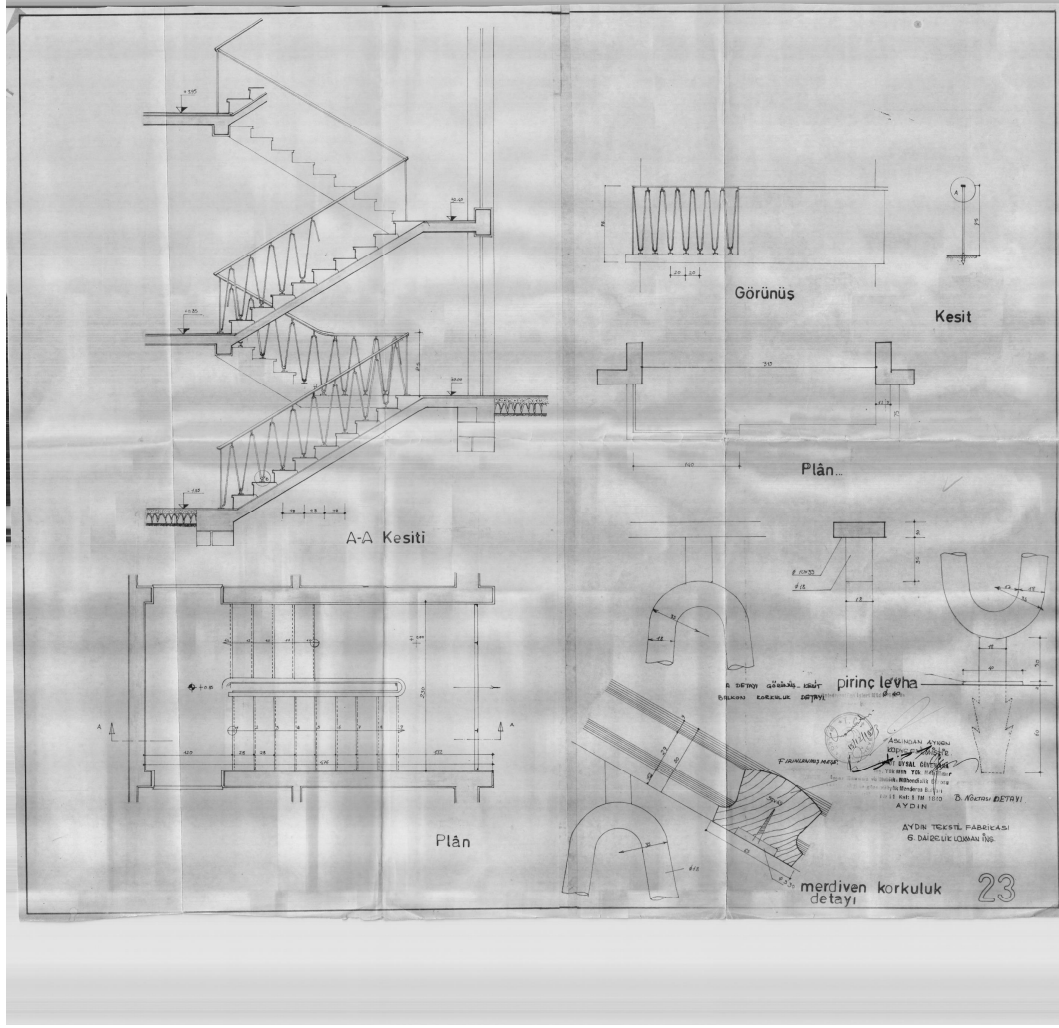
ekil 5.32. Memur lojmanlar, görünü ve kesitler (Aydın Efeler Belediyesi Arivi)

ekil 5.33. Memur lojmanlar,na ait kat plan, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)

Plan olarak incelendi inde, lojman yap,lar,nda çok s,k rastlanan, oturma alan,ndan uyku alanlar,na geçi emas,, Ayd,n Tekstiløde de görölmektedir. Bu bak,mndan, 1955øte yap,lan bu binalar,n, plan baz,nda da Cumhuriyet dönemi konut mekânsall, yla paralellikler ta ,d, , söylenebilir. Ayr,ca bu dönem konutlar,n,n genel özelli i di er mekanlar,n sofa gibi davranan geni bir hole aç,lmas,d,r. Günlük oturman,n yer ald, , bu mekanda soba ile ,s,n,l,yor olmas,, di er mekanlar,n buraya aç,larak ,s,dan faydalanmalar,n, sa lamaktad,r (Üstün, 2011, s:59). Giri alan,nda toplanan ya am alanlar, bir hol etraf,nda dizilmi lerdir. Bu da i levlere göre da ,l,m gösteren daha özelle mi mekânlar,n olu umuna ait bir ba lang,ç olu turmaktad,r.

Sanayi yerle kelerinin genel niteli i olarak belirtilen iyi detayland,rma, bu yap,da da görölmektedir. Bu özellik, merdiven korkuluklar,ndan, balkon detaylar,na pek çok elemanda takip edilmektedir (ekil 5.34).

ekil 5.34. Memur lojmanlar, merdiven detay, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)

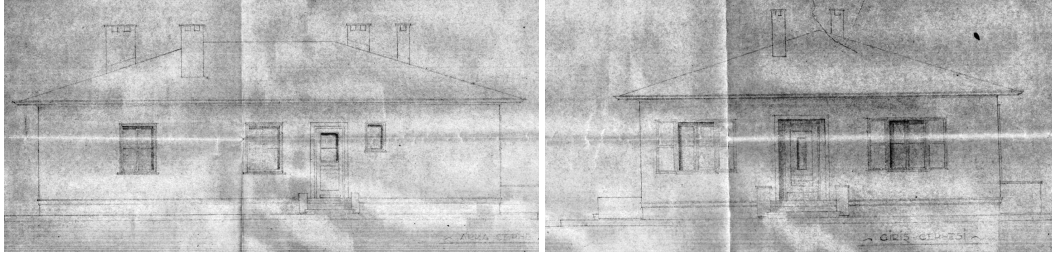
Çizelge 5.11. Mühendis evi tan,t,m föyü

MÜHENDİS EV TANITIM FÖYÜ	
Yap,m y,l,:	1955
Proje:	---
Yap,m ekli:	Betonarme, be ik çat,
Revizyonlar:	---
Tescil durumu:	Yok

Mühendis evi di er konaklama birimleri gibi yerle kenin kurulu undan bu yana var olan bir yap,d,r. Lojmanlar,n hizas,nda yerle kenin bat,s,nda ve karayoluna paralel bir konuma sahiptir. Tek katlı, olan yap,n,n bodrum katta belirli kullan,mlara yönelik mekanlar, vard,r. ki giri i bulunan mühendis evinde, ana giri bat, cephesinde, servis giri i ise kuzey cephesinde yer almaktadır. Binan,n kuzey d, ndaki tüm cephelerinde simetrik bir konfigürasyon mevcuttur. Bo luklar,n dizilimi yal,n ve nettir. Güney cephede yer alan teras yerle kedeki ye il dokunun olu turdu u alana bakmaktadır. Bu alan karayolu ile konut birimi aras,nda bir tampon görevi de görmektedir.

ekil 5.35. Mühendis evinden görünüm (Yazar,n ki isel ar ivi)

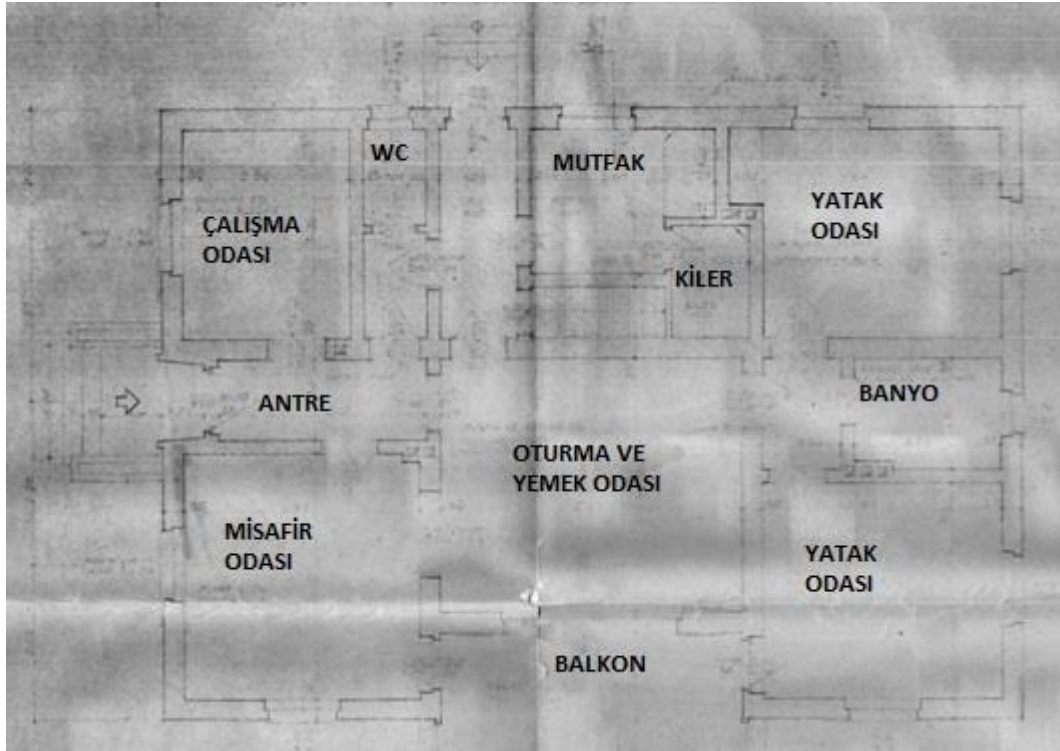

ekil 5.36. Mühendis evi cephe çizimleri (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)

Plan incelendi inde bodrum katta yer alan servis mekanlar, ve üst kattaki ya am alanlar,n,n dikey da ,l,m, gözlemlenmektedir. Bodrum katta kömürlük, depo ve çama ,rhane gibi i levler bulunurken, zemin katta ya am, yeme-içe, uyku, ,slak mekanlar ve çal, ma mekanlar, bulunmaktadır. Dönemsel verilerden farklı olarak özelle en çal, ma odas,, tek konut olarak tasarlanan mühendis evi kullan,c,s,n,n fabrika aç,s,ndan önemli bir konumda oldu unu dü ündürtmektedir.

Bu konumun gere i olarak konut ierisinde de bir al, ma mekân, ba tan öngörölmü tür.

Bir di er dikkat çeken özellik ise mekânlar, n sofa niteli indeki ortak bir alana aç, l, yor olmalar, n, n yan, nda, sofaya ula , lan hol görevindeki alanlara da aç, lmalar, d, r. Misafir odası, bu ekilde hem oturma alan, na hem de hole aç, lan kap, lara sahiptir. Wc ise iki hol ile benzer ekilde ili ki içindedir. Mekânlar aras, bu ak, kanl, k, kompartmantalize olmu , ihtiyaç halinde özelle ebilen ve mahrem alandan kopar, labilen bir mekânsall, , da beraberinde getirmi tir. Nedeni bilinmemekle birlikte, kullan, c, profili ve konutta yer alan al, ma odası, n, n varl, ,, bu gibi bir mekânsal kurgunun al, ma eylemi ekseninde ekillenen bir ya am biçiminden kaynakland, , n, dü ündürmektedir.

ekil 5.37. Mühendis evi plan, (Ayd, n Efeler Belediyesi Ar ivi)

Çizelge 5.12. Müdür evi tanıtım föyü

MÜDÜR EV TANITIM FÖYÜ		
Yapım yılı:	1955	
Proje:	---	
Yapım ekli:	Betonarme, beşik çat,	
Revizyonlar:	---	
Tescil durumu:	Yok	

Müdür evi yerleşimdeki ilk yapıdır. Nitelikleri ve ölçüleri bakımından dikkat çekici bir yapıdır. Diğer konaklama birimleri gibi müdür evi de yerleşimin batı, kuzeyinde, onlarla aynı sıradaki ve üretim mekânlarındaki yerlerinden daha yakın bir konumda yer almaktadır. Konumu ve ölçüleri açısından barınma birimleri arasındaki hiyerarşik bir düzeni ifade etmektedir. Çok katlı olan ana yapıya, tek katlı bir kütle saptanmış durumdadır. Bu kütlelerin konutta hizmet amaçlı bulunan çalınalara yönelik olduğu düşünülmektedir. Müdür evi cephe dili açısından dönemsel birçok unsuru içermektedir. Dikey bölümlü elemanlar gerek batı, cephesinde, gerekse balkonlarda tekrarlanmış, tır. Pencere ve kapı bölümler, dönemin net ve yalın hatlarıyla cephelerde yer almış, tır. Yapının balkonları ve bahçe ile ilişkili sağlayan teras alanları, güney cephesinde bulunmaktadır.

ekil 5.38. Müdür evini gösteren foto raflar (Yazar,n ki isel ar ivi)

5.3. Ayd,n Tekstil Yerle kesinin Kentsel Aç,dan ncelenmesi

Kent merkezindeki ilk ve en önemli sanayi yap,s, olan Ayd,n Tekstil Fabrikas, kuruldu u 1950đi y,llarda ve sonras,nda kente direkt ve dolayl, olmak üzere fiziksel ve sosyal etkilerde bulunmu tur.

Geçerlili ini günümüzde de koruyan en direkt ve görünür fiziki etki yerle kenin kent ölçe inde kaplad, , aland,r. Bu durum ayn, zamanda cumhuriyet dönemi sanayi yap,lar,n,n da genel bir özelli idir. Farkl, tarihlerdeki hava

foto raflar, incelendi inde tekstil yerle kesi kent plan,nda fark edilir bir kütle olarak göze çarpmaktadır.

Kuruldu u y,llarda yerle imin seyrek oldu u kentin do u hatt,nda yer alan yerle ke zaman içerisinde fabrika varl, ,n,n ba , çekti i etkiler silsilesiyle kent dokusu içerisinde daha fazla kalm, t,r. Aydın Tekstil'in etkileriyle birlikte kentteki nüfus art, ,, imar planlar,nda al,nan kararlar, konut sto undaki yetersizlikler ve kentin tar,msal kimli i gibi faktörler de dokunun bu yönde geli mesinde ve kentin fiziki örgütlenmesinde belirleyici olmu tur.

Özellikle nüfus art, ,ndaki istatistiki bilgiler incelendi inde Tekstil fabrikas,n,n kenti ne denli ekillendirdi i ortaya ç,kmaktadır (Çizelge 5.13).

Çizelge 5.13. Aydın ilinin 1935-1970 y,llar, aras,nda genel nüfus say,malar,nda olu an kent merkezi ve köy nüfuslar,n, gösteren tablo. (Türkiye istatistik Kurumun'dan elde edilen bilgilerle düzenlenmi tir.)

YILI	L ADI	LÇE ADI	TOPLAM	EH R	KÖY	MERKEZDEK NÜFUS ARTI HIZI *	TOPLAM NÜFUS ARTI HIZI *
1935	AYDIN	MERKEZ	92.988	15.086	77.902		
1940	AYDIN	MERKEZ	99.819	17.732	82.087	23,5	14,2
1945	AYDIN	MERKEZ	105.155	18.504	86.651	20,8	10,4
1950	AYDIN	MERKEZ	75.100	20.161	54.939	21,7	-67,3
1955	AYDIN	MERKEZ	89.877	27.391	62.486	27,1	35,9
1960	AYDIN	MERKEZ	105.027	35.527	69.500	25,9	31,2
1965	AYDIN	MERKEZ	123.322	43.483	79.839	24,4	32,1
1970	AYDIN	MERKEZ	135.208	50.566	84.642	23,0	18,4

* Yıllık nüfus artı hızı: ki saym tarihi arasındaki dönemde her 1000 nüfus için yıllık artan nüfustür. Yıllık nüfus artı hızı, do al artı ba nıtı ile hesaplanmaktadır;

Tabloda görüldü ü üzere gerek kent merkezindeki gerekse il genelindeki nüfus artı hızı, 1950-1960 aral, ,nda hissedilir bir ekilde ç,k, sergilemi tir. Bahsi geçen zaman dilimi fabrikas,n kurulu unu ve aktif bir biçimde i letmeye geçmesini de içeren bir aral,kt,r.

Bu art, ta, belli bir süreci ayn, dönemlerde gerçekleşen Balkanlardan gelen göç dalgası, da etkili oldu. Ancak bu şekilde kente yerleşen nüfusun 1922-1954 yılları arasında çeşitli tarihlerde olmak üzere yaklaşık olarak 5.000 civarında olduğu bilinmektedir. Özellikle 1953 yılı, kente gelen göçmenlerin kentin fiziki dokusuna etki ettiği önemli bir yıldır. 1953'te göçmenler için 500 adet konut inşa edilmiştir (Aydın Gazetesi, 16 Ocak 1953'ten aktaran Uzun, 2003, s:52). Bu konutlar Tekstil yerleşkesinin kuzey bölümünde yer alan Orta Mahallesi sınırları, içindeki İncabaşı semti ile o döneme kadar imara açılmayan Denizli-Aydın karayolunun güney kısmındaki Tellidede semtinde yapılmıştır (Aydın Gazetesi, 20-27 Şubat 1953'ten aktaran Uzun, 2003, s:52).

ekil 5.39. Aydın kentine ait 1954 hava fotosu ve fabrika kurulmadan bir yıl öncesine ait kentsel veriler (Harita Genel Komutanı, .)

ekil 5.40. Aydin kentine ait 1958 hava fotosu ve fabrikaların kurulduğu ilk yıllar (Aydin Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Kentteki sanayi olu umlar, iç göçlerle gelen nüfusun bu i yerleri çevresinde ve ehrin güneybat, kesimlerinde yo unla mas,nda etkili olmu tur. Belirtilen alanlarda göçle gelen nüfusun yo unla mas,nda buradaki arazi fiyatlar,n,n daha dü ük olmas,n,n yan,nda, önceden göç eden nüfusun da bu alanlara yerle meleri nedeniyle akrabal,k ili kileri de önemli rol oynam, t,r. Böylece ehrin güneyinde ba ta Tellidede çevresi olmak üzere hem nüfus aç,s,ndan hem de alan aç,s,ndan büyümesi giderek muhtarlık hizmetlerini güçle tirmi tir. Bu nedenle Denizli-Ayd,n devlet kara yolunun güneybat,s,nda 1967 y,l,nda Osman Yozgatlı, ad,nda yeni bir mahalle kurulmu tur (Yeni K,roba Gazetesi, 19 Ocak 1967'den aktaran U ur,2003).

Yeni kurulan Osman Yozgatlı, Mahallesi Ayd,n Tekstile ait yap, kooperatifi taraf,ndan fabrikaya yak,nl, , aç,s,ndan i çilere konut in a etmek için uygun bulunmu tur. Bu tip bir giri imle kentin güneyindeki doku yo unla m, t,r. 1967 y,l,nda yap,lmas, yönünde ad,malar at,lan konutlara dair ayn, seneye ait il y,ll, ,nda u sat,rlara yer verilmi tir (Anonim, 1967, s:277):

öMemur ve i çiler taraf,ndan kurulmu olan Yap, kooperatifi, fabrikan,n güney yönünde ortaklar,na arsa sa lam, olup, bu arsalar üzerine modern ekilde konutlar,n yap,lmas, için gerekli çal, malarda bulunulmaktad,r.ö

Bahsedilen konutlar için gerçekleştirilen ihale 24 Nisan 1967'de Milliyet gazetesinde ilan edilmi tir (Ek-11). landa projenin tek katlı, münferit 55 adet i çi konutundan olu aca , belirtilmektedir. Projesi mühendis mimar Adnan Özkul taraf,ndan çizilen ve 24.11.1965 tarihinde Ayd,n Belediyesi mar birimi taraf,ndan onaylanan bu konutlar,n 1970 ba lar,nda tamamlandı, , dü ünülmektedir.

Fabrika kuruldu u senelerde mevcut dokuyu olu turan bu konutlar 1954 hava foto raf,nda da görülebilmektedir. Fabrikan,n kuzeyindeki bu seyrek konut dokusu, 1960'dar,n sonundan itibaren bu sefer fabrikan,n ve bat,s,nda olu turulan küçük sanayi sitesinin etkisi ile s,kla arak yerle keyi çevrelemeye ba lam, t,r (ekil 5.41).

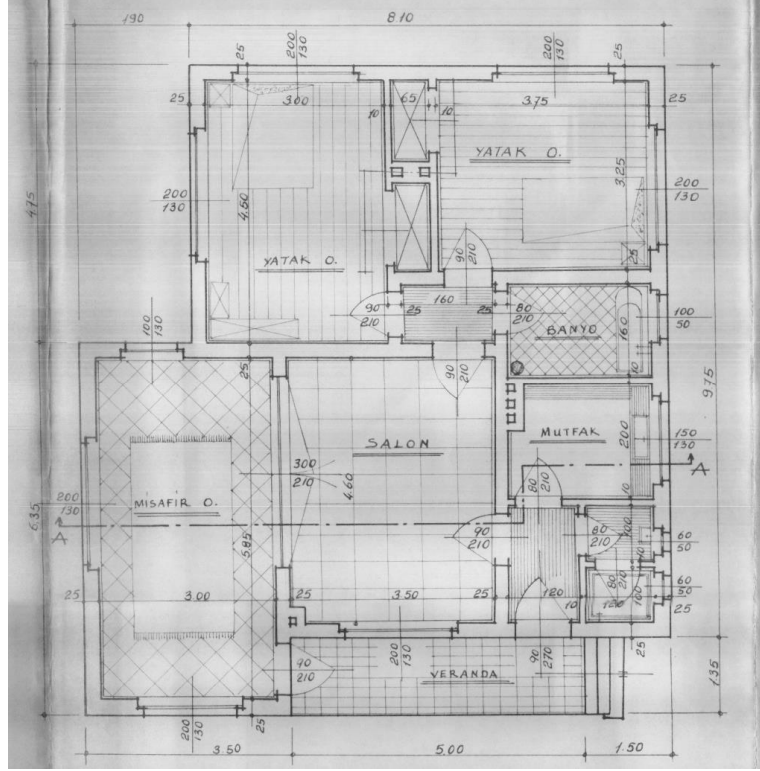
ekil 5.41. Aydın kentine ait 1972 hava fotoğrafında içi konutlar, ve Aydın Tekstil Yerleşimi (Harita Genel Komutanlığı tarafından elde edilen hava fotoğrafı, yeniden düzenlenmiştir)

55 adet konutun kentin küçük sanayi sitesi ve en büyük sanayi yapısı olan tekstil fabrikası ile ilgili kisi 1971 hava fotosunda görülebilmektedir.

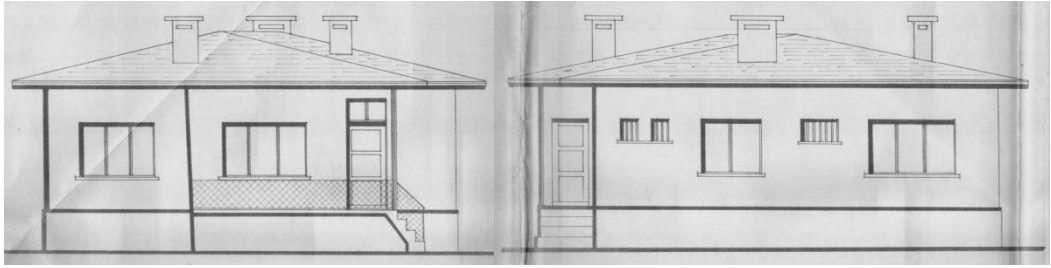
Yapılar plan ve cephe örgütlenmesi bakımından dönemin işçi konutları ve lojman tipolojisiyle büyük oranda örtülmektedir. Genel itibarıyla da dönemsel olarak gözlemlenen sadelik ve modern yaşam, çalınanlara sunan mekânsal dizilimler planda ve cephelerde okunabilmektedir. Yalın pencere ve balkon detayları, lineer korkuluklar bir diğer dönemsel özellik olarak aktarılabilir. Ayrıca bahçeli bir düzene sahip olan bu konutların işçinin konforunu ve aile bütünlüğünü dünlendirmesi açısından 1950 öncesi sosyal politikaların izlerini taşıdığı söylenebilir.

ekil 5.42. işçi konutları, (Anonim, 1973a, s:226)

ekil 5.43. ç i konutlar, plan, (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)

ekil 5.44. ç i konutlar,na ait cephe çizimleri (Ayd,n Efeler Belediyesi Ar ivi)

Günümüzde mevcudiyetini koruyan bu yapılar ve oluşturduları mahalle, binalarda meydana gelen köklü değişimler sonucu kimliğini yitirmiş durumda olsa da arada yakalanan birkaç korunmuş konut dönemin izlerini taşımaya devam etmektedir. Bu nedenle edildikten itibaren hava foto raflarında aynı şekilde gözlenebilen ç i konutlar, yapıların kat ilaveleri ve yıkılmaları sonucu, ilk halleri ve imdiki halleri karşılaştığında, üçüncü boyutta oldukça farklı bir etki yaratmaktadır. Bu durum 1973 yılındaki foto raflarından itibaren 2014 yılında çekilmiş foto raflarla karşılaştırıldığında daha net ortaya çıkmaktadır. (ekil 5.42 ve ekil 5.45).

ekil 5.45. ç i konutlar,n,n 2014 y,l,na ait ekil 5.42ødekiaç,dan çekilmi foto raf, (Yazar,n ki isel ar ivi)

ekil 5.46. ç i konutlar,n,n 2014 y,l,na ait foto raflar, (Yazar,n ki isel ar ivi)

Fabrikan,n kentte olu turdu u bu etkiler sonucunda, yerle ke içerisinde de de i iklikler ya anm, , yerle kede yap,m faaliyetleri ve çe itli ilaveler gerçekte tirilmi tir. Bunlardan özellikle 1975 ve 1983øte ana üretim birimine yap,lan ek apre ve dokuma tesislerinin istihdam, artt,r,c, etkileri kentte de yans,malar,n, bulmu tur. Dolays,yla kentin güney kesimindeki konut yo unlu unda giderek art, ya anm, t,r (ekil 5.47).

ekil 5.47. Ayd,n kentine ait 1993 hava fotosu (Harita Genel Komutanl, ,ından elde edilen hava foto raf, yeniden düzenlenmi tir)

Fabrikan,n gerileme sürecine girdi i 2000di y,llarda, kente olan etkileri de azalmaya ba lam, t,r. Kentte etkin bir üretim ve istihdam alan, olmaktan ç,k,p at,l bir konuma gelen Ayd,n Tekstil Yerle kesii, kentliye sundu u sosyal imkânlar, da beraberinde götürmü tür. Dolay,s,yla Ayd,n, Tekstil fabrikas,n,n etkisi d, ,nda farklı dinamiklerle ekilenen kentsel bir geli im sergilemi tir (ekil 5.48).

ekil 5.48. Aydın kentine ait 2009 hava fotosu (Harita Genel Komutanlığı tarafından elde edilen hava fotoğrafı, yeniden düzenlenmiştir)

5.4. Aydın Tekstil Yerleşkesinin Cumhuriyet Dönemi Sanayileşme ve Modernleşmesi Açısından İncelenmesi

Aydın Tekstil Yerleşkesi, Cumhuriyet dönemi sanayileşme ve modernleşme kapsamında fikir bazında birçok ortak özellik paylaşmaktadır. Bu bakımdan modernleşme politikaları, izlerini taşıyan Aydın Tekstil Fabrikası'nın kente ticari ve ekonomik alanlardaki etkisi yanında sosyal olarak da etkileri vardır. Bu etkiler, kent, yerleşke ve bina ölçeğinde olmak üzere fiziki doku üzerinden, sosyal ölçekte etkiler olmak üzere kaynaklar üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu bakımdan tezin 3.3. bölümünde yer alan Cumhuriyet dönemi sanayi yapıları'nın genel özelliklerini içeren kısım ve Aydın Tekstil'in niteliklerinin aktarıldığı, 5. bölüm, yerleşkenin kurdukları ilişkilerin boyutunu belirlemek açısından oldukça önem kazanmaktadır. Bu sebeple, Arıtan, Aslanolu, Cengizkan Doğan, Öktem, ve Zeybekoğlu'nun konu üzerindeki çalışmaları, elde edilen bilgiler maddeleştirilerek Cumhuriyet Dönemi sanayi yerleşkelerinin genel niteliklerinin dökümü yapılmaya çalışılmıştır. Bu döküm, Aydın Tekstil'in paylaştığı ve farklı olduğu noktalarla birlikte tablolarla (Çizelge 5.14).

Yerleşkenin ayrıca daha detaylı ele alınması gereken özelliklerine aşağıda değinilecektir. Bu özellikler Aydın Tekstil'in modernleşme kapsamında kentliye sunduğu olanaklar içermektedir. Örneğin 1967 Aydın il yılında fabrikasının verdiği okuma-yazma, iğne ve usta yetiştirme, tekniker öğrencilere staj imkânı, salama gibi eğitim hizmetlerinden ve buraya eğitime gelen kişilerin katıldığı, sportif faaliyetlerden bahsedilmektedir (Anonim, 1967, S: 276). Yerleşkede yer alan yemekhanenin kentli tarafından kullanılabilen, duş alanlarına ve sinema seyrine ev sahipliği yapan bir mekân olması da aynı sosyal özelliğin bir yansımasıdır. Bu durumu bir yerleşke içerisinde, modern bir tasarım anlayışıyla bir araya gelerek örgütlenen farklı seviyelere sahip yapıların varlığı desteklemektedir. Bu nedenle, Aydın Tekstil genel olarak Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin bir uzantısıdır. Yerleşke kentliyle kurdukları ilişkiler bakımından canlılığını uzun süreler korusa da günümüzde işlevsizliğini yitirmiş ve terk edilmiş durumdadır.

Çizelge 5.14. Aydın Tekstil Yerleşiminin Cumhuriyet Dönemi Öncü Sanayi Yerleşmelerinin Genel Nitelikleriyle Kariyer Tablosu

ÖNCÜ (1932-1938) YERLEŞKELERİN GENEL NİTELİKLERİ	AYDIN TEKSTİLİN NİTELİKLERİ
KENTSEL ÖLÇEKTEKİ NİTELİKLER Devlet tarafından kurulmuşlardır. Kent dışında bir alanda planlanmıştır. Genelinde organik kent dokusundan farklı bir duruş sergilemektedirler. Demiryolu veya karayolu ulaşımına yakın planlanmıştır. Hammaddeye yakın olma ilkesi gözletmiştir. Zaman içerisinde çevrelerini dönüştürmüşlerdir. Kentte nüfus artışına sebep olduklarından, bu sanayi yapılındın çevresinde konut dokusu artmıştır.	AYDIN TEKSTİLİN NİTELİKLERİ Bu dönemin sanayi yapılarında bina ölçeğinde, düzgün geometrik küteller, yalın hatlar, pencerelerin dışındaki çeşitçe detaylar, sade korkuluk detayları ve süslemeler net çehreler dikkat çekmektedir. Binaların sergilediği yatayda gelişim ve az katlı olma hali bir diğer özelliktir. Merdiven boşluğunda dikey elemanlar, geniş alanlara merdiven, saçak veya kanopi gibi elemanlarla yapılan vurgu genel bina özellikleri arasında sayılabilir. Üretim yapılarında tepeden kuzey ışığı alma da genellikle uygulanan bir özelliktir. Binaların büyük çoğunluğu betonarme inşaat tekniği ile yapılmıştır. Geniş ve büyük hacimlerde hantallaşmadan zarif çözümler üretilmiştir. Konutlarda plan şemasına (Banyo, koridor, vb. gibi) modern öğelerin girişi, konut yapılarının büyüklük ve kat adedi açısından belirli bir hiyerarşide olmaları, genel olarak planda mekansal örgütlenmenin işlevsel ve rasyonel oluşu ve yapıların tümünde planda ve üçüncü boyutta rasyonel çizgi hâkim olması genel nitelikler olarak belirtilebilir.
ÖNCÜ (1932-1938) YERLEŞKELERİN GENEL NİTELİKLERİ Bu dönemin sanayi yapılarında bina ölçeğinde, düzgün geometrik küteller, yalın hatlar, pencerelerin dışındaki çeşitçe detaylar, sade korkuluk detayları ve süslemeler net çehreler dikkat çekmektedir. Binaların sergilediği yatayda gelişim ve az katlı olma hali bir diğer özelliktir. Merdiven boşluğunda dikey elemanlar, geniş alanlara merdiven, saçak veya kanopi gibi elemanlarla yapılan vurgu genel bina özellikleri arasında sayılabilir. Üretim yapılarında tepeden kuzey ışığı alma da genellikle uygulanan bir özelliktir. Binaların büyük çoğunluğu betonarme inşaat tekniği ile yapılmıştır. Geniş ve büyük hacimlerde hantallaşmadan zarif çözümler üretilmiştir. Konutlarda plan şemasına (Banyo, koridor, vb. gibi) modern öğelerin girişi, konut yapılarının büyüklük ve kat adedi açısından belirli bir hiyerarşide olmaları, genel olarak planda mekansal örgütlenmenin işlevsel ve rasyonel oluşu ve yapıların tümünde planda ve üçüncü boyutta rasyonel çizgi hâkim olması genel nitelikler olarak belirtilebilir.	AYDIN TEKSTİLİN NİTELİKLERİ Aydın Tekstil Yerleşkesi, bu özelliklerden çoğunu göstermektedir. Ayrıntılı noktalar da vardır. Bunlar devlet tarafından değil, devlet işbirliğiyle, ancak özel girişimin ağırlığında kurulmuştur. Bir de tekstil yerleşkesi içinde bulunduğu Aydın ilinin kent dokusuyla uyumlu bir planlamaya sahiptir.
ÖNCÜ (1932-1938) YERLEŞKELERİN GENEL NİTELİKLERİ Devlet tarafından kurulmuşlardır. Kent dışında bir alanda planlanmıştır. Genelinde organik kent dokusundan farklı bir duruş sergilemektedirler. Demiryolu veya karayolu ulaşımına yakın planlanmıştır. Hammaddeye yakın olma ilkesi gözletmiştir. Zaman içerisinde çevrelerini dönüştürmüşlerdir. Kentte nüfus artışına sebep olduklarından, bu sanayi yapılındın çevresinde konut dokusu artmıştır.	AYDIN TEKSTİLİN NİTELİKLERİ Aydın Tekstil Yerleşkesindeki tüm binalar bahsedilen genel özelliklerin büyük bir kısmına sahiptir.
YERLEŞKE ÖLÇEKTEKİ NİTELİKLER Yerleşke ölçeğindeki genel nitelikler olarak izgara planı, yereleşim ve gridli dolaşım ağları, yerleşkede üretim birimleri dışında birimler yer alması ve kendi kendine yetebilen mekansal organizasyon gösterilebilir. Yerleşkede sosyal hacimlerle barınma birimlerinin yer alması, yoğun bir yeşil dokunun bulunması, geniş alanlarda oluşan meydanaşma ve meydana karşısında idan yapılandırma genel özellikler olarak belirtilebilir. Ayrıca yerleşkelere konaklama birimlerinin çeşitli olması ve konut alanlarının büyük bir alanı kaplaması ve genellikle üretim kısmının karşı tarafında konutlanması sık gözlemlenen özelliklerdendir. Dönemin yerleşkeliminde sağlık ve eğitim hizmeti veren birimlerin olması, kültürel faaliyetlerin yapıldığı birimlerin olması ve bu birimlerin modern tarzda binalardan oluşması da oldukça karşılaşılan bir durumdur. Üretimde, sosyal mekânlarda ve ikamette kadınlı erkekli, seküler kolektif bir mekansallık, konutların günlük/kişisel faktörleri nedeniyle ana yoldan biraz geride yer alması, yerleşkelerde cami, mescit gibi dinsel yapıların bulunmaması da modern yaşamın yerleşkeye yansyan nitelikleridir.	SOSYAL ÖLÇEKTEKİ NİTELİKLER Modern yaşamın sunucusu ve öğreticisi olma niteliği taşımaktadırlar. Bu özelliği sosyal aktivitelerden (sinema, yeme-içme, düğün) kentlinin de faydalanması, spor faaliyetlerinden kentlinin de yararlanması, yerleşkede okuma-yazma kursları verilmesi, teknik eğitim ve stajların verilmesi gibi üretim dışı faaliyetler desteklemektedir. Ayrıca yerleşkede sağlık hizmetleri verilmesi veya katkı sağlanması, yerleşkenin kent içinde önemli bir rekreatif alan görevi görmesi, "Modern yaşam" modeli sunan konut alanlarının kente girişte veya çıkışta yol üzerinden kolaylıkla algılanabilir olması ve kente ilişkin kurması planlanan sosyal mekânların ulaşım ağı ile doğrudan kente bağlanıyor olması gibi detaylar da aynı amacın ürünüdür.
Öncü yerleşkelere genel nitelikleri. (Antan, 2004).	Öncü yerleşkelere genel nitelikleri. (Zeynelabidin, 2009)

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Cumhuriyet Dönemi modernleşmesi, devlet kararlarıyla hayata geçirilen, toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutta pek çok reformun gerçekleştirildiği bir süreçtir. Bu süreç, modern olarak tabir edilen kavramlar ve yöntemler ithal edilerek, Türk toplumuna uyarlanmasıyla dayandığından, Avrupa'daki gibi sanayileşmenin yarattığı nedensellikler zemininde olgunlaşan bir modernleşmeyi içermemektedir. Benimsenen bu yaklaşım, kökten dönüşüm geçirmiş üretim ilişkileriyle ekonomik kalkınmaya ve modernleşme bir hayat biçimine erişen Batı'dan yakalanmaya çalışılmaktadır.

Bu çaba, savaş sonrasında kurulan yeni bir devletin bir an önce ekonomik başarı kazanması ve geri kalmış, hatırlatan eskinin geçmişi unutturacak bir deneyimle ikamesi sayesinde olabileceği inancıyla beslenmiştir. Bu noktada, içerdiği değişim, dönüşüm ve ilerleme anlamlarıyla Modernleşme, Cumhuriyet yönetimi için gerek ekonomik kalkınmayı, gerekse geçmişi inşa etmekten kurtulmayı sağlayacak bir araç olarak görülmüştür.

İktisadi ve idari politikalar, bu ekseninde gelişen Cumhuriyetin, modernleşmeyi en hızlı şekilde hayatın her alanında etkili kılmak için dolaşıma soktuğu önemli uygulamalar olmuştur. Bunlar idari yapılaşma, hukuk, sağlık, eğitim, sanayileşme, tarım, kent planlaması, mimarlık alanları vb. gibi oldukça farklı ve geniş kapsamdaki birçok konuyu içine alan ve toplumsal olarak topyekûn bir dönüşümü hedefleyen uygulamalardır.

Burada diğerlerinden farklı olarak insanların içinde yaşadıkları fiziki çevrelerin nasıl örgütleneceğinin söz konusu olduğu kent planlaması ve mimarlık alanı, modernleşme politikaları, model sunma, örnek teşkil etme ve özendirme hedeflerini karşılayan, çizilmesi gereken en etkin araçlardan biri olmuştur. Başta kent olmak üzere kentlerin modern anlayışla planlanması ve kentsel mekânların bu doğrultuda belirlenen mimari dildeki yapılarla oluşturulması, mimarlık bu gücünün farkında olan ve modernleşmeyi gündelik yaşamı etkilemek isteyen Cumhuriyet yönetiminin bilinçli bir uygulamasıdır.

Mimarlık ve kent planlamasından ayrı düşünülemeyecek, hem modernleşmenin yeni bir mekânsal ürünü olan, hem de iktisadi kalkınmaya

hizmet eden, modernleşme sürecindeki bir başka etkin araç da sanayi yerle keleridir. Cumhuriyet döneminde sanayi yerle keleri, ülkenin bir an önce ekonomik güç kazanması için belirli politikalarla hayata geçirilmiştir, yurtdışında gerekli olan üretimi sağlayacak, yurtdışına baskıyı azaltacak, sermaye birikimini oluşturacak ve aynı zamanda istihdam oluşturarak buldukları çevreleri dönüştürecek birer jeneratör görevi görmüşlerdir. Özellikle özel teşebbüsün zayıfladığı, erken Cumhuriyet döneminde mecburen devlet eliyle kurulan yapılanmalar bu görevi başarıyla yerine getirmişler ve sonraki dönemlerdeki sanayi oluşumlarına emsal olmuşlardır.

Öncü sanayi yerle keleri olarak nitelendirilebilecek bu yapılanmalar, özellikle 1933 ve 1938 yılları arasındaki süreçte, ekonomide devletçilik politikalarının benimsendiği bir dönemin ürünleridir. Bahsi geçen yerle keler mekânsal organizasyonlarıyla ve içlerinde barındırdıkları yapıların özellikleriyle modern bir duruş sergilerler. Üretimin doğasında yer alan rasyonalite, bu yerle kelerin işlevsel örgütlenmesinde ve vaziyetlemelerinde oldukça belirgindir. Yerle kelerin büyük bir kısmında üretim birimleri yanında, yönetim, konaklama, sosyalleşme, spor, rekreasyon, eğitim ve sağlık faaliyetleri gibi başka birçok işlevi karıştıran yapı grupları da mevcuttur. Buradan yola çıkarak sanayi odaklı gelişen bu tip yerle kelerin, çalınan ihtiyaçları da öngörüldüğü, küçük ölçekte modern bir kent oluşumu gibi davrandığı söylenebilir.

Cumhuriyet dönemi öncü sanayi yapılanmaları modernleşme açısından bir diğer göz ardı edilemeyecek katkı, da yerle ke içinde üretilen ve kullanılan sunulan modern yaşamın yanında, bu yapıların buldukları kent ile kurdukları ilişkide üstlendikleri yeni yaşam tarzını tanıtmalarıdır. Bu kapsamda yerle keler modern bir anlayışla tasarlanırken, bir yandan da bu anlayışın tanıtımına hizmet edecek şekilde ele alınmışlardır.

Tezin örnekleme alanı olan Aydın Tekstil Yerleşkesi, 1950'lerde, erken cumhuriyet sürecinden sonraki bir dönemde, çok partili siyasi yaşam geçildikten sonra, farklı iktisadi politikaların bir ürünü olarak ve özel teşebbüsün ağırlıkta olduğu bir yapılanmayla hayata geçirilmiştir olsa da yukarıda değinilen öncü sanayi yerle kelerin taşıdığı birçok nitelik taşımaktadır. Kurulduğu dönemdeki siyasi, ekonomik ve toplumsal farklılıklara rağmen yerleşkenin kendinden önceki

olu umlarla sergiledi i bu benzerlikler, sanayile menin erken ürünlerinin model olu turmadaki ba ar,s,n,n bir kez daha alt,n, çizdi i gibi, de i ik dinamiklerden beslenen Ayd,n Tekstil yerle kesinin olu umunu da salt bir tekrar olmaktan ç,karakararak özgünle tirmektedir.

Ayd,n Tekstil, dönemler aras,nda kurdu u ba ve olu turdu u süreklilik aç,s,ndan, bir yap,n,n sadece bir in aat nesnesi olmad, ,n,n, haiz oldu u özelliklerin içinde bulundu u ve kendinden önceki dönemlere dair pek çok ey aktarabilece inin bir kan,t,d,r. Bahsi geçen süreklilik, Cumhuriyet dönemi modernle mesinin ta ,y,c, ve tan,t,c,lar, olan öncü yerle kelerdeki kentsel, mekânsal ve sosyal hassasiyetlerin kendine has çözümlerle devam ettirilmesiyle ayn, zamanda bir ba a dönü mektedir.

Çok partili siyasete geçildi inde ba bakan olarak seçilen Adnan Menderes'in Ayd,nl, olu unun, ekonomik kararlarda ele al,nan, özel sektörün kat,l,m,yla on farkl, ehirde hayata geçirilmesi planlanan tekstil sanayi olu umlar,ndan birinin ve hatta ilkinin Ayd,n'da kurulmas,n, sa lam, olmas,, oldukça muhtemeldir. Buna tahmine ra men, Cumhuriyetin hammaddeye yak,nl,k ilkesini yineliyor olmas, bak,m,ndan kurulu undan sonra fabrika, kaliteli üretimde ve ülke kalk,nmas,nda önemli ba ar,lar elde etmi tir.

Ayd,n Tekstil yerle kesi kente ve ülkeye olan ekonomik katk,lar, yan,nda, kenti ve kentliyi etkileyi i aç,s,ndan da ba lam,ndan kaynakl,, ayr,ca de inilmesi gereken özgün de erler ta ,maktad,r. Fabrikan,n kent merkezindeki ilk ve kütleli olarak en büyük sanayi kurulu u olu u ve hava foto raflar,nda hala en belirgin yap, olarak görülmesi yap,labilecek genel okumalardan biridir. Bu tip yerle kelerin ye il dokuyla birlikte olu malar, özelli i neticesinde fabrikan,n kuruldu u bölgede kentin en yo un a açland,r,lm, alan, bulunmaktad,r. Bu durum öncü yerle kelerde de görülen, üretimin gerektirdi i, sadece i levseli e hizmet eden mekanik örgütlenmeyi yumu atan, ayn, zamanda yerle kelerin kentteki ölçeksel bask,nl, ,n, da örten çevreci bir tavr, i aret etmektedir. Ye il dokunun bir ba ka katk,s, kentlinin de kullan,m,na sunulan rekreatif ve sosyal alanlar aç,s,ndan olu maktad,r. Böylelikle yerle ke içerisindeki sosyal mekânlar ve a açlar kente hizmet eder hale gelerek fabrika alan,n,n kentiyle payla ,lmas,n, yani kamusalla mas,n, sa lamaktad,r. Öncü yerle kelerde modern ya am

Ayd,n Tekstil Yerle kesinde yönetim birimlerinin konumu da kendine özgü bir duru sergiler. Devlet eli idari yap,lanman,n üretim birimiyle olan yak,n konumunda kendini hissettirir. dari binan,n önündeki Atatürk büstünün yer ald, , meydan ise oldukça simgesel bir at,f olarak dönemsel süreklili in i aretidir.

Yerle keyi özel k,lan bir di er konu ise kentteki ilk ve en büyük sanayi yap,s, olarak ve ço u Ayd,nl,n,n bir zamanlar kulland, , bir mekân olarak kent belle inde edindi i yerdir. D, ar,dan kullan,ma olanak sa layan sosyal mekânlar,n varl, ,, yerle keyi kentli aç,s,ndan da benimsenen bir konuma ta ,m, t,r. Yerle kenin yaratt, , bir di er aidiyet duygusu ise fabrikada üretilen kuma lar,n dünya çap,nda kazand, , ün ile kentliye ya att, , gururdur. Kurulu undan üretimin durdu u 2002 y,l,na kadar Ayd,n Tekstil, dokudu u kadife ve pamuklu kuma la birçok mecrada övgüyle an,lan bir tesis olmu tur. Bu durum gerek Ayd,nl,lar,n zihninde, gerekse ülke çap,nda tekstil sektörü özelinde ba ar,l, bir imaj ve marka olu turmu , kentin bir dönem fabrikayla özde le tirilmesini sa lam, t,r.

Kent ba lam,nda ele al,nd, ,nda ba ta kentin do usunda ve d, ,nda yer alan yerle ke, zaman içerisinde sebep oldu u nüfus art, ,n,n da etkisiyle konut dokusuyla çevrelenmeye ba lam, t,r. Fabrika kuruldu unda bo olan, kentin ve Denizli-Ayd,n karayolunun güneyindeki alan zaman içerisinde sanayi ve konut birimleriyle dolmaya ba lam, t,r. Mevcut bir yerle im alan, olan yerle kenin kuzeyindeki mahallelerde ise ayn, gerekçelerle konut dokusunda s,kla ma meydana gelmi tir. Bu sebeple fabrikan,n kent geli imindeki yönelmeyi tayin etmede etkin bir rolü oldu u söylenebilir.

Yerle ke, cumhuriyet dönemi modernle me prensiplerini sadece yerle ke ve kentte olu turdu u etkiyle sergilemekle kalmamaktad,r. Bina ölçe inde de dönemin yal,nl, ,, i leve yönelik rasyonel mekânsal organizasyonlar ve detaylar yerle kedeki yap,larda gözlemlenebilmektedir. Dolay,s,yla Ayd,n Tekstil, üretim d, ,ndaki birimlerle bütüncül bir sanayi örgütlenmesi olmas, yan,nda, yerle keyi olu turan binalar kapsam,nda da ortaya koydu u niteliklerle, kendinden önceki dönem ile ba kuran bir konumdad,r. Özellikle kurulu unda yer alan asal üretim, idari ve sosyal mekânlar,n mimari dil bak,m,ndan öncü yerle kelerdeki yal,nl, , ve i levsellili i yineliyor olmas, tarihsel bir süreklili i de vurgular niteliktedir.

Modernleşme olgusunun alt okumasında yer alan üretim, rasyonalite, dönüşüm, sekülerlik ve ilerleme kavramları, da böylelikle sürdürülebilir hale gelmiştir. Bu bakımdan, yerleşke zaman içerisinde, 1960-1980 yılları arasında gerçekleştirilen ilavelerde de sadık kalınmıştır. Ne var ki, yerleşkenin sergilediği bu bütüncül ve devamlı yapısal anlatım, 1980 sonrasında süreçte belirgin bir değişim yaşamıştır. Modernleşimin önerdiği seküler durum, 1980 sonrasında politikalar, yerleşke görünür kılınan bir müdahale sonucu, giriş alanlarında inşa edilen bir Mescit ile sürekliliğini yitirmiştir. Bu ilaveyle birlikte fabrikaya girişlerde, kadınlar ve erkeklerin farklı alanlara yönlendirilmesi ve buna uygun bir mekânsal düzenlemeye gidilmesi de aynı müdahalenin bir ürünüdür.

Benimsenen politikalar, küçük bir alanda devreye sokulmuş olsa da okunaklı hale getiren bu tip müdahalelerin, aynı şekilde yerleşke bütününde görülen, modernleşme sürecine dayanan yaklaşımların ortaya koyduğu bir olumsuzluk özelliğini baskılayamadığı, gözlemlenmektedir. Aksine bir karşılamayı, üretmesi bakımından bu tip ilavelerin, yerleşkenin ve yerleşkedeki yapılar bütününe tarihselliğini ortaya çıkararak, dönemler arasında diyalogdaki konumları, belirginleştirdiği ve Aydın Tekstil'i daha çok kendinden önceki dönemlerde girişilen modernleşme sürecine dâhil ettiği düşünülmektedir.

Yerleşkenin liberal politikalarla ancak devlet desteğiyle kurulmuş olması, ve dönemsel olarak gerçekleştirilen ilavelerin varlığı, fabrikaların cumhuriyet dönemi modernleşme sürecindeki sanayi yapılarından biri olma özelliğini zedelemese de, Aydın Tekstil'i öncülük eden yerleşkelerin motivasyonlarıyla beslenen ve onlarla aynı dili konuşan; ancak kendine has detaylarında ve farklılıklarında hibrit bir yapılanma haline getiren noktalardır. Bu farklılıklardan en dikkat çeken, muhtemelen öncülük eden yerleşkelerden 15-20 yıl sonra oluşması, sebebiyle, kentsel ölçekte belli oranda bir üretim-modernleşme seviyesine ulaşmış olması ve özel teşebbüsle kurulmasının etkisiyle, yerleşke içerisinde kapsamlı üretim yapıları yer almayacağıdır. Aynı şekilde kent planlaması ve ulaşımındaki gelişmeler neticesinde ve devletin sosyal politikaları daha az hissedildiği bir kurum olması, yönünden fabrikaların içerisinde revirden sağlanacak hizmeti sunan bir organ veya yapı bulunmamaktadır. Bahsi geçen sağlık ve eğitim hizmetlerinin kent içinde sağlanabiliyor olması, bu yapıların yerleşke içerisinde yer

almamas,nda etkilidir. Erken Cumhuriyet döneminde henüz kent donat,lar,n,n k,smen olu turulabildi i bir süreçte, bu tip hizmetlerin sanayi yap,lar, bünyesinde giderilmeye çal, ,lmas,, yerle kelerin dönemsel ko ullara göre ekillenebilece inin de bir göstergesidir. Burada Ayd,n Tekstil'in k,yaslanageldi i öncü yerle kelerden daha küçük bir yüzölçümünü daha az kapsaml, olarak i gal etti i, mekânsal kurgu aç,s,ndan önemli bir ayr,nt, olarak belirtilebilir. Buna ra men Ayd,n Tekstil Yerle kesi sahip oldu u çe itli i levlerle ve içerisindeki s,naî, idari, sosyal, rekreatif ve bar,nmaya yönelik donat,larla bir yerle ke olma özelli ini, kendinden önceki dönemle kurdu u sosyal ve fiziksel ili kiyi net bir ekilde ortaya koyabilecek oranda fazlas,yla ta ,maktad,r.

Bu çerçevede Ayd,n Tekstil'in, varolu sal de erleriyle ve öncü yerle kelere yapt, , at,fla, Cumhuriyet dönemi modernle mesi kapsam,nda, sanayi yap,lar,n,n dengeli bir ekilde ortaya koydu u kentsel/mekânsal kalitenin ve toplumu dönü türen etkili ruhun son temsilcilerinden oldu u söylenebilir. Bu nedenledir ki, Ayd,n Tekstil yerle kesi, 1932-1938 aras,nda ekonomik geli me ve toplumsal modernle me kayg,lar,yla ortaya konmu ve oldukça ba ar,l, olmu Cumhuriyet dönemi h,zl, sanayile mesinden derin izler ta ,yan; 1945-1960 aras, çok partili dönemin kararlar,yla hayata geçirilmi ; üretim faaliyetleri 2002øye kadar sürdü ü için kurulu unda ilham al,nan ilkeleri ileriye ta ,yabilmi , bir geçi dönemi sanayi yap,s, olarak belirtilebilir. Tüm bu nitelikleri bak,m,ndan, ciddi bir tarihi süreklili e ve mekânsal olarak endüstriyel birikime sahip olan Ayd,n Tekstil, Türk Sanayi tarihinde bilinmesi, irdelenmesi, anlamland,r,lmas,, belgelenmesi ve korunmas, gereken bir de erler bütünüdür.

Korunarak ileriye aktar,lmas, gereken Ayd,n Tekstil Yerle kesinin, Cumhuriyet Dönemi'nin örnek ald, , Avrupa ve Amerika'daki irket kent yerle imlerinde oldu u gibi bir dönü üm geçirebilece i dü ünülmektedir. Örne in; bir tekstil yerle kesi olan Lowell, milli park olarak tescillenmi ve içerisindeki yap,lar farklı, i levlerle yeniden kullan,ma aç,lm, t,r. Ayn, ekilde Amerika endüstri tarihinde önemli bir konuma sahip olan Pullman Yerle kesi koruma alt,na al,nm, ve ömilli parkö s,fat,na aday gösterilmi tir. ngiltere'de ise önemli örneklerden Saltaire yerle kesi, varl,klar,n, büyük oranda koruyan yap,lar,yla birlikte UNESCO dünya miras, listesine girmi tir. Herhangi bir kurum

taraf,ndan tescillenmemi olsa da Port Sunlight yerle kesindeki yap,lar da, geçirdi i i levsel dönü ümlerle bir yerle im alan, olarak canl,l, n, sosyal, tarihi ve fiziki anlamda korumaya çal, maktad,r. Yerle imdeki ço u bina müze olarak ziyarete aç,lm, t,r. Örneklerden yola ç,k,larak, bir dönem bulunduklar, alanda ekonomik ve kentsel anlamda ciddi katk,lar sa lam, olan bu tip yap,lanmalar,n, kent belle i aç,s,ndan, olu turduklar, etkiyi devaml, k,lmak için, korunmalar, gerekmektedir. Avrupa ve Amerika'daki uygulamalardan yola ç,karak, Ayd,n Tekstil yerle kesinin de ba lam,n,n üretti i de erlerle ya at,labilmesi için farklı i levlerle yeniden kullan,ma sunulmas, gerekti i dü ünülmektedir.

Bu i levsel dönü üm, yerle kedeki binalar,n kamusal kullan,ma olanak tan,yan bir konseptle hayata geçirilebilir. Binalar tekstil müzesi olarak kullan,ma sunulabilir. Tekstil müzesi kavram, alt,nda, aç,k ve kapal, alanlarda fuarlar, sergiler, organizasyonlar düzenlenebilir. Yerle kenin ye il dokusu, rekreatif bir alan olarak kentlinin kullan,m,na yeniden sunulabilir. Önerilen dönü üm, yerle kenin kent içindeki etkinli ini geri kazanmas, için, kentte önemli bir konuma sahip olan kurumlarca gerçekleştirilebilir. Üniversite veya belediyenin bu tip bir faaliyet için itici güce sahip kurumlar oldu u dü ünülmektedir. Böyle bir giri imle yap,lar,n korunmas, ve restorasyonu da sa lanm, olacakt,r. Sonuç olarak bu türden bir önerinin uygulanmas, ile, Ayd,n Tekstil yerle kesi sahip oldu u nitelikleriyle birlikte, kültürel, sosyal ve fiziksel aç,dan korunarak, varl, n, ve olu turdu u de erler bütününi sürdürebilecektir.

KAYNAKLAR

- Alanen, A. R. (2007), *Morgan Park : Duluth, U.S. Steel, and the Forging of a Company Town*, University of Minnesota Press, Minneapolis
- Alexander, C. (2002), *Personal States; Making Connections Between People and Bureaucracy in Turkey*, Oxford University Press, New York
- Anonim (1967), *Ayd,n 1 Y,ll, ,, Ticaret Matbaac,l,k, zmir*
- Anonim (2010a), *Ayd,n li Tarihi*, *Ayd,n 1 Kültür ve Turizm Müdürlü ü*
- Anonim (1973a), *Ayd,n 1973 1 Y,ll, ,, Kar,nca Yay,nc,l,k, Cumhuriyetin 50. y,l,nda, 9. Cilt*
- Anonim (1998), *Ayd,n 1998 1 Y,ll, ,, Cumhuriyetin 75. Y,l,nda Ayd,n, Ayd,n Valili i*
- Anonim (1995), *Ayd,n mar Raporu, Metropol Planc,l,k, Ankara*
- Anonim (1973b), *50 Y,lda Türk Sanayii*, Sanayi ve Teknoloji Bakanl, ,, Ankara
- Anonim, (1974), *Cumhuriyetin 50. y,l,nda Sümerbank:1933-1973*, Sümerbank Genel Müdürlü ü, Ankara
- Anonim (2010b), *Sanayi Tarihiçesi*, EBSO Yay,nlar,, zmir
- Anonim (2012), *Geçmi -Gelecek*, Ege Bölgesi Sanayi Odas, Yay,nlar,, zmir
- Ar,kan, S., Akad, M. T. (1977),*Özel Kesim malat Sanayiinde Geli me ve Yo unla ma E ilimleriö, Türkiye Sanayiinde Tekelle me*, TMMOB Makina Mühendisleri Odas,, Yay,n no: 106/2, Ankara
- Ar,tan, Ö. (2004), *Kapitalist/Sosyalist Modernle me Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarl, ,,n Biçimleni ine Etkileri- Sümerbank K T Yerle keleri Üzerinden Yeni Bir Anlamlandırma Denemesi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, zmir
- Ar,tan, Ö. (2009), *öSümerbank Yerle keleri: Cumhuriyet Modernleşiminin deolojik Varyasyonları na İlişkin Mekansal Bir Okumaö, İstanbul Silahtara a Elektrik Santrali Yerleşme ve Konut Yaşam Çevreleriö, Fabrikada Barınmak, Erken Cumhuriyet Dönemiönde Türkiyeöde İçi Konutlar,; Yaşam, Mekan ve Kent*, (Ed: Cengizkan, A.), Arkadaş Yay,nevi, Ankara
- Asaf, G. ve ölen, H. (1936), *Ayd,n li Tarihi*, Ahmed Hsan Bas,mevi, Ayd,n

- Aslanolu, B. (2010), *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, 1923-1938*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 3. Basım, İstanbul
- Aydın, S. (2012), *Aydın Sesi Gazetesi*, 02.06.2012
- Azazi, S. (1995), *Aydın'da Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Süreci ve Bu Süreç Çerçevesinde İmalat Sanayinin Durumu*, Sanayi Bakanlığı Komisyon Raporu
- Azazi, S. (2003), *Her Yönüyle Aydın*, Erdem Ofset, Aydın
- Benevolo, L. (1995), *Avrupa Tarihinde Kentler*, Afa Yayınları, İstanbul
- Berman, M. (1994), *Kat, Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çevirenler: Ümit Altun, Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul
- Bozdoğan, S., Kasaba, R. (1999), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 55, İstanbul
- Bozdoğan, S. (2001), *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul
- Cengizkan A. (2009), *İstanbul Silahtarağa Elektrik Santrali Yerleşme ve Konut Yaşam Çevreleri, Fabrikada Barınmak, Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yaşam Konutları; Yaşam, Mekan ve Kent*, Arkadaş Yayınları, Ankara
- Crawford, M. (1995), *Building the Workingman's Paradise: The Design of American Company Towns*, New York: Verso, London
- Çelebi, N. (1983), *Aydın'daki Küçük Sanayilerin Sosyolojik Açısından İncelenmesi*, Ege Fakültesi Edebiyat Yayınları, Ticaret Matbaası, İzmir
- Doğan, Ç. E. (2009), *İzmirli Basmacı Fabrikası, Yerleşimi: Tarihçe ve Yaşam*, *İstanbul Silahtarağa Elektrik Santrali Yerleşme ve Konut Yaşam Çevreleri, Fabrikada Barınmak, Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yaşam Konutları; Yaşam, Mekan ve Kent*, (Ed: Cengizkan, A.), Arkadaş Yayınları, Ankara
- Gürsakan, G. (2007), *İstanbul, Bursa'da İmalat ve Tüketim Kalıplarında Değişim (XIX. Yüzyıl İkinci Yarısı)*, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, 2, Cilt: 8, Sayı: 13
- Harvey, D. (1989), *The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change*, Basil Blackwell, Oxford

- Karatosun, M., Ar, tan, Ö. (2010), *Cumhuriyet Mimarlar, : 1950 Öncesi ve Sonras, Sanayile mesi I , ,nda Ayd,n Tekstil Yerle kesi*, Mimarlık Dergisi, Say,;355, s:52-59
- Keyder, Ç. (1999), ö1990larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğultusuö, Tarih *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (Ed: Bozdoğan, S. ve Kasaba, R.) Vakf, Yurt Yayınlar, 55, İstanbul
- Kırçak, S. (1977), öTevik Tedbirlerinin Sektörel ve Bölgesel Dağılımıö, *Türkiye Sanayiinde Tekelleşme*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Yayın no: 106/2, Ankara
- Lefebvre, H. (1998), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Fransızca'dan çeviren: İnan Gürbüz, Metis Yayınlar, İstanbul
- Minnery, J. (2012), *Research From the Field: Model Industrial Settlements and Their Continuing Governance*, Planning Perspectives, Vol. 27, No:2, April 2012, 309-321, Routledge
- Mumford, L. (1961), *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Penguin Books basımından çevrilmiş tir; Çev: Gürol Koca&Tamer Tosun), İstanbul
- Öktem, S. (2009), öKarabük Demir Çelik Fabrikalar, ve Yerleşimiö, İstanbul *Silahtara a Elektrik Santrali Yerleşme ve Konut Yaşam Çevreleriö, Fabrikada Barınmak, Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Çi Konutlar,; Yaşam, Mekan ve Kent*, (Ed: Cengizkan, A.), Arkadaş Yayınları, Ankara
- Pevsner, N. (1976), *A History of Building Types*, Thames and Hudson, London
- Sayar, Z. (1939), öBuhran ve Bina nın Etme Mecburiyetiö, *Arkitekt Dergisi* n.9-10, s:224
- Silier, O. (1977), öGenel Olarak Türkiye Sanayiinde Yönelim, Toplanma, Tekelleşmeö, *Türkiye Sanayiinde Tekelleşme*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Yayın no: 106/2, Ankara
- Sözen, M. (1984), *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlar,* , Türkiye Bankası, Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara
- Tekeli, . (1982), *Türkiye'de Kentleşme Yazılar*, Turhan Kitabevi, Ankara

- Tekeli, . (2009), *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, Tarih Vakf, Yurt Yay,nlar,, stanbul
- Toros, H. (1971), *Türkiye Sanayi. Tar,m. Ticaret. Turizm. ller Rehberi*, Uycan Matbaa ve Cilt Fabrikas,, stanbul
- Touraine, A. (1992), *Modernli in Ele tirisi*, Çeviren: Hülya Tufan, Yap, Kredi Yay,nlar,, stanbul
- U ur, A. (2003), *Ayd,n ehrinin Kurulu u ve Geli me Evreleri*, Co rafi Bilimler Dergisi, 1(2), s:41-62,
- Üstün, B. (2011), Eski ehir Devlet Demiryollar, Yerle kesi Lojman Konutlar, Plan Tipolojileri Üzerine bir Çal, ma, Tasar,m+Kuram Dergisi, 2011, Cilt:7, Say,:11-12
- Yapucu, O., Ortaç, H. (2010), De i im Sürecinde Ayd,n: XIX. Yüzy,ldan Günümüze Sosyal ve Ekonomik Hayat,n Dönü ümü, Ayd,n Ticaret Odas, Kültür Yay,nlar,, Ayd,n
- Y,ld,r,m, S. (1992), *Modern ve Post-modernizmde Kent-Mimarlık li kisi*, Mimarlık Dergisi, Say,:249, s:25-29
- Zeybeko lu, S. (2009), *öErken Cumhuriyet Döneminde Sanayi Komplekslerinin Mekânsal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa, Eski ehirö, stanbul Silahtara a Elektrik Santrali Yerle me ve Konut Ya am Çevreleriö, Fabrikada Bar,nmak, Erken Cumhuriyet Dönemiönde Türkiyeöde çi Konutlar,; Ya am, Mekan ve Kent*, (Ed: Cengizkan, A.), Arkada Yay,nevi, Ankara

nternet Kaynaklar,

- URL-1 Doré, G. (1872), Over London by Rail
<http://www.museumoflondonprints.com/image/68274/gustave-dore-over-london-by-rail-1872>
- URL-2 Anonim (2014), Derby pek Fabrikas,
http://en.wikipedia.org/wiki/Derby_Silk_Mill
- URL-3 Anonim (2014), Lowell Tekstil Yerle kesi Plan,
<http://csivc.csi.cuny.edu/americanstudies/files/lavender/lowell.html>
- URL-4 Anonim (2014), Lowell Tekstil Yerle kesi Genel Görünümü

<http://home.iprimus.com.au/metzke/References2.html>

URL-5 Anonim (2014), Lowell Tekstil Yerle kesi

http://en.wikipedia.org/wiki/Lowell,_Massachusetts

URL-6 Anonim (2014), Pulmann Yerle kesi

<http://urbanplanning.library.cornell.edu/DOCS/pullman.htm>

URL-7 Anonim (2014), Saltaire Yerle kesi

<https://canalrivertrust.org.uk/bingley-to-saltaire/saltaire-world-heritage>

URL-8 Anonim (2014), Saltaire Yerle kesi

<http://en.wikipedia.org/wiki/Saltaire>

URL-9 Anonim (2014), Port Sunlight Yerle kesi

http://en.wikipedia.org/wiki/Port_Sunlight

URL-10 Meydan, S. (2014), Sümerbank Nazilli Basma Fabrikas,

<http://www.beyaznokta.org.tr>

EKLER

Ek-1 Aydın Tekstil Yerleşimindeki Belirli Yapılara İlişkin Kurul Kararı,

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
İZMİR - II - NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT
VARLIKLARINI KORUMA KURULU
KARAR

09.00/453

Toplantı Tarihi ve No :28.11.2001-687
Karar Tarihi ve No :28.11.2001-10256

Toplantı Yeri
İZMİR

Aydın ili, Merkezinde ,Orta Mahallede bulunan, mülkiyeti Aydın Tekstil ve Nebati Yağ Sanayi İşletmeleri AŞ'ne ait, tapunun 152 pafta,756 ada,36 parselinde kayıtlı Aydın Tekstil Fabrikasının tescil edilmesini istemine ilişkin, Aydın Belediye Başkanlığı İmar İşleri Müdürlüğü'nün 16.5.2001 gün ve 2498-2513 sayılı yazısı ile İzmir 2 No'lu KTVKK Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan 28.11.2001 gün ve 3355 evrak kayıt numaralı rapor okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

Aydın ili, Merkez, Orta Mahallede yer alan, 152 pafta, 756 ada, 36 parselde kayıtlı Aydın Tekstil Fabrikasının, Aydın Kentinin ekonomik, tarih ve gelişimini belgeleyen aynı zamanda kentin simgesi olan, 1950'li yıllarda kurulmuş ilk sanayi yapısı olması nedenleriyle 2863 ve 3386 sayılı yasalar kapsamına giren korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesine, karar verildi.

ASLI GİRİDİR

AYDIN BELEDİYESİ
MÜDÜR

Başkan
Yard.Doç.Dr.Nurcan UYDAŞ
İMZA

Başkan Yardımcısı
Prof.Dr.Abdullah YAYLALI
İMZA

Üye
Doç.Dr. Ülker SEYMEN
İMZA

Üye
Prof.Dr.Bozkurt ERSOY
İMZA

Üye
Prof.Dr.Zeynep MERCANGÖZ
İMZA

Temsilci
Üye
Hüseyin AKSU
AYDIN BELEDİYESİ
İMZA

Temsilci
Üye

Temsilci
Üye

Ek-2 Aydın Tekstil Yerleşimindeki Belirli Yapılara ve Araçlara İlişkin Kurul Kararı,

T.C
KÜLTÜR BAKANLIĞI
İZMİR İLİ NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT
VARLIKLARINI KORUMA KURULU
KARAR

09.00/453

Toplantı Tarihi ve No :10.4.2002-706
Karar Tarihi ve No :10.4.2002-10562

Toplantı Yeri
İZMİR

Aydın İli, Merkez, Orta Mahalle, Denizli Bulvarında, 152 pafta, 756 ada, 36 parselde kayıtlı mülkiyeti Aydın Tekstil İplik, Dokuma, Konfeksiyon İşletmeleri AŞ'ne ait Kurulumuz'un 28.11.2001 gün ve 10256 sayılı karar ile tescilli Aydın Tekstil Fabrikası'nın parseli üzerindeki tescilli yapıların hangileri olduğunun açıklığa kavuşturulmasının ve varsa konuya ilişkin karar ve eki belgelerin gönderilmesinin istendiği Kültür Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nin 27.3.2002 gün ve 1553 sayılı yazısı ekindeki Aydın 1. İdare Mahkemesi'nin 13.3.2002 gün ve 2002/31 Esas no'lu yazısı ile İzmir 2 No'lu KTVKK Müdürlüğü uzmanlarıncaya hazırlanan 9.4.2002 gün ve 1387 evrak kayıt numaralı rapor okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Aydın İli, Merkez, Orta Mahalle, Denizli Bulvarında, 152 pafta, 756 ada, 36 parselde kayıtlı Kurulumuz'un 28.11.2001 gün ve 10256 sayılı karar ile tescilli mülkiyeti Aydın Tekstil İplik, Dokuma, Konfeksiyon İşletmeleri AŞ'ne ait, Aydın Tekstil Fabrikası'nın yer aldığı parsel üzerindeki tescilli yapıların ekli paftada gösterildiği şekilde Fabrikanın 1954-1956 yıllarında inşa edilmiş yapıları olan Fabrika Ana Binası, 1. Kısım İdare Binası, Fabrika Giriş Kapısı, Yemekhane, Atölye, Kazan Dairesi ile parsel üzerindeki tüm ağaçlar olarak belirlenmesine, karar verildi.

ASLI GEBİDİR

Filiz GÜRBOĞA
Uzm. San. Tarifi

Deniz TÜRKER
Müdür

Başkan
Yard.Doç.Dr.Nurcan UYDAŞ
İMZA

Başkan Yardımcısı
Prof.Dr.Abdullah YAYLALI
İMZA

Üye
Doç.Dr. Ülker SEYMEN
İMZA

Üye
Prof.Dr.Bozkurt ERSOY
BULUNMADI

Üye
Prof.Dr.Zeynep MERCANGÖZ
BULUNMADI

Temsilci
Üye
Hasan ÖZKAN

Temsilci
Üye

Temsilci
Üye

Ek-3 Aydın Tekstil Yerle kesindeki A açlara li kin Kurul Karar,

66
T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
AYDIN KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU

KARAR

TOPLANTI TARİHİ VE NO : 21.03.2007-37 09.00.699
KARAR TARİHİ VE NO : 21.03.2007-734 Toplantı Yeri
AYDIN

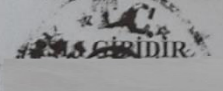
Aydın İli, Merkez İlçesi, Orta Mahallesi'nde bulunan, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 28.11.2001 tarih ve 10256 sayılı, 10.4.2002 tarih ve 10562 sayılı kararları ile tescilli, (eski 756 ada, 36 parsel) tapunun 2474 ada, 5 parsel numarasında kayıtlı, mülkiyeti Multi Turkmall Oniki Emlak Yatırım İnş ve Tic. A.Ş.'ne ait taşınmazda, tapunun 2474 ada, 2 parsel numarasında kayıtlı, mülkiyeti Aydın Tekstil (İplik Dokuma ve Konfeksiyon) İşletmeleri A.Ş. 'ye ait taşınmazda ve tapunun 2474 ada, 1, 3, 4 parsellere rastlayan taşınmazlarda ağaçların rölövesine ilişkin; İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 25.6.2003 tarih ve 11732 sayılı kararı, Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.2.2007 tarih ve 694 sayılı kararı, Multi Turkmall Oniki Emlak Yatırım İnş. Tic. A. Ş'nin 16.3.2007 tarihli dilekçesi okundu. Ekleri (Ağaç Rölövesi), konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi. Yapılan görüşmeler sonunda;

Aydın İli, Merkez İlçesi, Orta Mahallesi'nde bulunan, tescilli, (eski 756 ada, 36 parsel) tapunun 2474 ada, 5 parsel numarasında kayıtlı, mülkiyeti Multi Turkmall Oniki Emlak Yatırım İnş ve Tic. A.Ş.'ne ait taşınmazda, tapunun 2474 ada, 2 parsel numarasında kayıtlı, mülkiyeti Aydın Tekstil (İplik Dokuma ve Konfeksiyon) İşletmeleri A.Ş. 'ye ait taşınmazda ve tapunun 2474 ada, 1, 3, 4 parsellere rastlayan taşınmazlarda ağaçların rölövesine ilişkin;

İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 25.6.2003 tarih ve 11732 sayılı kararı ve Kurulumuzun 15.2.2007 tarih ve 694 sayılı kararı ile istenilen parselin bütününde (eski 756 ada, 36 parsel) hazırlanan Ağaç Rölövesi'nin uygun olduğuna,

Ağaç Rölövesinde gösterilen Çınar, Fıstık Çamı, Yalancı Hurma, Palmiye, Manolya, Servi Türleri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 5.11.1999 tarih ve 666 sayılı ilke kararının d maddesi gereğince 3386 ile 5226 sayılı Kanunlar ile değişik 2863 sayılı Kanun kapsamında Tabiat Varlığı özelliği gösterdiğinden tesciline,

Tescil edilen ağaçlarla birlikte dokuyu tamamlayan diğer ağaçlarda (meyve ağaçları ve kavak v.b.) yapılacak her türlü uygulama öncesi Kurulumuzdan izin alınması gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN Necati UYAR İMZA	Mehmet YILMAZ Müdür	BAŞKAN YARDIMCISI Ömer Faruk GÜLER İMZA
ÜYE Doç. Dr. Serap YAYLALI İMZA	ÜYE Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK İMZA	ÜYE Doç. Dr. Kadir PEKTAŞ İMZA
ÜYE Yrd. Doç. Dr. Osman TUTAL İMZA	ÜYE	ÜYE Yrd. Doç. Dr. Süleyman Sırrı TERZİOĞLU İMZA
ÜYE Hakan ÖZKAN Aydın Belediyesi İMZA	ÜYE	ÜYE

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1336-1920

<i>İdare ve yasa işleri için Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Umumî Müdürlüğüne müracaat olunur</i>	2 KASIM 1953 PAZARTESİ	Sayı : 8546

Reisicumhur Celâl Bayar'ın Türkiye Büyük Millet Meclisinin dokuzuncu döneminin dördüncü toplantı yılını açış nutukları

“Sanayi politikamıza gelince : Bunda esas, şahsi teşebbüsü teşvik ve himaye etmek suretiyle, hususi sermayeyi iş sahasına çıkarmaktır. Memleketimizde, bu yolda, yeni ve takdire değer bir cereyan başlamıştır. Kuruluş halinde olan şeker ve çimento fabrikaları, tekstil sanayii, bu iktisadi prensibin yeni eserleridir.” (S:7489)

“İptidai maddesi tamamen memleketimizde yetişen ve yine memleketimizde geniş istihlâk sahası bulan tekstil sanayiine gelince : 1950 yılında, hususi ve resmî sektörde (260.000) olan pamuklu mensucat iş adedi, 1952 yılı sonunda (440.000) e yükselmiştir. Bu yıl tamamlanmış, ayrıca faaliyete girecek fabrikalarla beraber, iş adedi (500.000) i geçecektir.

Yünlü mensucat sanayii de aynı suretle, muntazam bir inkişaf seyrini takip etmektedir. Tekstil sanayiindeki yeni tesis ve ilâvelerle istihsalin artması, alınan tedbirler maliyet üzerinde rasyonel tesirini göstermiştir; fiyatlarda tenzilât yapılması da imkân dahiline girmiştir.” (S:7489)

Ek-5 Dönemin Sanayi Yapılarına İlişkin Resmi Gazete

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1836 - 1920

<i>İdare ve yasa işleri için Başvekilat Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürliğüne müracaat olunur</i>	11 HAZİRAN 1954 CUMA	Sayı : 8726

Karar sayısı 2971

İlişik listede yazılı şirketlerde iştiraki olup bu şirketlerin İdare Meclisi Reisliği, Âzalıği, Murakıplığı veya Tasfiye Memurluğunda munzam vazife almış olan İşletmeler Vekâletine bağlı teşekkül, müessese ve şirket mensuplarına verilecek aylık ücretlerin bu munzam vazifelere muhassas aylık ücretlerin üçte ikisi olarak tesbiti; adı geçen Vekâletin 19/2/1954 tarihli ve 3/1517 sayılı yazısı üzerine, 6212 sayılı kanunun 1 inci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 25/2/1954 tarihinde kararlaştırılmıştır. 25/2/1954

- 1 — Türkiye Şeker Fab. A. Ş.
- 2 — Türkiye Çimento Sanayii T. A. Ş.
- 3 — Ankara Çimento Sanayii T. A. Ş.
- 4 — Güven T. A. Sigorta Sosyetesı
- 5 — Balıkesir Pamuklu Dokuma Sanayii Türk Anonim Şirketi
- 6 — Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi
- 7 — Gübre Fabrikaları T. A. O.
- 8 — Türk Ticaret Bankası A. Ş.
- 9 — Türkiye Emlâk Kredi Bankası Anonim Ortaklığı-
- 10 — Umumi Mağazalar T. A. Ş.
- 11 — Halk Bankası Türk Anonim Şirketi
- 12 — Tasfiye halinde Ankara Çimento Limited Şirketi
- 13 — Aksaray Azmi Millî T. A. Ş.
- 14 — Aydın Tekstil «İplik ve Dokuma» ve Nebati Yağlar Sanayi,i İşletmeleri T. A. O.
- 15,— İşçi Kredi Bankası A. O.
- 16 — Adapazarı Şeker Fab. T. A. Ş.
- 17 — Kütahya Şeker Fab. T. A. Ş.
- 18 — Amasya Şeker Fabrikası T. A. Ş.
- 19 — Pancar Kooperatif Bankası A. Ş.
- 20 — Ankara Sigorta T. A. Ş.

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1936-1920

<i>İdare ve yarı işleri için Bâyekelet Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürliğüne mârsucat olunur</i>	1 EYLÜL 1956 CUMARTESİ	Sayı : 9396

Adı geçen resmi gazetede , 7708 Aydın, Manisa ve Antalya'da İnşa Edilmekte Olan Sümerbank Tekstil Fabrikaları İnşaatına Ait İşyerlerinde Fazla Mesai Yapılmasına İzin Verilmesi Hakkındaki İlişik K/1031 Sayılı Kararın Mer'iyete Konulmasına Dair Kararname yer almaktadır.

Karar sayısı 7708

"Aydın, Manisa ve Antalya'da inşa edilmekte olan Sümerbank tekstil fabrikaları inşaatına ait işyerlerinde fazla mesai yapılmasına izin verilmesi hakkındaki ihşik K/1031 sayılı kararın mer'iyete konulması, İcra Vekilleri Heyetince 3/8/1956 tarihinde kararlaştırılmıştır."

REİSİCUMHUR

C BAYAR

Karar Sayısı: 1031

Madde 1 — Aydın, Manisa ve Antalya'da Sümerbank için Mutaahhit Mehmet Kutluözen tarafından yaptırılan tekstil fabrikaları inşaatına ait işyerlerinde, İş Kanununun 57 nci maddesinin 2 numaralı paragrafında yazılı 90 günle mukayyet olmaksızın tam iş yılına şamil olmak üzere Millî Korunma Kanununun muaddel 19 uncu maddesi gereğince fazla mesai yapılmasına izin verilmiştir."

Ek-7 Dönemin 7. Hükümet, 7. Resmî Gazete

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1886 - 1920

Müdürlük ve yazı işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Müdâvenat Umum Müdürlüğüne müracaat olunur	2 EYLÜL 1959 ÇARŞAMBA	Sayı : 10295

İş Uyuşmazlıklar, Yüksek Hakem Kurulu Kararı

“İşveren müessesenin 23/12/1958 tarihli itiraz dilekçesinde:

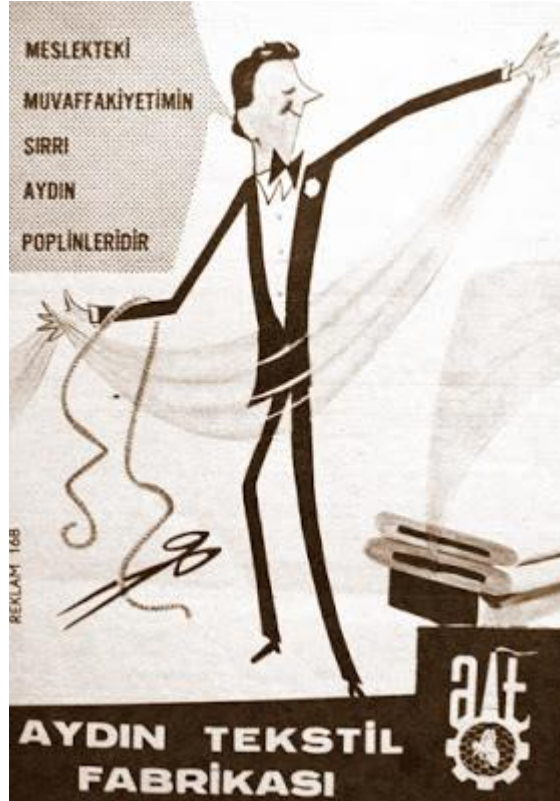
1 — İşyerinde Ödenen ücretlerin mümasil işyerlerine nazaran düşük olmadığı, mukayese mevzuu olarak alınan Sümerbank Nazilli, Aydın Tekstil, Sümerbank Ereğli Fabrikalarının gerek yaptıkları iş gerekse mahal ve mıntaka itibariyle mümasil işyeri addedilemiyeceği, bu fabrikaların pamuklu mensucat fabrikaları olmaları dolayısıyla ücretlerinin kendi ücretleri ile mukayesesine imkân olmadığı, ancak mümasil işyeri olarak İsparta da kurulu Gürkan Fabrikasının nazara alınabileceği, bu takdirde de mezkûr fabrikaya nazaran kendi ücretlerinin yüksek olduğu,

2 — İşçilere ödenen bir öğün yemeğin işçinin yalnız kendisi istifade ettiği, ailesinin bundan faydalanmadığı mülâhazasıyla nazara alınmadığı, ücretli izin ve çocuk zamları ile istihsal primi, tenzilâtli elektrik tarifesinin işçi ücretlerine aksettirilmediği,

3 — İsparta Ticaret ve Sanayi Odasından alınan 28 kalem emtianın 1956 - 1958 fiyat farkı hesabında perakende fiyatların nazara alındığı halbuki bu maddelerin borsaya tabi maddeler olmadığı, 1956 – 1958 seneleri arasında endekslerde bir fark mevcut olsa dahi, 1950 yılında fabrika işçilerine liyakat ve intibak zammı verildiği, 1/10/1957 de ayrıca bütün ücretlere % 10 zam yapıldığı, bütün bu zamların Vilâyet Hakem Kurulunca nazara alınmadığı»

hülâsa olarak belirtilmektedir.

Ek-8 Aydın Tekstil Ait 1962 Yılı Reklamları,

Ek-9 Aydın Tekstil'in Girişini Gösteren 1962 Yılına Ait Fotoğraf

Ek-10 Aydın Tekstil Fabrikası'nın Temel Atma Töreni ile İlgili Milliyet Gazetesinde Çıkan Haber

Dün iki fabrika ve bir barajın temeli atıldı

♦ Baştarafı birincide maktadır. Yurdun bir çok yerlerinde kurulmakta olan çimento fabrikalarımız iki sene içinde memleketin çimento ihtiyacını tamamen karşılayacak ve bu açığı kapayacaktır. Yalnız Söke fabrikasının temin edeceği yıllık döviz tasarrufu takriben 4 milyon 500 bin lirayı bulacaktır.

Fabrikanın kapasitesi

Üzeyir Avunduk bundan sonra, 85 bin ton kapasiteli Söke çimento fabrikası hakkında teknik izahat vermiştir:

«1957 senesi ilk aylarında işletmeye açılacak olan fabrikanın maliyeti 15 milyon lira civarında olup bunun 8 milyonu dış tediyelere ve 7 milyon lirası da iç tediyelere tahallük etmiş bulunacaktır. Sermayesinin bir milyon 500 bin lirası mahalli hissedarlar ve 3 milyon 500 bin lirası da Türkiye Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'ne ait olarak teşekkül etmiş bulunan «Söke Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi» nin sermayesi 5 mil-

sanayimizin inkişafı hakkında izahat vererek ezümle şunları söylemiştir:

Sümerbank Umum

Müdürünün konuşması

«Aydın dokuma fabrikamız son yıllar içinde mensucat sanayii sahasında da müğahede ettiğimiz büyük gelişmenin bir cüzünü teşkil etmektedir. Filhakika bu sanayi kolunda 1949 yılında toplu olarak

241 bin 500 den ibaret bulunan iş adedi bugün 600 bine ulaşmaktadır. Tezgâh adedi ise yine aynı devre zarfında 4000 den fazla bir artış kaydetmiş ve halen 10 bini aşmıştır. İnkişaf devam etmektedir. Şu anda yurdumuzun muhtelif bölgelerinde kurulmakta olan ve tesislerine başlanacak bulunan mensucat fabrikaları 1956 ve 1957 yıllarında işletmeye alınacak ve böylece iş sayısı 800 bini aşmış tezgâh adedi de 20 bine yaklaşmış olacaktır. Bu suretle de yine 1949 yılında 143 milyon metre olan ve 1954 sonunda 275 milyon metreyi bulan pamuklu dokuma istihsalimiz de 1957

Aydın Tekstil Fabrikasının da temeli atıldı

AYDIN, 6 — Aydın Tekstil Fabrikasının temeli bugün Reiscumhur Celâl Bayar ve Başvekil Adnan Menderes'in katıldığı bir törenle atılmıştır.

Bayar ve Menderes, beraberinde Vekiller ve İstanbul Gazetelerinin sahipleri olduğu halde saat 15 de şehrimize gelmiş ve merasimle karışılmıştır.

Devlet ve hükümet Reisleri derhal fabrikanın temelini atılacağı yere gitmişler ve kısa bir merasimden sonra Reiscumhur Celâl Bayar, «şüphesiz ve hatırlı olması»

lı olacak yılda 12 milyon metre pamuklu dokuma imâl edecektir. İmâlatının başta çeşitlerini bugün memlekette imâl edilmeyen veya çok cüzî dokunan çeşitlerden renkli hasse, mermerşahi, tülben pantolonluk, ceketlik, ve gömleklik teşkil edecektir.

1957 yılı ortasından evvel işletmeye almayı programladığımız fabrikanın binaları 6 milyon liraya, makina ve tesisat da 8 milyon 500 bin liraya ihale edilmiştir.

Bundan sonra Bayar ve Menderes ile beraberlerindeki Belediye binasına gitmişlerdir. Burada yenen öğle yemeğini müteakip Boz-

İNŞAAT İLANI

M. M. Aydın Tekstil Fab. Mensupları Koop. Başkanlığından:

1 — Tek kat münferit işçi meskeni ihtiva etmek üzere yaptırılacak 55 işçi meskeni inşaatı kapalı zarf usulüyle ve götürü fiyat esasına göre eksiltmeye çıkarılmıştır.

2 — İşin keşif bedeli 2.677.931 lira 92 kuruştur.

3 — Bu işe ait şartnameler ile ihale evrakı Aydın'da Aydın Tekstil Fabrikasında Kooperatif Başkanlığında ve S.S. Kurumu Aydın Şube Müdürlüğünde görülebilir.

4 — Eksiltme 10.5.1967 günü saat 14.30 da Tekstil Fabrikasında Koop' Bşk.lığında toplanacak İhale Komisyonu marifetiyle yapılacak kat'ı ihale ile S. S. Kurumu Genel Müdürlüğünce neticelendirilecektir. Müteahhit inşaat mukavelesini Kurum ve Kooperatifle müştereken aktececek. Ödemeler Kurumca direk olarak müteahhide yapılacaktır.

5 — Eksiltmeye girebilmek için isteklilerin, bu işin teknik öneminde ve en az 1.500.000 lira tutarında tek mukavele

mevzuu resmi bir inşaatı taahhüt denetleme veya şantiye şefi suretiyle başarmış ve muvakkat kabulü de yaptırmış olduğuna dair resmi belgeleriyle birlikte;

- Müteahhitlik karnesi (En az keşif bedeli kadar B-gurubundan).
- Mali yeterlik belgesini,
- Plan ve teçhizat beyannamesini,
- Teknik personel beyannamesini,
- Taahhüt beyannamesini.

İhale tarihinden en az yedi gün evveline kadar S. S. Kurumu Aydın Şube Müdürlüğünde kurulu iştirak belgesi Komisyonu Başkanlığına yazı ile başvurmak üzere bu işin eksiltmesine girebilmek için «yeterlik belgesi» almaları ve bu belgeleri kapalı zarflarına koymaları şarttır.

6 — Muvakkat teminat miktarı 92.887,96 lira olup S. S. Kurumu Aydın Şube Müdürlüğüne yatırarak, makbuzu kapalı zarfa koyması ve zarfı mükabülünde İhale Komisyonu Başkanlığına vermeleri lâzımdır.

7 — Kurum ihaleyi yapıp yapmamakta veya belediyesine yaptırmakta serbesttir.

8 — Telgraf ile müracaatlar ve postadaki vaki gecikmeler kabul edilmez.

9 — 5237 Sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 21 madde 3 bendi gereğince, Belediyelerce ilânlardan alınacak resimler müteahhit firmalara ait olacaktır.

Ancak, ihale yapılmadığı takdirde Belediyelerce ilânlardan alınacak resimler kooperatif tarafından ödenecektir.

Keyfiyet ilân olunur

Milliyet: 4885

Demirbank

Yeni Yılm Uğur
Keşidesine
Hesab açınız.

Cumhuriyet

**Süleyman
Nazif**

Varlık Türk Kurultayı serisinin 48
inci kitabı Süleyman Nazife tahsis edil-
miştir. Süleyman Nazife tarafından hazırlanan
bu ciltde yazarın hayat ve eserleri
incelenmektedir. Herkesin merak ettiği sorular
bu ciltte açıklanmıştır. Herkesin merak ettiği
soruların cevapları bu ciltte yer almaktadır.

KURUCUSU: YUNUS NADİ

31 inci yıl sayı 11 203

Yazın ve nakliye adresi: Cumhuriyet Matbaası - Posta kutusu No 246
Telefonları: Uzunlari Santral Numarası: 2428 Yaz İşleri: 2429 Matbaası: 2420

Cuma 7 Ekim 1955

Soma elektrik santralının temel atma töreninde Cümhur Reisî Bayar ve Başvekil
Menderes temele ilk harcı koyuyorlar

Egede iki fabrikanın temelleri dün atıldı

Söke'de çimento, Aydın'da dokuma fabrikalarının
temellerine ilk harcı Cümhurreisi Celâl Bayar ve
Basvekil Adnan Menderes koydular

Söke 6 (a.ş.) — Söke çimento fabrikası-
nın temeli bugün saat 13 te Reisicumhuru-
muz Celâl Bayar ve Başvekilimiz Adnan
Menderesin huzurları ile atılmıştır.

Devlet ve Hükümet Reislerimiz, İzmir-
den Sökeye gelirken, yol boyunca halkın he-
vecanlı tezahürleriyle selâmlanmıştır.

Devlet ve Hükümet Reisleriyle beraber
Nafia Vekili, mebuslar, İstanbul gazetele-
rinin sahib ve başmuharrirleriyle İzmirli gaz-
zeticiler ve daha bir çok zevat. bu arada
Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Sümerbank,
İs Bankası, Ticaret Bankası, Türkiye Çimento
(Arkan Sa. 5, Sü. 4 te)

MENDERESİN HATIRASI AYDIN TEKSTİL ALEVLERE YENİ KÜLTÜR

Merhum Bakan Adnan Menderes'in girişi ile 1954 yılında kurulan ve daha sonra çeşitli nedenlerle işletilemediği için kapatılanca madde binaların haline gelen Aydın Tekstil Fabrikası yangını çıktı. Yangında fabrikanın bir bölümü yanarken, alevler yaklaşık 200 dönüm alandaki çam ağaçlarına sıçramadan söndürüldü. Polis tarafından ele konulan olayda, yangınla ilgili soruşturma başlatıldı.

Bir zamanlar Aydın ekonomisinin can damarı olan ve kapandıktan sonra sahip olduğu yeşil alan ve çamlıklar nedeniyle şehrin akciğeri olarak görülen Aydın Tekstil Fabrikası'ndaki binalardan biri yandı. Yaklaşık 200 dönüm çamlık alan üzerinde kurulu fabrikadan dumanların yükseldiğini gören vatandaşlar durumu hemen itfaiyeye bildirerek yardım istedi.

Hemen olay yerine gelerek kapıyı kilitli olan fabrikaya gelen Aydın Büyükşehir Belediyesi itfaiye ekipleri alevler çamlık alanına sıçramadan yangına müdahale etti. Özel köpük ve su ile müdahale edilen yangın saatler süren uğraşın ardından söndürüldü.

Merhum Bakan Adnan Menderes'in girişimleri ile 1954 yılında 250 dönüm alan üzerine kurulan ve zamanında Türkiye'nin ve Avrupa'nın en büyük tekstil fabrikası unvanına sahip 1200 çalışanlı Aydın Tekstil'in alevler arasında kaderine terk edilmiş görüntüsü objektiflere bu şekilde yansdı.

Kaynak: <http://www.milliyet.com.tr/menderes-in-hatirasi-aydin-tekstil-alevlere-aydin-yerelhaber-402862/>

Ek-14 Yerleşimdeki Yapılara Ait Projeler Tablosu*

ADI	TÜRÜ	AÇIKLAMA	TARİH	FENNİ MESUL	ÜNVANİ
6 Dairelik Apartman	Mimari	Planlar Cephele ve Kesit Planları	10.11.1955	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
6 Dairelik Apartman	Mimari	Merdiven pencere detayı	15.12.1973	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
6 Dairelik Apartman	Mimari	Mimari Proje	15.12.1973	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
6 Dairelik Apartman	Mimari	Merdiven korkuluk detayı	15.12.1973	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
6 Dairelik Apartman	Mimari	Vaziyet Planı	15.12.1973	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Ana Kazana İlave	Mimari + Statik	Mimari ve statik projesi	25.10.1978	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Apre ve dokuma Tevsii ile Trikotaj Atölyesi İlavesi	Mimari + Statik		31.07.1975	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Bekar Pavyonu	Mimari	1. Kat Planı	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müteahhitliği
Bekar Pavyonu	Mimari	Vaziyet Planı	27.12.1961	---	---
Bekar Pavyonu İlave İnşaatı	Mimari	Mimari Proje	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müteahhitliği
Bekar Pavyonu İlave İnşaatı	Mimari	Ön ve Arka Cephe	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müteahhitliği
Bekar Pavyonu İlave İnşaatı	Mimari	Yan Cephele ve Kesit	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müteahhitliği
Bekar Pavyonu İlave İnşaatı	Mimari	Zemin Kat Planı	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müteahhitliği
Döner fırını	Mimari + Statik	Kazan dairesi kuzeyindeki yağma yapı	---	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Havuz	Mimari + Statik	Mimarive Statik Proje aynı paftada	23.01.1979	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
İç Hizmetler Binası	Mimari	Mağaza+Vitrin	13.06.1961	Ziya Arsel	---
Kantin Binası	Statik	Statik hesaplar + Vaziyet	12.01.1956	Ruşen Doğan	Mehmet Kutluözen İnşaat Müteahhitliği
Klima Santrali İnşaatı	Mimari		10.03.1989/69 ?	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Klima Santrali İnşaatı	Mimari + Statik	141 m2'lik münferit bir yapı. Betonarme karkas yapı	23.07.1978	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Klima Santrali İnşaatı	Mimari + Statik	Mevcut bir yapıya ilave	28.12.1984	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Mescit	Mimari + Statik	144m2'lik(11.6x11.6m) kare tabanlı bir yağma yapı	06.05.1982	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Mevcut Apre ve Trikotaj Atölyesine İlave	Mimari + Statik		04.11.1983	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Mevcut Satış Reyonuna İlave	Mimari + Statik	Çelik konstruksiyon	27.12.1983	Halil Erkul	---
Müdür Evi	Mimari	Müdür Evi Mimari Projesi	20.09.1955	Rifat Berk	Mehmet Kutluözen İnşaat Müteahhitliği
Müştemilat binalarından işçi soyunma ve memur büro inşaatı	Mimari	Mimari Proje	09.12.1970	Alim Aydın, Orhan Özaydın	
Pirina Kazanlar Mahalli	Mimari + Statik	Mimarive Statik Proje aynı paftada	20.06.1978	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Sigara Salonu+Wc ilavesi	Mimari	Mevcut Konfeksiyon Atölyesine İlave	26.03.1984	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Teknik Şef Evi	Mimari	Teknik Şefin kullandığı tek katlı lojmanın mimari projesi	10.11.1955	---	---
Tevsii İnşaat A Blok	Statik	Betonarme Temel Detayı	02.09.1975	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Tevsii İnşaat B Blok	Statik	Betonarme Temel Detayı	02.09.1975	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Yapı Koop. A tipi Evler	Mimari	İşçi Konutları	24.11.1965	Adnan Özkul	---
Yardım Sandığı Binasına İlave	Mimari	Depo+Oda+Kadın yıkama+Kadın Giriş bölümleri	21.05.1974	Aykut Uysal+Güven Aka	İnş. Yük. Müh. +Yük. Müh. Mim.
Yemekhane ilave inşaatı	Mimari + Statik	Kantine veya lokale ilave olarak geçmektedir.	06.05.1982	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.

*Aydın Efeler Belediyesi'nden elde edilen veriler yazar tarafından tablolştırılmıştır.

Ek-15 Yerle kedeki n aat Faaliyetlerine li kin Yaz, malar Listesi*

TARİH	İÇERİK	ALICI KURUM	GÖNDEREN KURUM
22.04.1965	tapu (31.05.1959 'da Anonim Ortaklığı iken, 21.05.1965'de Anonim Şirketi olarak tescil olunmuştur.)		
17.12.1970	Müdüriyet ve işçi soyunma yerleri inşaatı için	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
04.06.1971	sürveyanlık taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
04.06.1971	Ana fabrika tevsi binası inşaat ruhsatı talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
04.06.1971	Esas fabrika tevsi inşaatı sürveyanlık bildiris dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
01.09.1971	Dokuma ve Apre Tevsi inşaatının fenni mesuliyetinden istifa dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
20.10.1972	05.06.1971 tarihli ruhsatname ile başlanan ilave inşaat (7m) 24.08.1972'de bittiğini bildiren, iskan ruhsatı talep eden dilekçe	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
13.12.1973	6 daireslik lojman inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
14.12.1973	6 daireslik lojman inşaatı için sürveyanlık taahhüt dilekçesi(Müteahhit Şaban Usta'ya ihale edilmiş)	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
01.01.1974	İlave inşaat için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
30.07.1975	Tevsi inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
22.09.1975	15.12.1973 tarihli ruhsatname ile başlanan ilave lojman ve 21.05.1974 tarihli ruhsat ile başlanan yardım sandığı ilave binasının 05.09.1975 tarihinde tamamen bittiğini bildiren, iskan ruhsatı talep eden dilekçe	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
06.09.1976	Inşaat ve bahçe anbarı sundurma inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
06.09.1976	Avludaki inşaat ve bahçe anbarları sundurma inşaatının sürveyanlık taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
08.10.1976	Avludaki inşaat ve bahçe anbarları sundurma inşaatının ruhsatının verilmesi hakkında	Aydın Belediyesi	Aydın İli Özel İdare Müdürlüğü Köy ve Belediyeler Bürosu
07.05.1977	İlave depo inşaatı için ekteki projenin ruhsat talebine dair dilekçe	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
07.05.1977	İlave inşaatın sürveyanlık görevi taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
11.01.1978	Lojmana birinci ve ikinci kat ilavesi için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
28.06.1978	Inşaat ruhsatı talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
28.06.1978	Prina fabrikası sürveyanlık görevi taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
21.08.1978	Prina fabrikası inşaatının subasman ve aplikasyon vizelerinin verilmesi talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
23.08.1978	İlave inşaat için temelüstüne ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
23.08.1978	İlave inşaat için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
23.10.1978	Kazan Dairesi ek inşaatı sürveyanlık görevi taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
24.10.1978	Kazan Dairesi Ek inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
23.01.1979	Havuz inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
12.02.1981	10.02.1981 'de tamamlanan dokuma ve apre tevsi inşaatı için iskan ruhsatı talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
12.02.1981	Emlak Alım Vergisi Beyannamesi (1 kat, 1 asma kat, 3 bölümden oluşan, 8957m2'lik ilave tevsi inşaatı)	Aydın Güzelhisar Vergi Dairesi Müdürlüğü	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
24.04.1982	Mescit ve Memur Lokali üzerine kat ilavesi için izin dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
04.05.1982	Mescit ve Memur Lokali üzerine kat ilavesi inşaatında sorumlu olan kişinin Hasan Samsunlu olduğunu belirten dilekçe	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
26.03.1984	Apre ve Dokuma inşaatına tuvalet ve duş ilavesi için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
26.03.1984	İlave tuvalet ve duş inşaatı sürveyanlık görevi taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
31.10.1984	Dokuma kliması kompresör odasına ilave inşaat için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
31.10.1984	Dokuma kliması kompresör odasına ilave inşaatı sürveyanlık taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
08.08.1986	tapu (Parselin iki kısma ifrasına karar verilmiştir.)		
27.03.1989	İlave inşaat için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
06.07.1989	Tamamlanan dokuma klima santrali için iskan talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi

*Aydın Efeler Belediyesi'nden elde edilen veriler yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

Ek-16 Aydın Tekstil Yönetiminden Aydın Belediyesi'ne Gönderilmi Dilekçelerden Bir Örnek

FİTİLLİ KADİFE
POLİESTER POPLİN GÖMLEKLER
" ALPAKA
" TRENÇKONTLUK
" EKÖSELER
KORT BLUJİN
POPLİN GÖMLEKLER
VE SANFOR

Sesiz : 1721-22-23
Telefonlar : Mülkiyet : 1650
M. Mersis : 1672
Telgraf : Tekstil Aydın
Teleks : Tekstil Aydın 1
İSTANBUL SATIŞ MADAZAĞI
Adres : Ağaçlıca Cad. Fahi Han Kat. 2
Tel. : 278028
Teleks : Tekstil İstanbul 284

AYDIN TEKSTİL (İPLİK ve DOKUMA) ve NEBATİ YAĞLAR SANAYİ İŞLETMELERİ ANONİM ŞİRKETİ

Servis : Ş.Teknik Müdür

AYDIN : 7/5/1977

Sayı :

Belediye Başkanlığına

A Y D I N

Fabrikamız arazisi üzerinde 6 Pafta 81 Parselde bulunan sahaya ilâve depo inşaatı yapmak için ekteki projeye ruhsat verilmesi için gerekenin yapılmasını saygılarımla arz ederim.

HS/

Saygılarımla

Ş.Tek.Müd. (Akif Çarık)
Aydin Tekstil (İplik ve Dokuma)
Nebati yağlar sanayi işletmeleri
Anonim Şirketi

Fan İş Müd.
12.5.1977

N. Kadir
12.5.1977

Ek-17 Yerle kedeki Yap,m Faaliyetleri ve Tarihleri *

TARİH	AYDIN TEKSTİL
1953	3 milyon lira sermaye ile halka açık bir anonim ortaklık olarak kurulmuştur.
25.02.1954	Aydın Tekstil «İplik ve Dokuma» ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri T. Anonim ortaklığı kurulmuş durumdadır.
07.10.1955	Temel Atma Töreni
10.11.1955	2 adet 6 dairelik, 3 katlı lojman
10.11.1955	Teknik Şef Evi
12.03.1956	Kantin binası (yemekhane) Sümerbank'tan proje onayı
1957	İplik tesisi tamamlanmıştır.
1958	Hambez tesisi tamamlanmıştır
1960	İşlenmiş bez tesisi tamamlanmıştır.
13.06.1961	İç hizmetler binası (giriş binalarına ilave mağaza+vitrin)
01.11.1961	Dökümhane ilavesi
27.12.1961	Bekar Pavyonuna ilave
21.05.1965	Aydın Tekstil «İplik ve Dokuma» ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi olmuştur
24.11.1965	Yapı Koop. A tipi Evler
09.12.1970	Müştemilat binalarından işçi soyunma ve memur büro inşaatı
31.07.1975	Apré ve dokuma Tevsii ile Trikotaj Atölyesi ilavesi
02.09.1975	Tevsii İnşaat A Blok
02.09.1975	Tevsii İnşaat B Blok
05.09.1975	6 dairelik, 3 katlı ilave lojman ve yardımlaşma sandığına ilaveler tamamlanmıştır.
20.06.1978	Pirina Kazanlar Mahalli
23.07.1978	Klima Santrali İnşaatı
25.10.1978	Ana Kazana ilave
06.05.1982	Mescit ilavesi
06.05.1982	Yemekhane ilave inşaatı
04.11.1983	Mevcut Apré ve Trikotaj Atölyesine ilave
27.12.1983	Mevcut Satış Reyonuna ilave
26.03.1984	Sigara Salonu+ Wc ilavesi
28.12.1984	Klima Santrali İnşaatı

* Tez çalışması süresince elde edilen veriler doğrultusunda yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

Ek-18 Aydın lindeki 1923-1983 Önemli Kentsel Gelişmeler *

TARİH	AYDIN'DAKİ KENTSEL GELİŞMELER
1923	Kurtuluş Savaşı Sonrası Yanmış Bir Kent
1923-1926	Izgara Planlı olarak yeniden planlanmıştır.(Yangın Yeri Planları diye geçmektedir.)
1925	Gazi ve Hürriyet Bulvarları açılmıştır.
1937	Hava Fotosu
09.10.1937	Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası hizmete açılış tarihi
1940	Zafer Mahallesi oluşturulmuştur
1950	Cumhuriyet dönemi öncesi yapı yoğunluğuna ancak ulaşabilmiştir.
1950	Halihazır Harita hazırlanmıştır.
1951	İmar Planı, A. Kömürcü
1953	Kemer, Mesudiye, İlicabaşı ve Tellidede mahalleleri oluşturulmuştur. (Göçmenler için)
1954	Hava Fotosu
1954	Aydın Tekstil fabrikasının inşaatına başlanması
1955	Denizli-Aydın Karayolunun Asfaltlanması
1955	Denizli-Aydın karayolunun devreye girmesi
1958	Aydın Tekstil Fabrikasının işletmeye açılması
1958	Halihazır Harita hazırlanmıştır.
1958	Hava Fotosu
1959	İmar Planı, A. Kömürcü
1964	Halihazır Harita hazırlanmıştır.
1955-1965	Hızlı nüfus artış oranı
1967	Osman Yozgatlı Mahallesi kurulmuştur.
1968	İmar Planı
1969	İlk küçük sanayi sitesi kurulmuştur
1969	Kentin ve karayolunun güneyinde, Aydın Tekstil Yapı Koop. tarafından yürütülen 55 adet tek katlı işçi konutları tamamlanmıştır
1971	Kemerde İkinci Sanayi sitesi kurulmuştur
1972	Hava Fotosu
1978	Üçüncü sanayi sitesi kurulmuştur.
1982	Halihazır Harita hazırlanmıştır.
1983	İmar Planı, Esat Turak
1993	Hava Fotosu
2009	Hava Fotosu

* Tez çalışması süresince elde edilen veriler doğrultusunda yazar tarafından tablolaştırılmıştır.